Uit de vissenkom in de rivier

Met autisme naar het vervolgonderwijs

Tilburg, juni 2011

Anny Hermans-Franssen
Hugo van Asten

Autisme Steunpunt REC Midden-Brabant
MEE regio Tilburg

Uit de vissenkom, in de rivier

Inhoudsopgave 2

Voorwoord 5

Hoofdstuk 1 6
Met autisme naar het vervolgonderwijs

1.1. Uit de vissenkom, in de rivier 6
1.2. Passend onderwijs 6
1.3. Het project Uit de vissenkom, in de rivier 7
1.4. Leeswijzer 8

Hoofdstuk 2 9
Van SBO Westerwel naar het voortgezet onderwijs

2.1. SBO Wester*wel* 9
2.2. Interviews met leraren SBO Wester*wel* 10
2.3. Interviews met leerlingen SBO Wester*wel* 13
2.3.1. De onderzoeksgroep 14
2.3.2. Leerlinginterviews SBO Westerwel 15
2.4. Ontwikkelpunten 19
2.4.1. Zorgstructuur voor leerlingen met autisme op SBO Westerwel 19
2.4.2. Contacten VO en VSO 19
2.4.3. Het toeleidingstraject van SBO Westerwel naar het Voortgezet Onderwijs 19
2.4.4. De leerling in het toeleidingstraject 20
2.4.5. Ouders in het toeleidingstraject 20

Hoofdstuk 3 22
Leerlingen met autisme in het Voortgezet Onderwijs

3.1. Interview met ambulant begeleiders 21
3.1.1. De betrokken scholen 22
3.1.2. Ambulante Begeleiding 24
3.1.3. Contacten met ouders 25
3.2. Interview met leerlingen met autisme in het voortgezet onderwijs 25
3.2.1. SBO Westerwel 25
3.2.2. De VO-school 26
3.2.3. Wat moet je wel doen / wat moet je juist niet doen 27
3.3. Oudervragenlijst Succesvolle Overstap 27
3.3.1. SBO Westerwel 27
3.3.2. De VO school 28
3.4. Ontwikkelpunten leerlingen met autisme in het voortgezet onderwijs 29
3.4.1. Ambulante begeleiding in het voortgezet onderwijs 29
3.4.2. Leerlingen met autisme in het voortgezet onderwijs 31
3.4.3. Ouders 31

Hoofdstuk 4 32
Van Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs

4.1. Frater van Gemertschool 32
4.1.1. 'De Frater' 32
4.1.2. ASS-VO groep 33
4.1.3. Ouders 34
4.1.4. Overstap naar het vervolgonderwijs 35
4.2. Interviews met docenten Frater van Gemertschool 35
4.2.1. Contacten met leerlingen 35
4.2.2. Contacten met ouders 36
4.2.3. Contacten met vervolgscholen 37
4.2.4. Toeleidingstraject naar vervolgonderwijs 38
4.2.5. Methoden en documenten in het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs 40
4.3.Interviews met leerlingen Frater van Gemertschool 41
4.3.1. 4 TL 41
Leerlinggegevens
Naar het vervolgonderwijs
Frater van Gemertschool
De nieuwe school
4.3.2. 5 HAVO 44
Leerlinggegevens
Naar het vervolgonderwijs
Frater van Gemertschool
De nieuwe school
4.4. Ouders 48
4.4.1. De toekomstige school 48
4.4.2. Het toeleidingstraject naar de toekomstige opleiding 49
4.5. Ontwikkelpunten in de toeleiding naar het vervolgonderwijs 49
4.5.1. Algemeen 49
4.5.2. School 49
4.5.3. Mentor 50
4.5.4. Leerling 50
4.5.5. Ouders 50
4.5.6. MBO/HBO 51

Hoofdstuk 5 53
Leerlingen met autisme in het vervolgonderwijs

5.1. Met autisme naar MBO en HBO 53
5.1.1. Het middelbaar beroepsonderwijs MBO 53
5.1.2. HBO 54
5.1.3. Vraagstelling van het onderzoek 55
5.2. Begeleiding studenten met autisme 55
5.2.1. Ambulante Begeleiding 55
5.2.2. Overleg Zorgcoaches 59
5.3. Interview met studenten 60
5.3.1. Studentgegevens 60
5.3.2. Het eerste jaar in het MBO 61
5.3.3. Verschillen ROC en Frater van Gemertschool 62
5.3.4. HBO studenten 63

5.4. Ouders 64
5.4.1. Oudervragenlijst 64
5.4.2. Het eerste jaar in het MBO 64
5.4.3. Frater van Gemert Tilburg laatste schooljaar 65

5.5. Ontwikkelpunten 65
5.5.1. Ontwikkelpunten begeleiding studenten met autisme 65
5.5.2. Tips van studenten 67
5.5.3. Ontwikkelpunten volgens ouders 68

Hoofdstuk 6 69
Samenvatting, conclusie en aanbevelingen

6.1. Schoolverlaters met autisme op SBO Wester*wel* 69
6.2. Leerlingen met autisme in het Voortgezet Onderwijs 71
6.3. Schoolverlaters met autisme op de Frater van Gemertschool 72
6.4. Leerlingen met autisme in het MBO 74
6.5. Conclusie en aanbevelingen 77
6.5.1. Van SBO Westerwel naar het voortgezet onderwijs 77
6.5.2. Van Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg en HBO 81
6.5.3. Van individueel maatwerk naar structurele organisatie 87

Bronnen 88

Websites 88

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van het project '*Uit de vissenkom, in de rivier'*, een onderzoek naar wat jongeren met autisme, hun ouders en de school nodig hebben om hun schoolloopbaan tot een succes te laten worden.

Het onderzoeksproject is uitgevoerd in het kader van Passend onderwijs. Door het Autisme Steunpunt Midden Brabant en MEE Regio Tilburg is het project opgezet en uitgevoerd. Het project werd gesubsidieerd door de Stuurgroep Passend onderwijs Midden Brabant.

Het project is gericht op de overgang van leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het regulier voortgezet onderwijs en op de overgang van leerlingen met autisme van de Frater van Gemertschool 4 TL en 5 HAVO naar het vervolgonderwijs (MBO/HBO). Op basis van de gegevens die in het project zijn verzameld, worden handreikingen gegeven om de overgang van leerlingen met autisme naar het vervolgonderwijs te optimaliseren.

Aan het project hebben scholen, ouders en leerlingen meegewerkt. Wij willen iedereen bedanken die aan dit project heeft meegewerkt. Met name willen wij noemen ouders, leerlingen / studenten en medewerkers van SBO Wester*wel,* Frater van Gemertschool en ROC Tilburg.

We hopen dat het onderwijsveld mede door dit project de mogelijkheden en uitdagingen gaat zien om meer vraaggericht onderwijs te bieden voor deze leerlingen.

Anny Hermans-Franssen, Autisme Steunpunt Midden Brabant
Hugo van Asten, MEE regio Tilburg

Tilburg, juni 2011

Hoofdstuk 1
Met autisme naar het vervolgonderwijs

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar wat jongeren met autisme, hun ouders en de school nodig hebben om hun schoolloopbaan tot een succes te laten worden.

1.1. Uit de vissenkom, in de rivier

Het percentage leerlingen met autisme is sterk toegenomen, zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs. Veel jongeren met autisme blijken met name in het reguliere vervolgonderwijs te stranden. Leerlingen met autisme hebben specifieke onderwijsbehoeften, zowel didactisch als pedagogisch. Ze hebben moeite met communiceren, zijn geneigd tot een concrete manier van denken en zijn minder sociaal gericht. Hun verbeeldingsvermogen is beperkt en heeft een beperkte belangstellingswereld tot gevolg. Ze kunnen last hebben van concentratieproblemen in verband met hun afwijkende verwerking van zintuiglijke prikkels. Veelal hebben ze moeite met organiseren en plannen. Hun mate van zelfstandigheid is vaak beperkt. De meest voorkomende vormen van autisme in het regulier onderwijs zijn PDD-NOS en Aspergersyndroom. Ter wille van de leesbaarheid wordt in dit rapport de term 'autisme' gehanteerd, waaronder alle vormen van autisme worden begrepen.
Door het autisme wordt de continuïteit van de schoolloopbaan van leerlingen met autisme belemmerd, met name wanneer sprake is van de overgang naar vervolgonderwijs. Het voorliggende onderzoek heeft betrekking op de overgang van leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het regulier voortgezet onderwijs en op de overgang van leerlingen met autisme uit de groepen 4 TL en 5 HAVO van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg en HBO. De vraag is welke factoren belemmerend dan wel bevorderend zijn voor een succesvolle doorstroming van deze leerlingen naar het vervolgonderwijs. Een MBO-student verwoordde de stap naar het vervolgonderwijs als volgt: *"Het is alsof je vanuit een vissenkom in de rivier wordt gegooid".*

1.2. Passend onderwijs

Alle jongeren succesvol op school, dat is de doelstelling van Passend onderwijs. Iedere leerling in het primair onderwijs, het voorgezet onderwijs, het speciaal onderwijs en het

middelbaar beroepsonderwijs krijgt het onderwijs dat het beste bij zijn of haar talenten en beperkingen past. De overheid wil een zoveel mogelijk geïntegreerde en doelmatige zorg en ondersteuning van jeugdigen. De voorwaarden voor een efficiënt en effectief stelsel van passend onderwijs moet aan de volgende voorwaarden voldoen:

- Leerlingen krijgen zo goed mogelijk onderwijs
- Ouders zijn betrokken bij hun kind op school
- Docenten zijn goed toegerust
- Scholen werken samen met jeugdzorg en gemeenten
- Investeringen zijn doelmatig, transparant en hebben zichtbare resultaten

De samenwerkende scholen in de regio krijgen de verantwoordelijkheid een passende plaats te bieden aan de hulpvragen van leerlingen. De schoolbesturen krijgen een zorgplicht, dat wil zeggen dat zij, wanneer het niet goed gaat met een leerling, dienen te zorgen voor een voortzetting van het onderwijs binnen een andere school, eventueel met aanvullende zorg vanuit een instelling voor zorg en jeugdhulpverlening.
Scholen krijgen in aansluiting op de zorgplicht de opdracht te werken aan de ontwikkeling van een onderwijszorgprofiel. Daarin geeft de school aan wat verstaan wordt onder de basiszorg, waarbij tevens wordt aangegeven welke andere mogelijkheden de school heeft voor opvang en begeleiding van leerlingen met hulpvragen.
De regio krijgt meer mogelijkheden om zelf te bepalen wie gebruik kan maken van zorgmiddelen en aanvullende begeleiding. De landelijke criteria voor toedeling van zorg worden losgelaten, met uitzondering van leerlingen met visuele en/of auditieve beperkingen voor wie de huidige zorgmiddelen blijven gelden.
Verwacht wordt dat scholen voor de opvang en begeleiding van leerlingen intensieve werkrelaties aangaan met instellingen voor zorg en jeugdhulpverlening. Deze samenwerking vloeit mede voort uit de ontwikkeling van zorg- en adviesteams op school.
Ontwikkeling van Passend onderwijs is alleen mogelijk wanneer scholen gericht werken aan de versterking van de competenties van leraren. Juist op het terrein van autisme is de afgelopen jaren de nodige expertise opgebouwd en is inzicht verworven in een effectieve aanpak voor deze leerlingen.

1.3. Het project Uit de vissenkom, in de rivier

Het voorliggende project past zowel binnen de kaders van passend onderwijs doordat gestreefd wordt naar een succesvolle schoolloopbaan voor leerlingen met autisme, als binnen de contouren van een regionale aanpak voor leerlingen met autisme. Er wordt voldaan aan de criteria voor de Aanvraag Initiatief voor Passend onderwijs, zoals geformuleerd door de stuurgroep Passend onderwijs Midden Brabant (2009):

Leerlinggebonden:
In het project staan de leerlingen met autisme centraal. Het gaat concreet om schoolverlaters van SBO Wester*wel,* eerstejaars VO leerlingen afkomstig van SBO Wester*wel*, schoolverlaters Frater van Gemertschool 4 TL en 5 HAVO en eerstejaars MBO studenten van ROC Tilburg.

Organisatiegebonden:
Betrokken onderwijsinstellingen zijn SBO Wester*wel*, VO scholen, Frater van Gemertschool, ROC Tilburg, REC Midden Brabant Externe Dienstverlening en Autisme Steunpunt.

Ouderbetrokkenheid:
Aan de ouders van de betreffende leerlingen is een vragenlijst voorgelegd.

Betrokkenheid hulpverlening:
Het project is opgezet in samenwerking met MEE Regio Tilburg.

De doelstelling is zicht te krijgen op succesfactoren en belemmerende factoren op de continuïteit van de schoolloopbaan van leerlingen met autisme. De resultaten worden middels dit rapport bekendgemaakt in het betrokken onderwijsveld

1.4. Leeswijzer

Nadat in hoofdstuk 1 aanleiding, probleemstelling en onderzoeksvraag zijn uiteengezet, komen in de hoofdstukken 2 tot en met 5 de verschillende onderzoeksgroepen aan de orde. In hoofdstuk 2 zijn dat de schoolverlaters met autisme op SBO Wester*wel*, in hoofdstuk 3 leerlingen met autisme in het eerste jaar Voortgezet Onderwijs, die afkomstig zijn van SBO Wester*wel,* in hoofdstuk 4 leerlingen met autisme van 4TL en 5 HAVO die van Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs gaan en in hoofdstuk 5 leerlingen met autisme in het eerste jaar MBO, die afkomstig zijn van de Frater van Gemertschool. Tenslotte volgen in hoofdstuk 6 de samenvatting, conclusie en aanbevelingen.

Hoofdstuk 2
Van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs

De overgang van leerlingen met autisme van SBO-Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs (VO) werd onderzocht door interviews met schoolverlaters, mentor, intern begeleider (IB) en ambulant begeleider (AB).

2.1. SBO Wester*wel*

SBO Wester*wel* is een school voor Speciaal Basisonderwijs. SBO Wester*wel* is per 1 augustus 2008 ontstaan uit een samenvoeging van SBO 't Zand, voorheen een L.O.M school met JRK afdeling en SBO de Reitse Hoeve, voorheen een MLK-school. SBO Wester*wel* kent drie leerwegen: jonge risicokinderen, leerlingen met leerbelemmeringen en leerlingen met leerbeperkingen.
SBO Wester*wel* wordt in toenemende mate geconfronteerd met de hulpvragen van ouders en basisscholen van leerlingen met autisme voor wie thuisnabij kwalitatief hoogwaardig onderwijs gewenst is. SBO Wester*wel* wil optimaal tegemoet komen aan de onderwijsbehoeften en de pedagogische hulpvragen van de leerlingen. Verantwoording van het onderwijsaanbod gebeurt voor elke betrokken leerling in een individueel begeleidings- en handelingsplan. Dit plan wordt in overleg met en met instemming van de ouders vastgesteld. De leerlingen met autisme worden niet in aparte groepen geplaatst, maar worden opgenomen in de gewone groepsindeling. Dit heeft als consequentie dat het gehele schoolteam op de hoogte moet zijn van de omgang met deze leerlingen. De speciale zorg, naast de algemene zorgstructuur van de school, bestaat uit extra leerlingbesprekingen en oudercontacten indien nodig.

Pilot Autisme
Met ingang van 1 augustus 2006 start SBO Wester*wel* gemeenschappelijk met Externe Dienstverlening REC Midden Brabant een Pilot Autisme. De doelgroep is leerlingen met autisme van 4-13 jaar met een gemiddelde of bovengemiddelde begaafdheid die geïndiceerd zijn voor ondersteuning vanuit REC cluster 4. Doel is opvang en begeleiding van normaal en hoger begaafde leerlingen met autisme die zijn vastgelopen in het basisonderwijs en voor wie plaatsing op een SO school niet aan de orde is. De stoornis van Asperger en PDD-NOS zijn de meest voorkomende classificaties. Leerproblemen zijn met name aanwezig op het gebied van lezen en spellen. Rekenproblemen worden geen enkele keer vermeld. Gedragsproblemen hebben voornamelijk betrekking op gedrag dat

met de stoornis autisme te maken heeft. Naast communicatieproblemen vallen vooral het rigide denken en handelen op.

Overgang naar het VO
In de ontwikkeling van SBO Westerwel naar een doorgaande lijn in het onderwijsaanbod voor leerlingen met autisme verdient de overgang naar het voortgezet onderwijs extra aandacht. Het voorliggend onderzoek naar de praktijk van de toeleiding naar het VO biedt aanknopingspunten ter verdere ontwikkeling van de bestaande handelwijze, gezien door leerling, ouders, leerkrachten, intern begeleider en ambulant begeleider.

2.2. Interviews met leraren SBO Westerwel

Vanuit SBO Westerwel hebben 3 personen meegewerkt aan een interview over de overgang van leerlingen met autisme van SBO Westerwel naar het VO. De functies van deze personen zijn mentor, intern begeleider en de ambulant begeleider van REC Midden Brabant. Onderwerp van gesprek waren de zorgstructuur voor leerlingen met autisme op SBO Westerwel, contacten met het VO, het toeleidingstraject naar het VO, activiteiten voor leerlingen en de betrokkenheid van ouders.

Zorgstructuur voor leerlingen met autisme per 1 augustus 2010
Naast het *Managementteam* functioneert sinds schooljaar 2009-2010 het *Zorgcoördinatieteam* (ZCT) met als belangrijkste taak de begeleiding van rugzakleerlingen. Voor de begeleiding van leerlingen met autisme zijn er meerdere overlegvormen.
De *Stuurgroep Autisme* is een halfjaarlijks overleg tussen de directie van SBO *Westerwel* en REC Midden Brabant, onder andere over de inzet van de ambulante begeleiding, de inzet van het Autisme Steunpunt en de financiering van de Pilot Autisme.
De *Werkgroep Autisme* bestaat uit adjunctdirecteur, IB, AB en enkele leerkrachten.
De Werkgroep Autisme buigt zich over praktische interne zaken in de school, zoals visualisering in de gehele school, speelplaatsinrichting, orthotheek en de organisatie van intervisie.
De taken van IB en AB liggen ten dele vast. De overgang van leerlingen met autisme naar het VO kan daarin worden meegenomen. De taak van de AB verandert van individuele leerlingbegeleiding naar meer teamgericht. Door de toename van expertise worden leerkrachten deskundiger in individuele begeleiding. Dit is een ontwikkeling die zowel op landelijk niveau plaatsvindt in het kader van Passend onderwijs als binnen SBO Westerwel. De begeleidingsplannen en handelingsplannen worden in samenwerking met de AB vormgegeven.

Contacten VO en VSO

SBO Weste*rwel* heeft goede contacten met de VO scholen in de regio in verband met SBO leerlingen die vanuit Weste*rwel* naar het VO zijn gegaan. De contacten met de VO school verlopen meestal via de zorgcoördinatoren van het VO. Deze bezoeken SBO Weste*rwel* soms in verband met een aangemelde leerling. Het komt ook voor dat de leerkracht en de IB van SBO Weste*rwel* de VO school bezoeken. Contactmomenten zijn afhankelijk van de noodzaak van begeleiding. Rond de aanmelding is er vaker contact. De VO school neemt na aanmelding contact op met SBO Weste*rwel.* In het begin van het nieuwe schooljaar vindt in de eerste week een contactmoment tussen beide scholen plaats. Communicatie met het VO betekent: elkaar weten te vinden. Over sommige leerlingen zijn meer afspraken nodig. Anderzijds: je moet ook durven 'loslaten'. In het nieuwe schooljaar vindt op SBO Weste*rwel* een reünie plaats waarvoor ouders en leerlingen worden uitgenodigd.

De vertaalslag vanuit de beschermde setting van het SBO naar het regulier onderwijs is moeilijk. Er verandert veel voor de leerlingen: puberteitsperiode, kennismaken met een grotere wereld, een andere leerlingenpopulatie op de VO school. Contact met de VO school na plaatsing is volgens SBO Weste*rwel* zeer wenselijk. SBO Weste*rwel* wil graag een structurele terugkoppeling tweemaal per jaar. Enerzijds wil SBO Weste*rwel* nog iets voor de leerlingen betekenen, anderzijds wil SBO Weste*rwel* er iets van leren voor toekomstige leerlingen. SBO Weste*rwel* ziet hier graag een initiatief vanuit het VO. Wellicht moeten op het niveau van het SWV VO hierover afspraken worden gemaakt.

Procedures

Er zijn geen standaardprocedures. Per leerling worden de afspraken gemaakt die nodig zijn. Er wordt uitgegaan van de behoeften die de leerling aangeeft. De AB van beide scholen (VO en SBO) hebben gezamenlijk overleg om de leerling goed te laten starten op de nieuwe school.

De aanmelddata voor het VO liggen vast. Na aanmelding door de ouders wordt het digitaal overdrachtsdossier (DOD) aangeleverd door SBO Westerwel*.* In het DOD is ruimte voor extra informatie over de leerling met autisme. Daarna volgt een bespreking op initiatief van de VO school. Dit is een stedelijke afspraak. Alle leerlingen ontvangen de brochure: 'Die kant op' vanuit BOVO. Het bezoeken van open dagen wordt gestimuleerd door SBO Weste*rwel*, hoewel dit de verantwoordelijkheid is van de ouders.

Het toeleidingstraject van SBO Weste*rwel naar het VO*

De afgelopen jaren heeft SBO Weste*rwel* ervaring opgedaan met het begeleiden van de overgang van leerlingen met autisme naar het VO. SBO Weste*rwel* zet er zich voor in de

leerlingen een 'zachte landing' te laten maken in het VO. De ervaring leert dat het VO nog niet altijd goed is ingespeeld op leerlingen met autisme. SBO Wester*wel* streeft naar intensievere contacten met het VO, ook ná plaatsing van de leerlingen.
In principe volgen de SBO leerlingen zelfde procedure naar het VO als basisschoolleerlingen. Het toeleidingstraject naar het VO vindt plaats in het laatste schooljaar, in de periode vanaf de herfstvakantie tot maart. In de klas wordt voorlichting gegeven over het VO. De leerlingen kunnen zelf de scholensites bezoeken op internet. Met groepjes wordt deelgenomen aan meeloopdagen van VO scholen. Indien mogelijk wonen ze proeflessen bij. Enkele VO scholen nodigen leerlingen met autisme uit voor een aparte kennismaking vooraf aan de algemene kennismakingsmiddag. De leerlingen nemen dan hun persoonlijk werkstuk mee, waarmee ze zich kunnen presenteren aan de nieuwe mentor.
SBO Wester*wel* beschikt niet over een speciale methode om de leerlingen voor te bereiden op de overstap naar het VO. In de methode Leefstijl wordt in de les aandacht besteed aan deze overstap. Didactisch zijn er met deze leerlingen weinig problemen te verwachten in het VO. Waar ze wel moeite mee zullen hebben, is het onbekende, de pauzes, de drukte, de verschillende docenten. De leerlingen moeten daar vaste structuren in zien te vinden. Het risico bestaat dat ze in het diepe worden gegooid.
De vraag is wat er dan gebeurt, bijvoorbeeld als het misgaat bij een docent. Hoe gaat de VO school daarmee om, zijn daar afspraken over gemaakt? Zijn docenten op de hoogte van wat er met een leerling aan de hand is, weten docenten voldoende van autisme? Van beide kanten kan onbegrip ontstaan, vanuit de leerling en vanuit de docent.
Ook vragen als hoe ga je om met klasgenoten, hoe kun je nieuwe vrienden maken zijn lastig voor deze leerlingen. De leerling kan aanlopen tegen praktische zaken als: waar moet je zijn in het gebouw, hoe ga je om met het lesrooster en met lesuitval. Het is belangrijk dat tevoren afspraken worden gemaakt over mogelijke problemen die een individuele leerling kan tegenkomen. SBO Wester*wel* kan daar vanuit de kennis over deze leerling informatie over geven. Het bezoeken van open dagen wordt gestimuleerd vanuit SBO Wester*wel*. Meeloopdagen zijn eveneens zinvol. SBO Wester*wel* kan hierin een sturende rol spelen.
Om het toeleidingstraject naar het VO op SBO Wester*wel te* kunnen begeleiden is inhoudelijke kennis over het VO noodzakelijk. Om goed te kunnen adviseren moet de verwijzende school weten wat de toekomstige school kan betekenen voor leerlingen met autisme. Belangrijk is ook een netwerk van contactpersonen: om snel toegang te hebben tot informatie zou de VO school een vast aanspreekpunt moeten hebben.
Tijdens het toeleidingstraject vinden diverse activiteiten plaats. Er zijn gesprekken tussen leerkracht, IB en ouders. Er worden ouderavonden gegeven met uitleg over het VO, toelichting op procedures voor aanmelding, en schriftelijke informatie.

Groepsonderzoeken naar het intellectueel niveau, de schoolvorderingen en de sociaal-emotionele ontwikkeling leiden tot een schooladvies dat met ouders wordt besproken. Na de CITO-eindtoets melden ouders aan bij het VO. SBO Westerwel krijgt bericht van de aanmelding en levert het Digitaal Overdrachtsdossier (DOD) aan het VO. De leerkracht van SBO Westerwel heeft een overdrachtsgesprek met de zorgcoördinator VO en de mentor VO. Als de AB bij deze leerling betrokken is, neemt deze aan dit gesprek deel. Ook de ouders kunnen deelnemen aan dit gesprek. Na het bericht van toelating vindt kennismaking met de VO school plaats, waarbij voor leerlingen met autisme vaak individuele afspraken worden gemaakt, bijvoorbeeld voor een individuele rondleiding. Het is belangrijk dat de eerste schoolweek goed verloopt. De leerlingen zullen moeite hebben met kennismaken en zichzelf presenteren. Er is nog geen veiligheid, alles is nieuw. Er vinden in die eerste periode veel groeps- en sociale activiteiten plaats. SBO Westerwel wil graag voorlichting geven aan het docententeam, indien mogelijk de eerste week van het nieuwe schooljaar of zo spoedig mogelijk daarna. De VO school stuurt het eerste rapport door naar SBO Westerwel. Bij bepaalde leerlingen neemt SBO Westerwel contact op met de VO school. Het omgekeerde kan ook: de VO school neemt contact op met SBO Westerwel. Soms bellen ouders in de loop van het eerste VO jaar nog naar SBO Westerwel.

Ouders in het toeleidingstraject
Ouders zijn bezorgd of het gaat lukken met de overgang naar het VO. Ze stellen veel vragen aan Westerwel. Sommige ouders wensen dat de IB meegaat naar het gesprek op de VO school. Ouders ontvangen van SBO Westerwel een lijst van wat nodig is voor het VO. Ze krijgen een kopie van het Digitaal Overdrachts Dossier (DOD). Ouders gaan zelf ook op zoek en komen met een voorstel voor een VO school. Het schooladvies komt in overleg met de ouders tot stand.
De reacties van ouders op de begeleiding van het toeleidingstraject naar het VO zijn positief. Er is veel communicatie met ouders. Ouders willen zo breed mogelijk geïnformeerd worden. Ze komen hierover vaak praten met de IB.

2.3. Interviews met leerlingen SBO Westerwel

Op SBO Westerwel zijn 4 leerlingen geïnterviewd. De leerlingen zijn in het schooljaar 2009-2010 schoolverlater. De interviews zijn afgenomen in februari en maart 2010. De interviews hebben betrekking op de voorbereiding op het VO door SBO Westerwel, en op de kennismaking met de nieuwe school.

2.3.1. De onderzoeksgroep

De groep bestaat uit 4 jongens met een gemiddelde leeftijd van 12 jaar en 1 maand. Het IQ varieert van benedengemiddeld (1 leerling) tot zeer hoog (3 leerlingen). Alle leerlingen hebben een diagnose autisme spectrumstoornis, waarvan 2 leerlingen met Asperger en 2 leerlingen met PDD-NOS.

Leerlinggegevens Westerwel							
Persoongegevens				**Classificatie**			
Jongen/meisje	leeftijd	Lft mnd	IQ	asperger	pddnos	autisme	overig
j	12;9	153	79		x		
j	12;4	148	119	x			
j	12;9	153	137		x		
j	12;1	145	142	x			
4	M=12;1	M=145		2	2		

Alle leerlingen zijn afkomstig uit het basisonderwijs. Drie leerlingen gaan na SBO Westerwel naar het regulier VO. Een leerling gaat naar het VSO.

Schoolloopbaan Leerlingen Westerwel				
Basisonderwijs	SBO	Speciaal onderwijs	vo	vso
x	x			x
x	x		x	
x	x		x	
x	x		x	
4	4		3	1

De leerling die naar het VSO zal gaan, heeft leerproblemen, met name lees- en spellingproblemen. Alle leerlingen hebben gedragsproblemen. Het gaat bij alle leerlingen om moeilijkheden in de sociale interactie. Bij twee leerlingen is sprake van een grote structuurbehoefte. Bij een leerling wordt de werkhouding als probleem genoemd. Alle leerlingen hebben behoefte aan structuur en duidelijkheid.
Alle ondervraagde leerlingen zijn de afgelopen jaren begeleid vanuit de aanpak autisme op SBO Westerwel. Vanuit deze aanpak zijn de leerlingen in kleine groepen of individueel begeleid met veel structuur en visuele ondersteuning. De hulp die geboden wordt in een kleine groep of individueel betreft taakaanpak, sociale vaardigheden en buitenschoolse hulp (bv TOM training). Er is gewerkt met individuele handelingsplannen en specifieke handelingsplannen (kortlopend). Verder is aandacht besteed aan extra cognitieve uitdaging (bollebozenaanpak) voor de leerlingen bij wie dit nodig was. Het aanleren van een zelfstandige werkhouding heeft veel aandacht gehad. Er is gewerkt aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, met name aan het bijbrengen van zelfinzicht, zelfvertrouwen en het aanleren van sociale vaardigheden door middel van psycho-educatie, begeleid spelen

en individuele gesprekjes. Op schoolniveau hebben aanpassingen plaatsgevonden, zoals buitenspelen op een veilig gedeelte van de speelplaats en begeleid sporten in de pauze.

Leerlinggegevens Westerwel hulp bij problemen													
leerpr				gedrpr			hulp			hulpvorm			
TL	BL	Sp	Re	Wh	Str	Seo	Klas	Klgr	Indiv	Tk	Psed	Sova	Ext
x	x					x		x	x		x		
					x	x		x	x	x	x		
					x	x		x	x		x		
				x		x	x		x	x			x

Leerproblemen		Gedragsproblemen		Groeperingsvorm hulp		Wijze van hulp	
TL	Technisch lezen	**Wh**	Werkhouding	**Klas**	Klassikaal	**Tk**	Taakaanpak
BL	Begrijpendlezen	**Str**	Structuurafhank	**Klgr**	Kleine groep	**Psed**	Psycho-educatie
SP	Spelling	**Seo**	Soc emotioneel	**Indiv**	Individueel	**Sova**	Socvaardigheden
Re	Rekenen					**Ext**	Buiten school

2.3.2. Leerlinginterviews SBO Westerwel

Naar het VO(VO)

Gevraagd werd naar het type VO, kennismaking met en voorbereiding op de school voor VO en naar het toekomstperspectief. Drie van de vier leerlingen gaan de overstap maken naar het reguliere onderwijs, HAVO/VWO. Een leerling gaat naar het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO). Alle leerlingen bezoeken open dagen op de scholen voor VO. Bij drie leerlingen is de rol van de ouders zeer belangrijk. Daarnaast zoeken de leerlingen informatie op internet en laten ze zich informeren door de leerkracht op de huidige school. De leerling die naar het VSO gaat, is wel naar open dagen geweest, maar zoekt niet zelfstandig naar meer en andere informatie. De voorbereiding op het VO vindt plaats in de vorm van leefstijllessen op school. Informatie over soorten VO en leerwegen wordt gegeven. De leerlingen zeggen dit prettig te vinden. De leerling die naar het VSO zal gaan, weet zich van de gegeven informatie weinig te herinneren. Een leerling geeft aan dat hij in het VO hulp nodig zal hebben als hij iets niet begrijpt. Aan het toekomst-perspectief wordt eveneens aandacht besteed op school. De leerlingen hebben een beroepswens en zijn zich ervan bewust dat je daarvoor naar andere school moet, bepaalde vakken gaat volgen en diploma's nodig hebt.

Toekomstperspectief: Wat wil je later worden				
	beroep	**motivatie**	**voorwaarden**	**lessen**
1	Zakenman	Geld, reizen Innoveren	Je moet veel leren over producten	Bedrijfskunde economie wiskunde.
2	Agent of militair.	Mobiele eenheid Je mag meevechten	Goed kunnen leren Goed kunnen rekenen	
3	Voetballer of Game-industrie	Games leuk Spellen maken leuk	Verstand van computers Slim zijn Fantasie hebben	Leren een spelletje maken
4	Luchtmacht	Vliegtuig leuk	Commando's uitvoeren Goed kunnen zien HAVO of VWO	

SBO Westerwel

Aan de leerlingen zijn vragen gesteld over de school waar ze nu naar toegaan, SBO Westerwel. De vragen hadden betrekking op de leerstof, op samenwerken, vrienden, huiswerk, plannen en organiseren en op het omgaan met leraren.

Over de leerstof zijn de meningen verdeeld. Als moeilijke vakken worden genoemd: rekenen, spelling, Engels, biologie, tekenen (1 leerling) en gym (1 leerling: "ik heb niet echt spieren"). Over vakken die gemakkelijk zijn, hebben ze verschillende meningen: "*niets is makkelijk, want als je iets leert is het niet makkelijk, want je moet er moeite voor doen om iets te leren"*. Een andere leerling vindt dat het best allemaal meevalt. "*Ik snap het allemaal wel*". Het maken van werkstukken, een website of een powerpointpresentatie maken, vinden ze prettig om te doen. Een leerling vindt geschiedenis en rekenen boeiend. Verder vinden ze de gymzaal mooi en komen er goede films op het activboard.

Samenwerken op school vinden ze fijn omdat je van elkaar kunt leren. Het gaat sneller, makkelijker en je maakt minder fouten. *"Bij samenwerken kun je meer ideeën samenvoegen. Als je even snel bent dan kun je snel aan het werk beginnen en het werk verdelen. Het ligt aan de opdracht of de taak of het fijn is om samen te werken. Bijvoorbeeld verven is samen leuk, maar een opdracht voor spelling maak ik liever alleen". "Samen heb je minder af. Soms is het niet leuk, want als je sneller bent, moet je wachten". "Samenwerken is altijd leuker dan alleen. Ik ben een gezelschapstype". "Samenwerken is goed omdat je van elkaar kunt leren en samen bent. Sommige kinderen die mij nog niet zo goed kennen, vinden het niet zo leuk om met mij samen te werken. Ze moeten mij echt een beetje kennen voordat ze me aardig vinden. Op het eerste gezicht vinden ze mij nog wel eens vreemd".*

Alle leerlingen zeggen dat ze vrienden hebben op school. Soms noemen ze de hele klas. Activiteiten met vrienden zijn: praten, op een bankje zitten buiten, grapjes maken, spelen. Buiten school worden andere vrienden genoemd en ook andere activiteiten, zoals gamen, computerspelletjes, naar het bos gaan, tv kijken.
De leerlingen geven aan dat ze goed met de leraren kunnen opschieten, met de een meer dan met de ander. Als leraren streng zijn, vinden ze dat niet fijn, maar ze begrijpen wel dat het nodig is.
Huiswerk vinden ze niet leuk, maar wel belangrijk. Omdat je meer huiswerk krijgt in het VO moet je leren plannen. Eén leerling vindt dat hij dat wel kan. Een ander hoopt dat er een huiswerkklas is, daar wil hij aan deelnemen. Huiswerk kan gemakkelijk en moeilijk zijn. Als je het niet begrijpt, kun je het aan je ouders vragen. "*Huiswerk is totaal onnodig. Waarom moet je huiswerk maken? Je kunt het ook op school doen".*
Op de vraag of je iets op school zou willen veranderen, worden uiteenlopende antwoorden gegeven. Buiten zouden de hekken weg kunnen en in plaats daarvan groen. Meer speeltoestellen is een wens en graag laarzen voor achter het voetbalveld, want "*daar is het vies*". Binnen is alles goed. Verandering in het schoolprogramma is een wens van twee leerlingen, bijvoorbeeld minder spelling en rekenen, en geen huiswerk.
Een 'afmaakles' om het zelfstandig werk af te maken, is een andere wens. De school om 10 uur laten beginnen, zodat je kunt uitslapen en om 4 uur eindigen en vaker een studiedag, "*zodat we vrij zijn*" zijn ideeën om school leuker te maken.

De nieuwe school
De verwachtingen over de nieuwe school gaan over de inhoud van het onderwijs, sociale aspecten zoals het omgaan met klasgenoten, vrienden maken en samenwerken, over huiswerk en over praktische zaken, bijvoorbeeld je brood opeten, je fiets wegzetten.
De leerlingen verwachten dat het moeilijk zal zijn. Alles is helemaal nieuw. Je krijgt vakken die je nog nooit hebt gehad, zoals Frans. De proefwerken zullen lastiger zijn. Eén leerling heeft gehoord dat je een hele week lang proefwerken krijgt.
Werkstukken maken met anderen samen hoort volgens de leerlingen in het gewone lesprogramma van HAVO en VWO. De verwachting is dat dit beter zal gaan dan nu, omdat er meer op eigen niveau gewerkt zal worden.
De leerlingen verwachten dat ze nieuwe vrienden zullen krijgen. De school zal leuk zijn, de leraren en de leerlingen ook. Ze hebben ideeën hoe ze het gaan aanpakken. Je kunt naast iemand gaan zitten in de les, je kunt bij een groepje gaan staan, je kunt zelf een gesprekje aangaan met klasgenoten. "*Gewoon mezelf blijven, types die bij mij passen. Ik ga niet stoer doen of zo".*

Het huiswerk zal veel meer zijn dan nu. Je moet leren plannen. Het is jammer dat het van je vrije tijd afgaat, maar het moet nu eenmaal. Het liefst maken ze het huiswerk op school.
De leerlingen zouden het prettig vinden als er persoonlijke begeleiding is, liefst met een vast persoon. Dat kan de klassenleraar of de mentor zijn. Als er *"jongens zitten zoals hier"* hebben ze geluk, vinden ze. Ze denken dat ze nog wel zullen veranderen en dan is het toch fijn als je naar iemand toe kan gaan als er iets is. "*het moet wel 'to the point' blijven. Dus 1 gesprekje is genoeg, dat ze weten waarom ik op* Westerwel *gezeten heb en dat ze er rekening mee kunnen houden".*
Twee leerlingen geven aan nog geen duidelijk beeld te hebben van de nieuwe school.
Een andere leerling geeft aan dat er een oubollige sfeer zal zijn met standbeelden, oude gordijnen en bakstenen en een leerling denkt dat het van buiten een oud gebouw zal zijn en van binnen modern. *"De voorkant ziet er uit als een bunker. Eigenlijk gewoon bakstenen met ramen er in".*
Drie leerlingen weten al dat je in de aula je brood moet opeten, dat is niet echt rustig want daar zit iedereen dan. Een van hen vindt dat wel gezellig; er is een kiosk waar je van alles kunt kopen. De vierde leerling denkt dat hij in de klas moet eten met 4 andere leerlingen.
De nieuwe school wordt gezien als groter, moeilijker, meer huiswerk, minder vrije tijd, meer reizen en veel verschillende leraren. Dit laatste vinden ze moeilijk, omdat iedereen anders reageert. *"Je bent meer op jezelf. Je hebt een zware boekentas op je fiets, het reizen wordt moeilijker, je krijgt het drukker met huiswerk, voetballen en drumles".*

Wat moet je wel doen/wat moet je juist niet doen
Wat je niet moet doen als je naar een nieuwe school gaat, is vechten, omgaan met kinderen die slechte middelen gebruiken en je zenuwachtig maken voor CITO toetsen.
Wat je wel moet doen is jezelf blijven. Het is goed om mee te doen met een meeloopmiddag. De leerlingen zijn al voorbereid door kennis te maken met de school en door de route te fietsen. Wat ze nog wel zouden willen, is het bijwonen van een proefles op de nieuwe school. Westerwel kan je helpen door leuke dingen over jou te vertellen op de nieuwe school, of door een VO les te laten geven op Westerwel, bijvoorbeeld wiskunde. Ouders kunnen helpen bij de voorbereiding door je te steunen met leuke opmerkingen en door mee te helpen met het huiswerk en met het plannen.
Het afscheid van Westerwel wordt vormgegeven door een kamp, een musical, een toneelstuk. Een leerling wil liever iets anders, maar hij weet niet wat. Een andere leerling vindt het leuker als je zelf een act mag instuderen, als het maar geen dans is.
Een leerling weet al dat hij gaat huilen.

2.4. Ontwikkelpunten

Uit de gegevens van school, leerling en ouders komt een aantal ontwikkelpunten naar voren, die hierna worden samengevat.

2.4.1. Zorgstructuur voor leerlingen met autisme op SBO Westerwel

De zorgstructuur met een doorgaande lijn van begeleidingsplannen en handelingsplannen van het ene naar het volgende schooljaar wordt verder ontwikkeld. De afbakening van taken tussen IB en AB is nog niet voldoende helder. De interne ontwikkeling op SBO Wester*wel* vergt veel tijd, waardoor de ontwikkeling naar procedures en schriftelijke verslaglegging enigszins achterblijft.

2.4.2. Contacten VO en VSO

Het contact met het VO en ook met speciale scholen als de Frater van Gemertschool en het VSO is beperkt. De 'warme overdracht' naar deze scholen vindt onvoldoende plaats. Men houdt zich exact aan de stedelijke afspraken, verder is er nauwelijks terugkoppeling, terwijl SBO Wester*wel* dit zeer wenselijk zou vinden. Het initiatief tot goede contacten kan van beide scholen uitgaan. Er zijn geen afspraken op papier, dit zou wel handig zijn. De afspraken zijn te algemeen, het moet maatwerk zijn.
Enkele wensen van SBO Wester*wel* zijn:

- Informatie over autisme door SBO Wester*wel* voor VO docenten
- Contact op mentorniveau, op initiatief van het VO
- Presentatie over de leerling door SBO Wester*wel* in het kernteam van het VO.
- Structurele terugkoppeling over de leerling door het VO tweemaal per jaar
- Ruim voor de zomervakantie contact op mentorniveau

2.4.3. Het toeleidingstraject van SBO Westerwel naar het VO

Op schoolniveau zijn faciliteiten nodig om met de leerlingen het toeleidingstraject te kunnen doorlopen. Dat betekent tijd beschikbaar hebben en spreekkamers.
Op Wester*wel* kunnen de leerlingen al worden voorbereid op het maken van huiswerk, met name het leren ordenen en plannen. Het is ook zinvol om na te gaan hoe de leerling omgaat met huiswerk. Als Wester*wel* huiswerk gaat meegeven zal dit op maat moeten zijn voor de leerling. Zeker bij een hoger uitstroomniveau, bijvoorbeeld bij hoogbegaafdheid, kan met de VO school besproken worden of er mogelijkheden zijn om het huiswerk op school te maken. Voor veel leerlingen met autisme geldt immers: school is school, thuis is thuis.
Voor de leerlingen individueel wordt de overgang goed geregeld. Structurele procedures ontwikkelen lukt nog niet.

Het startmoment op de VO school vraagt veel van SBO leerlingen met autisme.
De VO scholen zijn bereid om de leerlingen een kans te geven, maar ze maken daarbij te weinig gebruik van de kennis over de leerlingen die Westerwel heeft. VO scholen moeten proactief zijn om de leerlingen een goede start te laten maken. Gaat het de eerste zes weken goed, dan redt de leerling het wel.
Een leerling met autisme is erg afhankelijk van de mentor. Belangrijk is dat de mentor 'feeling' heeft voor dit type leerling. Om de start voor te bereiden, is aan te raden dat de mentor van het VO, zodra die bekend is, vóór de zomervakantie al contact opneemt met SBO Westerwel, indien mogelijk al vóór de kennismakingsmiddag begin juli. Het zou goed zijn als de VO school in het begin van het nieuwe schooljaar een leerkracht of IB uitnodigt om in het docententeam van de VO school iets te vertellen over autisme.
Samenwerking met het VO lukt nog niet met alle VO scholen. De eigen ontwikkeling van de V(S)O school werkt soms belemmerend, waardoor een school vooral intern gericht is. Het komt voor dat VO scholen niet altijd de bereidheid hebben om zich in autisme te verdiepen.

2.4.4. De leerling in het toeleidingstraject

De leerlingen zouden het huiswerk het liefst op school maken. Het beeld dat de leerling heeft van de nieuwe school is vaak beperkt tot uiterlijkheden. Suggesties om erachter te komen hoe het er in het VO aan toe gaat, worden door de leerlingen zelf gegeven, bijvoorbeeld een proefles bijwonen, een oudleerling laten vertellen hoe het is in het VO. Ook willen de leerlingen graag een aanspreekpunt of een vaste begeleider.

2.4.5. Ouders in het toeleidingstraject

Ouders blijken niet goed te weten waar ze informatie kunnen zoeken over de VO scholen. Ze worden door SBO Westerwel gewezen op de brochure 'Die kant op'. Het schooladvies komt medio januari. Dit vinden ouders vrij laat, omdat dit kort voor de open dagen van het VO is. Ze willen graag eerder afstemmen met Westerwel. Ouders maken er zich zorgen over hoe het zal gaan met activiteiten in het VO als schoolreisjes, kamp, introductiedagen. De VO school zal zich daarbij goed moet voorbereiden op de deelname van leerlingen met autisme aan deze activiteiten. Soms stapt de VO school daar te gemakkelijk overheen, zodat het risico van mislukken aanwezig is.

Good practice

Een docent van een VMBO school en een oudleerling van SBO Westerwel geven een presentatie op SBO Westerwel.
De zorgcoördinator van een VO school bespreekt hoe een sportdag voor een

bepaalde leerling van SBO Wester*wel* goed kan verlopen. Het sportdagprogramma wordt voor deze leerling aangepast, door de start goed voor te bereiden en de leerling aan bepaalde activiteiten mee te laten doen.

Hoofdstuk 3
Leerlingen met autisme in het Voortgezet Onderwijs

In het schooljaar 2009-2010 zijn 7 leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs (VO) gegaan. Bij 4 personen is een interview afgenomen, namelijk twee ambulant begeleiders (AB) van REC Midden Brabant, een mentor en een intern begeleider (IB) van een VSO school. Gesproken is over de overgang van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs, over de vormgeving van de ambulante begeleiding, over de leerlingen en over contacten van met de ouders.
De ambulant begeleiders hebben een semi-gestructureerd interview afgenomen bij de leerlingen. Hieraan hebben 5 leerlingen meegewerkt. Aan de ouders is een vragenlijst voorgelegd. Deze werd door de ouders van 4 leerlingen ingevuld.

Ambulante Begeleiding in het Voortgezet Onderwijs			
Aantal lln	Interview AB	Interview leerling	Oudervragenlijst
7	4 (57%)	5 (71%)	4 (57%)

Respons medewerking onderzoek

3.1. Interview met ambulant begeleiders

3.1.1. De betrokken scholen

SBO Westerwel

Bij de overdracht van leerlingen vanuit SBO Wester*wel* komt de ambulant begeleider in beeld. Op SBO Wester*wel* is een AB van REC Midden Brabant enkele dagdelen per week aanwezig. In het VO krijgen de leerlingen te maken met een andere AB. De overdracht van dossiergegevens vindt plaats tussen de vaste AB van SBO Wester*wel* en de AB die de taken in het VO gaat overnemen. De gesprekken vinden plaats meteen na de zomervakantie. Het zou volgens de ondervraagde ambulant begeleiders beter zijn deze gesprekken vóór de zomervakantie te voeren, maar tot nu toe is dit organisatorisch niet haalbaar gebleken.
Er zijn geen vaste contactpersonen tussen het VO en SBO Wester*wel*. Het eerste contact vindt meestal plaats met de ouders, met eventueel de IB van SBO Wester*wel* en de leerkracht van groep 8 van SBO Wester*wel*. Het dossier komt via de IB van SBO Wester*wel* naar de AB voorgezet onderwijs. De leerresultaten in het VO worden op verzoek van SBO Wester*wel* te zijner tijd opgestuurd naar de school van herkomst.

VO school

In het VO hebben zorgcoördinatoren de taak de leerlingenzorg te coördineren. De AB heeft regelmatig contact met de zorgcoördinator. De zorgcoördinator geeft de

bevindingen van de AB door aan de betrokken docenten. De visie van de VO school is bepalend voor de inzet van de AB. Soms leidt dit tot verschil van inzicht zoals blijkt uit onderstaande interviewfragmenten.

"Een bepaalde school heeft het beleid: 'wachten tot het fout gaat'. Andere maatregelen wil deze school niet nemen, ondanks adviezen van de AB die voorstander is van een preventief beleid".

"Docenten hebben coaching nodig, maar dit past niet in de organisatie van de school. Vaste coach is de zorgcoördinator. Regelmatig doen zich dan ook incidenten voor".

"In de handvaardigheidles heeft de leerling met een mes naar de teamleider gezwaaid. Docenten zijn 'bang' voor hem. De leerling vindt dat onzin. De school wenst een contract op te stellenvoor deze leerling voor de praktijklessen, met name voor het omgaan met materiaal. Ouders en leerling vinden dat niet nodig. Nu wordt er op advies van de AB een lijst gemaakt voor de hele klas, waaraan alle leerlingen zich moeten houden".

VSO

Bij aanmelding bij het VSO neemt de IB van het VSO contact op met SBO Weste*rwel* voor aanvullende informatie. SBO Weste*rwel* bepaalt wie de contactpersoon is, dit kan dus wisselend zijn per leerling. De toeleverende school kent de leerling goed. Dit beeld van het kind zegt vaak meer dan de cijfers uit de schoolonderzoeken. In het VSO ontvangt de leerling geen ambulante begeleiding. Het VSO omvat 2 schooljaren. Daarna volgt doorplaatsing naar het regulier VO. In het voortgezet regulier onderwijs kan de leerling gebruikmaken van ambulante begeleiding.

In het schooljaar 2009-2010 is in het VSO gestart met de ontwikkeling van HAVO onderwijs. Leerlingen die een HAVO diploma willen behalen, hoeven dus niet meer na twee jaar het VSO te verlaten. Voor de ontwikkeling van HAVO onderwijs wordt samengewerkt met een reguliere VO school. De HAVO groepen zijn niet samengesteld als 'autiklas', maar er zijn wel veel leerlingen met autisme in deze groepen. Elke groep heeft een eigen lokaal. De docenten komen naar het lokaal, behalve bij praktijklessen, zoals verzorging en handvaardigheid. Vanwege de veiligheid gaat de mentor gaat mee naar de praktijkles. Bij praktijklessen ontstaan regelmatig problemen door misverstanden, vooral sociaal:

"Gym: iemand trapt per ongeluk een groepsgenoot tegen een been , de docent zet de les stop, maar niet consequent, de ene keer wel, de andere keer niet. Dit begrijpen de leerlingen niet".

Voorheen waren alle leerlingen van het VSO afkomstig uit het SO van dezelfde school. Nu er meer externe leerlingen komen, is er behoefte aan richtlijnen of protocollen. Deze worden momenteel door het VSO ontwikkeld op basis van ervaringen van andere scholen. Tot nu toe loopt de aanmelding het gehele jaar door, hetgeen onduidelijk is voor alle partijen. Gestreefd wordt naar meer stroomlijning in de aanmeldingsprocedure. Volgend schooljaar komt er bijvoorbeeld een open avond/middag in november-december. Ook komt er een deadline voor aanmelding.

3.1.2. Ambulante Begeleiding

De zorgcoördinator van de VO school heeft de regie over alles wat er rond de leerling gebeurt. De AB heeft in het eerste schooljaar een tiental gesprekken met de leerling. De frequentie is in het begin van de begeleiding hoger. De inhoud van de gesprekken is afhankelijk van de leerling, maar betreft in veel gevallen acceptatie van de stoornis en de uiting ervan op school en thuis. Eenmaal per 6 weken is er een overleg met ouders, zorgcoach, mentor en leerling (als de leerling dit wil). Daarnaast wordt met ouders incidenteel contact onderhouden via telefoon en e-mail.
Er wordt een jaarhandelingsplan gemaakt, dat vervolgens vertaald wordt in 6-wekenplannen. Op afspraak vindt observatie in de klas plaats, gevolgd door een nabespreking met docent en IB. Met ouders wordt vaak mailcontact onderhouden.
Het contact van de AB met de docenten verloopt via de zorgcoördinator. De AB is wel bereikbaar voor docenten. Ambulant begeleiders lopen aan tegen het feit dat zij contacten hebben met de zorgcoördinator terwijl de problemen vaak plaatsvinden in de contacten tussen mentor en leerling. De school wil wel afstemmen op die leerling, maar het is moeilijk. De leerling verzet zich. Hij wil het zelf regelen. Hij wil geen hulp meer, want *'het'* is over, hij is immers naar een *'gewone'* school gegaan.

"Het probleem is dat niemand mag weten dat hij de diagnose PDD-NOS heeft. Hij is van SBO naar regulier gegaan, dús het gaat goed, dús het is over. In zijn beleving is de diagnose iets van 'vroeger'. De realiteit is anders. Op school wordt deze leerling ervaren als uitdagend, rigide, boos. Hij heeft één vriend. Hij verdedigt deze vriend door anderen te slaan. Hij heeft wel wat beheersing geleerd, maar accepteert regels moeilijk. Hij zegt bijvoorbeeld: "dat doe ik dan wel, maar ik ben het er niet mee eens". Hij hanteert zijn eigen regel."

"Een leerling bleef vragen stellen, docenten konden dit niet begrenzen. De laatste 2 maanden verliepen problematisch. De leerling haakte af: 'dit vak ligt mij niet'. Om

verdere conflicten te vermijden, ging de leerling toch door naar het atheneum. De zorgcoördinator heeft de andere docenten aangesproken op hun aanpak."

3.1.3. Contacten met ouders

Contacten met ouders met de AB verlopen zowel incidenteel, naar wederzijdse behoefte, als structureel bij evaluaties van het begeleidingsplan. Soms vragen ouders om informatie over thuisbegeleiding.

3.2. Interview met leerlingen met autisme in het VO

Om een succesvolle overstap mogelijk te maken is het belangrijk om te weten te komen hoe de leerlingen het beste kunnen worden voorbereid. De ervaringen van de leerlingen zelf, hun ideeën, wensen en verwachtingen, zijn daarbij een bron van informatie.
De leerlingen zijn geïnterviewd door de AB. Het interview heeft betrekking op SBO Westerwel, op de school voor VO en vooral ook op hun eigen ideeën over de overstap.

3.2.1. SBO Westerwel

Volgens de leerlingen is er op SBO Westerwel weinig informatie gegeven over het VO. De ouders hebben alles geregeld. Er is wel in het algemeen gesproken over de mogelijkheden van het VO. Dit ging echter vooral over het LWOO/VMBO en dit was voor deze groep leerlingen die naar HAVO/VWO gaan minder interessant.
Alle leerlingen zijn naar open dagen en kennismakingsmiddagen geweest. Erg boeiend was dat niet: *"allemaal even saai"* was de opmerking. Kennismaking met de nieuwe mentor vond een enkele keer plaats. Een leerling wilde al meteen naar een bepaalde VO school gaan, vanwege de lessen in Latijn en de goede hulp voor leerlingen met autisme. Enkele leerlingen zijn met de leerkracht en de ouders naar de voorlichting van de VO school gegaan.
De verwachting was dat er in het VO meer en langere lesuren en lange dagen zouden zijn, veel leswisselingen, veel huiswerk en veel nieuwe dingen. " *De overgang was niet moeilijk. Het was in het begin wel wennen. In de eerste week wist ik helemaal niets. Ik wist niet wat, hoe, wanneer, en waar" .* SBO Westerwel zou in de bovenbouw meer huiswerk mogen geven. Nu is de overgang naar het huiswerk in het VO te groot.
De terugkomavond op SBO Westerwel in oktober was niet goed georganiseerd. Niet veel te doen, weinig leerlingen, "*ik kende niet veel mensen"*.

3.2.2. De VO school

Volgens de leerlingen valt opletten tijdens de les niet mee. Lastig zijn de vele roosterwijzigingen die voor de leerlingen niet duidelijk zijn. Daarentegen zijn er vakken die gemakkelijk zijn, zoals Nederlands, Engels en techniek. Een nadeel van een gemakkelijk vak is, dat het niet boeit. Geschiedenis is op zich een boeiend vak, maar jammer is "*dat de geschiedenis maar tot 6000 jaar teruggaat".* Deze leerling wil graag terug tot 4,5 miljard jaar geleden. Er zijn ook moeilijke vakken: Frans en Aardrijkskunde. Andere leerlingen vinden niets boeiend, alleen al omdat het school is.
Na de overgang naar het VO hebben de leerlingen steeds minder vrije tijd gekregen. "*Je krijgt altijd huiswerk. Dit wordt zoveel mogelijk op school gemaakt. Het is wel veel, het kost teveel tijd, vooral het wiskundehuiswerk. En het komt altijd op de verkeerde momenten. Zelfstandig werken aan huiswerk is fijn. De planning lukt aardig*".
Er is weinig samenwerking met groepsgenoten. Projecten in groepsverband zijn niet fijn, want je moet teveel rekening houden met anderen die een ander tempo hebben. Samenwerken is soms fijn als de ander schrijft*. "Ik geef het antwoord, de ander schrijft het op, zo werkt dat. Verder ligt eraan met wie je moet samenwerken. Is het iemand die ik ken, dan is het fijn".*
Met groepsgenoten kunnen de leerlingen wel opschieten, ze hebben een leuke klas. Ze hebben ook nieuwe vrienden gemaakt met wie ze samen praten en eten. Ze praten over games en over grappige gebeurtenissen.
"Tja, wat zijn vrienden. Als dat mensen zijn waar je veel mee praat, dan de hele klas. Het zijn meer schoolvrienden dan echte vrienden".
De leerlingen vinden dat ze met de meeste leraren goed kunnen opschieten. Soms heeft een docent *"moeite met mijn manier van reageren"*
Of de leerlingen thuis iets vertellen over school is wisselend. Sommige leerlingen vertellen iets over de vakken die ze krijgen en over de punten die ze behalen. Een leerling vertelt meer tegen moeder dan tegen vader, want vader *"heeft altijd een eigen mening".* Een andere leerling vindt het niet nodig om thuis over school te praten, want ze weten dat het goed gaat op school.
Onderwijs zou zonder muziek en Frans moeten zijn. Andere mogelijke veranderingen zijn: betere airco en verwarming, meer vrijheid van bewegen in de pauze, nieuwe boeken, tafels en stoelen, en tenslotte zou je overal frikandellen moeten kunnen kopen. Wensen voor buiten zijn onder meer het pad laten betegelen in verband met kans op ijsvorming in de winter, een overdekt gebied in verband met kans op verbranden door de zon en een omheining om het voetbalveld heen in verband met de kans om een bal tegen je aan te krijgen.

3.2.3. Wat moet je wel doen / wat moet je juist niet doen

Schoolverlaters moeten vooral zelf informatie zoeken. Naar open dagen en naar kennismakingsbijeenkomsten gaan is heel goed. Als je twijfelt, moet je op meerdere scholen gaan kijken. Verder moet je je erop voorbereiden dat je veel huiswerk krijgt. Het is belangrijk dat je de tijd neemt om de leraren te leren kennen. Wiskundeleraren zijn bijvoorbeeld nogal gesloten. Probeer op een zo positieve manier kennis te maken, want "*anders kunnen de leraren je het hele jaar tegenwerken".*
"Je moet ook gewoon doen, doen alsof je alles heel normaal vindt. Ga beslist niet onzeker doen. Ga de klas bekijken en het gebouw, waar de andere lokalen zijn, zoals gym en handvaardigheid, en waar de toiletten zijn. En neem niet al je boeken mee naar de eerste schooldag".

Wat vond je van het gesprek
Twee leerlingen vonden het interview saai, een leerling vond het leuk en een leerling gaf spontaan punten: "In punten gedacht: 69 van de 100. *"Het was niet echt leuk, maar ook niet echt saai".*

3.3. Oudervragenlijst Succesvolle Overstap

Aan de ouders/verzorgers van leerlingen met autisme, afkomstig van SBO Weste*rwel* en die het 1e jaar VO volgen, is een vragenlijst voorgelegd met vragen over op de overgang naar het VO. De oudervragenlijst is ingevuld door de ouders van 4 van de 7 leerlingen. De vragen hebben betrekking op de VO-school en op het toeleidingstraject vanuit SBO Weste*rwel*.

3.3.1. Het toeleidingstraject op SBO Westerwel

Ouderbetrokkenheid
De ouders worden bij de voorbereiding naar het VO betrokken door gesprekken over hun kind en door ouderavonden.

Activiteiten SBO Weste*rwel*
Er zijn ouders die zeggen dat ze daar niets van gemerkt hebben. Ze hebben zelf het pad uitgestippeld. Andere ouders vinden dat direct bij aanmelding op de nieuwe school al een gesprek moet plaatsvinden.

Wat is nodig voor een succesvolle overstap
Goede voorlichting vanuit basisonderwijs. Een heel goede overdracht naar de nieuwe school.
Een school die goed aansluit bij de leerlingen.
De leerling moet er zelf ook een goed gevoel bij hebben, anders zal het niet slagen, dan is het kansloos.

Rol ouders
Direct bij aanmelding nieuwe school ook een goed gesprek hiermee hebben. De stem van de ouders moet ook gehoord worden. *"Wij luisterden naar onze zoon. Maar we stonden er zelf ook wel achter zijn keuze".*

Zorgen overgang
Ouders maken zich zorgen over de overgang naar het VO. Zal de overgang niet te groot zijn, kan het kind de veranderingen aan. Er zijn veel nieuwe leerlingen, nieuwe leerkrachten, nieuwe omgeving. Is er genoeg autismebegeleiding en zijn er voldoende vakleerkrachten. Kunnen we wel een goede school vinden.

Tevredenheid SBO Westerwel.
SBO Westerwel past goed bij onze zoon. De school is kleinschaligheid en hanteert een goede en directe aanpak. Ze houden goed contact met ouders en zorgen dat ze de leerling goed volgen.
Het is fijn dat de leerling het naar zijn zin heeft. Dan komt de rest vanzelf. Ouders zijn zeer tevreden over de inzet van de begeleiders van SBO Westerwel voor hun kind.

3.3.2. De VO school
Bekendheid met de school
Ouders hadden al van de school gehoord, zijn naar open dagen geweest en hebben gesprekken gehad op de school.

Deskundigheid autisme
De school heeft veel aandacht voor de leerlingen. De school doet er veel aan om te leren omgaan met autisme. Er wordt ook individueel gewerkt met de leerlingen. De gesprekken door de zorgcoördinator met de ouders en met de leerling individueel gaven een 'goed gevoel'.

Wat is moeilijk voor de leerling

Het moeilijkst zijn de vrije momenten en het groepsgebeuren. Ook het beginnen met het werk in de klas kan problemen opleveren. Het letterlijk interpreteren van bepaalde opmerkingen, ook van grapjes, kan verkeerd uitpakken.

Wat is meegevallen
Op school wordt preventief gewerkt en goed toezicht gehouden. Dit voorkomt escalatie en onbegrip. Bij problemen wordt er goed en direct op ingespeeld en opgelost. Ouders zijn zeer tevreden over de begeleiding. Een ouder vat dit als volgt samen: Wat is meegevallen op deze school? ALLES!!!

Veranderingen voor de leerling
Ouders geven aan dat hun kind zelfstandiger is geworden. De klassen zijn kleiner, er is meer aandacht en dat is een heel positieve ervaring, vergeleken met de basisschool. Vergeleken met SBO Wester*wel* is de verandering in het VSO niet groot, want op SBO Wester*wel* werd de leerling 'gehoord' en nu ook.

Veranderingen voor de ouder/verzorger
Er zijn niet veel zaken veranderd voor de ouders. De leerling gaat, na een positieve periode op SBO Wester*wel*, weer graag naar school. Dit geeft de ouders rust. "Op de basisschool was het elke dag spannend of hij zonder ruzie de dag doorkwam". De ouders van de leerling in het VSO geven aan dat ze als ouder meer op de hoogte gehouden met de ontwikkelingen, hetgeen ze als zeer prettig ervaren.

3.4. Ontwikkelpunten leerlingen met autisme in het VO

In deze paragraaf worden knelpunten en verbeterpunten weergegeven, zoals die zijn verwoord door leraren, AB, leerlingen en ouders.

3.4.1. Ambulante begeleiding in het voortgezet onderwjs
SBO Westerwel
Wat de toeleiding van nieuwe leerlingen betreft, zijn er weinig knelpunten meer. Belangrijk is de communicatie open te houden naar de toeleverende school en naar het kind.
De AB zou graag persoonlijke informatie over de leerling ontvangen van de groepsleerkracht van SBO Wester*wel*, naast de samenvatting van het dossier.
De psycho-educatie door de AB is gericht op de overstap naar het regulier onderwijs, maar zou al moeten beginnen op SBO Wester*wel.* Een aandachtspunt voor SBO

Wester*wel* daarbij is dat aan de leerling duidelijk wordt gemaakt dat het autisme niet over is wanneer je naar een 'gewone' school gaat.
In november-december wordt het rapport en/of het handelingsplan naar SBO Wester *wel* gestuurd. De VO-school ontvangt daar meestal geen reactie op terug, maar dit zou wel prettig zijn.
De nazorg zou intensiever kunnen zijn, maar feit is dat het in het VO meestal beter gaat dan op SBO Wester*wel*. De vraag van de VO-school naar de vorige school is niet groot.

VO school
Huisbezoek door de mentor zou standaard moeten zijn. Naast de kennismaking levert dit inzicht in de thuissituatie op. De ouders vinden het prettig en voelen zich serieus genomen.
Alle contacten van de AB met de VO school verlopen via de zorgcoördinator. Dit werkt belemmerend als er directe praktijkvragen van docenten komen.
De zorgcoördinator heeft structureel tijd tekort.
In het docententeam kan bekend worden gemaakt dat de AB telefonisch en via e-mail beschikbaar is.
Het zou handig zijn een telefonisch spreekuur in te stellen waarin de AB bereikbaar is voor docenten.
De AB is neutraal. Met eigen docenten die collega's adviseren, is er altijd een machtsverhouding.
De organisatie van de VO school kan belemmerend zijn voor het werk van de AB.
De vraag is hoe de AB de docenten kan bereiken voor begeleiding en coaching.
Dit vereist een cultuurverandering binnen de school en een bezinning op de taken van zorgcoördinator en AB.
Er is een beperkte, maar groeiende basiskennis over autisme aanwezig. Docenten worden echter door de zorgcoördinator soms vaardiger ingeschat dan ze zijn, hoewel ze zeer betrokken zijn bij de leerlingen.
Wanneer een AB meer leerlingen begeleidt op dezelfde school, betekent dat veel tijd aanwezig op school. Daardoor is de AB bij crisis meteen beschikbaar en verlopen interne contacten met de zorgcoördinator soepel.

VSO school
Bij het schakelen naar een vervolgschool is een instroomtraject wenselijk.
Deadline voor aanmelding wordt overwogen.
De toeleverende school zou al in groep 7 het vervolgonderwijs moeten bespreken.
De aanmeldingsprocedure zou meer gestroomlijnd moeten verlopen.

3.4.2. Leerlingen met autisme in het VO

De VO school wil hetzelfde beleid voor alle leerlingen, liefst vastgelegd in een protocol. In de ogen van de leerling is dit controle.
Voor de praktijklessen werkt het werken in kleine groepjes beter.
De mentor geeft niet alle vakken en is daardoor niet altijd beschikbaar voor de leerling.

3.4.3. Ouders

Op SBO Wester*wel* zou meer geoefend mogen worden met het omgaan met een agenda en met (fictieve) roosters, zoals dat ook in het basisonderwijs gebeurt.
Op ouderavonden ouders van leerlingen die al weg zijn op SBO Wester*wel* laten vertellen hoe hun ervaringen waren en waar ze tegenaan liepen.

Hoofdstuk 4
Van Frater van Gemert Tilburg naar het vervolgonderwijs

De vraag naar de overstap van leerlingen met autisme van de Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs is onderzocht door middel van interviews met mentoren, coördinatoren en decaan, interviews met leerlingen en vragenlijsten voorgelegd aan ouders.

4.1. Frater van Gemertschool

4.1.1. 'De Frater'

Frater van Gemertschool is een zorgschool en expertisecentrum voor Tilburg en omstreken. Kerntaak van de school is de hulpvraag van jongeren in het voortgezet onderwijs van wie.de onderwijsroute niet.soepel verloopt en die het niet redden in de reguliere onderwijstrajecten.
In 1969 begon Frater van Gemert met Voortgezet Buitengewoon Onderwijs voor 24 leerlingen in Tilburg. De fraters van Tilburg stonden voor kwaliteit, kennis en betrokkenheid. 'De Frater' is uitgegroeid tot een school met leerweg ondersteunend onderwijs (LWOO), met 350 leerlingen. Leerlingen worden toegelaten na een positieve beschikking door de Regionale Verwijzingscommissie.
De criteria zijn: A: IQ 75-90 en een leerachterstand op tenminste twee van de vier domeinen inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spellen, waarvan minimaal één van deze twee domeinen inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen betreft, en deze achterstand is gelegen binnen de bandbreedte van 0,25 tot 0,5. De leerachterstand moet dus minstens 1½ jaar zijn per onderdeel.
Leerlingen uit groep A zullen over het algemeen geplaatst worden op bij.een andere vmbo-school binnen Onderwijsgroep Tilburg, met LWOO. Naast het werken aan hulpvragen, zullen deze LWOO leerlingen een meer praktisch gericht onderwijs- en begeleidingsprogramma volgen.
B: IQ 91 – 120 en een leerachterstand op tenminste twee van de vier domeinen inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spellen, waarvan minimaal één van deze twee domeinen inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen betreft, en deze achterstand is gelegen binnen de bandbreedte van 0,25 tot 0,5. De leerachterstand moet dus minstens 1½ jaar zijn per onderdeel; en sprake is van sociaal-emotionele problematiek met hulpvragen over prestatiemotivatie, faalangst en/of emotionele instabiliteit in relatie tot de leerprestaties.
Leerlingen uit groep B zullen over het algemeen geplaatst worden op de Frater van Gemertschool. Door inhoudelijke afstemming en een kleinschaliger inrichting richt de

school zich uiteraard ook op hulpvragen in het algemeen, maar op sociaal-emotionele problematiek in het bijzonder.
De school kent een uitgebreide vorm van begeleiding op het gebied van allerlei hulpvragen. Deze begeleiding krijgt vorm tijdens de gewone lesactiviteiten. Er zijn ook lessen waarin individuele ontwikkeling in zeer kleine groepjes plaats vindt, de R-lessen (reteaching, remediaal). Voor de begeleiding van leerlingen in de onderbouw zijn in het rooster R-lessen opgenomen.
Tijdens deze lessen wordt in kleine groepjes - 3 tot 8 leerlingen - gewerkt aan specifieke hulpvragen. Voor leerlingen met een rugzakje bestaat een apart zorgplan.
De Frater van Gemertschool heeft voor de begeleiding van haar leerlingen de beschikking over een aantal specialisten: zorgcoördinator, psycholoog, maatschappelijk werker.
Zij vormen het zorgadviesteam van de school. Samen met de mentoren zijn zij verantwoordelijk voor de handelingsplanning voor de leerlingen. Daarnaast is een orthodidacticus beschikbaar voor de ondersteuning op leerstofgebied.
De mentor is de spil in de begeleiding van een leerling. Deze inventariseert de hulpvragen en geeft prioriteiten aan in de handelingsplanning.
Het zorgadviesteam ondersteunt de mentor met expertise en stelt de handelingsafspraken eventueel bij. Tevens kan het zorgadviesteam besluiten om aanvullend onderzoek te doen of de begeleiding van leerlingen op zich te nemen (psycholoog, orthodidacticus, maatschappelijk werk).
De hulpvragen zijn het startpunt bij het vormgeven van het handelingsplan. Handelingsplannen vragen om een planmatige manier van werken. Deze professionele manier van werken wordt gekenmerkt door een aantal momenten: signaleren, diagnosticeren, analyseren, handelingsafspraken vastleggen in een handelingsplan, uitvoeren en evalueren. Het proces wordt weergegeven in het leerlingvolgsysteem.
De Frater van Gemertschool kent een Expertisecentrum waar onderwijsondersteuning wordt geboden aan leerlingen van 12-18 jaar met hulpvragen op het gebied van leren en sociaalemotionele problemen zoals bijvoorbeeld ADHD, PDD-NOS, NLD.

4.1.2. ASS-VO groep

Naast LWOO verzorgt de school sinds 2006 onderwijs aan leerlingen met een autismespectrumstoornis in ASS-VO groepen. De leerlingen zitten bij elkaar in een 'eigen' mentorgroep, en krijgen les van een kernteam met een beperkt aantal docenten. Van de leerlingen van de Frater van Gemertschool behoort 13-19% tot de doelgroep autisme.
De leerlingen worden voorbereid op een examen VMBO TL of HAVO, in samenwerking met scholen voor speciaal onderwijs en regulier voortgezet onderwijs. De hulpvragen van leerlingen met een autismespectrumstoornis liggen op sociaal-emotioneel gebied, gedrag en leervoorwaarden. Zij beschikken over een goed leerniveau, minimaal theoretische

leerweg (TL) niveau, of mogelijkheden tot HAVO en VWO. Frater van Gemertschool geeft hiermee antwoord op de vraag naar voortgezet onderwijs op HAVO niveau voor leerlingen met autisme in de regio. In het onderzoeksrapport 'Geef me de ruimte' (Hermans-Franssen, Van Poppel en Derksen, 2005) wordt aangegeven dat uitbreiding van kennis over autisme op elke school voor voortgezet onderwijs nodig is, dat enkele VO scholen leerlingen met autisme met complexe problematiek moeten kunnen opvangen en dat speciaal en regulier onderwijs in de regio moeten samenwerken om tot uitbreiding van expertise en verruiming van onderwijsaanbod voor leerlingen met autisme te komen. De groepen zijn samengesteld naar leerniveau:

ASS-VO Theoretische leerweg (TL)
Bij de samenstelling van het vakkenpakket voor leerjaar 4 wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de mogelijkheden en wensen.van de leerling. De keuze van het vakkenpakket leidt tot een diploma in een van de vier sectoren: economie, techniek, zorg en welzijn of groen.

ASS-VO HAVO
De.ASS-VO leerlingen kunnen.naast de theoretische leerweg kiezen voor een.HAVO opleiding.De leerlingen kiezen.voor een profiel, zoals gebruikelijk is in de tweede fase VO..De.profielen zijn Cultuur en Maatschappij, Economie en Maatschappij, Natuur en Gezondheid, en Natuur en Techniek. Het aanbod van de profielen wordt aangepast aan de wensen en mogelijkheden van de leerling.

VIP groep
Voor leerlingen die niet schakelen naar een beroepsgericht programma of eerder genoemde opleidingen, maar nog wel de begeleiding van de school nodig hebben, is de VIP groep. Deze leerlingen worden in een Variabel Individueel Programma voorbereid op een diploma in een leerwerktraject Handel en Verkoop of voor doorstroom naar het.MBO niveau 1 of zij worden toegeleid naar werk. Voor elke leerling wordt een passend vervolgtraject gezocht.

4.1.3. Ouders
De school vindt het belangrijk dat ook ouders zich welkom voelen op school. Twee keer per jaar wordt het handelingsplan met leerling en ouders besproken. Een aantal ouders/verzorgers is lid van de Ouderraad. Die vergadert 6 - 7 keer per jaar met het management. Van de ouderraad wordt verwacht dat zij meedenkt, ideeën naar voren brengt en de beslissingen van de school kritisch volgt. De Ouderklankbordgroep ASS-VO heeft als doel om onderwerpen aan de orde te stellen die in de school in ontwikkeling zijn of geëvalueerd worden. Het gaat er daarbij om de behoeften van.leerlingen en ouders en

het aanbod van de school op elkaar af te stemmen. De klankbordgroep komt vier maal per jaar bijeen.

4.1.4. De overstap naar het vervolgonderwijs

In het schooljaar 2009-2010 hebben 18 leerlingen uit de ASS-VO groepen van de Frater van Gemertschool de school verlaten, 9 leerlingen uit de TL groep en 9 leerlingen uit de HAVO groep. Aan deze leerlingen is een interview voorgelegd. Uit de TL groep namen 9 leerlingen deel aan het interview. Uit de HAVO groep namen 6 leerlingen deel aan het interview. Op school zijn 6 personen geïnterviewd. Door de ouders zijn 16 vragenlijsten geretourneerd.

Respons medewerking onderzoek Frater van Gemertschool			
Aantal lln	Interviews school	Interview leerling	Oudervragenlijst
18	6	15 (83%)	16 (88%)

4.2. Interviews met docenten Frater van Gemertschool

Er zijn 6 interviews afgenomen op de Frater van Gemertschool, twee personen uit het management, twee coördinatoren en twee mentoren. De vragen hadden betrekking op de contacten met leerlingen, ouders, vervolgscholen (MBO en HBO), op het toeleidingstraject, op de ervaringen tot nu toe, op good practice en verbeterpunten en op de beschikbaarheid van methoden en documenten.

4.2.1. Contacten met leerlingen

De personen uit het management hebben geen specifieke contacten met leerlingen in het kader van de overgang naar het vervolgonderwijs. Deze taken liggen bij de decaan en de mentoren. De mentor heeft contacten met ouders. De decaan en de coördinatoren werken op klassenoverstijgend niveau aan loopbaanoriëntatie. Zij brengen het leerlingprofiel in relatie met de richting van de beroepsopleiding.

4 TL

Het diploma geeft aan dat de leerling bepaalde dingen kan. Toch heeft de mentor wel zorgen over de leerlingen die straks naar het MBO gaan. Er is een verschil tussen de intellectuele mogelijkheden van de leerling en de competenties en vaardigheden die de leerling beheerst. In het examentraject in het laatste schooljaar is er weinig tijd meer voor training in vaardigheden. De focus is gericht op het behalen van het diploma.

5 HAVO

Vanaf 4 HAVO worden de leerlingen door de mentor voorbereid op het examen en vervolgonderwijs. Het maken van een keuze is moeilijk voor de leerlingen door hun beperkte zelfinzicht. De keuze voor een vervolgopleiding wordt vooral bepaald door de interesse van de leerling. In hun eindexamenjaar hebben de leerlingen deelgenomen aan een project dat is uitgevoerd door het Leo Kannerhuis Brabant: 'Diploma op zak'.

De mentoren zijn betrokken bij de individuele leerlingen. Zij bereiden de leerlingen concreet voor op wat zij kunnen verwachten in het HBO, namelijk het massale, het vrijblijvende, de grote eigen verantwoordelijkheid. Van de leerlingen wordt in het HBO leeftijdsadequaat gedrag verwacht. De mentor stimuleert dat leerlingen zich voorbereiden op het vervolgonderwijs door te bekijken of er klasgenoten naar dezelfde opleiding gaan, zodat je samen kunt gaan. Het wordt belangrijk gevonden dat de leerlingen de contacten die ze nu hebben via hun klas behouden, eventueel via internet. Ook worden contacten buiten school gestimuleerd.

4.2.2. Contacten met ouders

4 TL

In 4 TL verloopt het traject naar het vervolgonderwijs voornamelijk via de decaan. Op de algemene ouderavond wordt door de decaan informatie gegeven over de open dagen. De leerling maakt een keuze, de decaan komt in de klas. In december vinden individuele oudergesprekken plaats. Contacten met ouders over het loopbaanoriëntatietraject verlopen via de decaan. De overige contacten vinden plaats op initiatief van ouders.

5 HAVO

De contacten met ouders worden in de eerste plaats onderhouden door de mentoren. Er vinden algemene ouderavonden plaats waar uitleg wordt gegeven over het vervolgonderwijs en het persoonsgebonden budget (PGB). De ouders komen vrijwel allemaal naar deze ouderavonden. De mentor heeft wekelijks mentoruren met zijn klas, waar het vervolgonderwijs en alles wat daarmee te maken heeft, aan de orde komt. Naast de rapportbesprekingen heeft de mentor reguliere oudergesprekken met de leerling erbij en zo vaak als nodig is. De gesprekken vinden plaats vanaf 4 HAVO. Soms is ook de docent van het loopbaan oriëntatietraject hierbij aanwezig. Wanneer ouders dit wensen, is er mailcontact met de ouders. Aan ouders en leerling wordt tevens het advies gegeven een PGB aan te vragen. Met het PGB kan een begeleider worden ingezet die een leerling individueel begeleidt bij de overgang van de Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs.

4.2.3. Contacten met vervolgscholen

TL - MBO

Vanuit de Frater van Gemertschool gaan leerlingen met autisme vaker naar een grafische opleiding en naar mediatechniek. Veel minder leerlingen met autisme kiezen voor horeca, toerisme en handel. De decaan neemt deel aan het decanenoverleg op regionaal niveau. De decaan ervaart de beperkte tijd die er is voor individuele leerlingen als een knelpunt. De zorgstructuur binnen ROC Tilburg is nog in opbouw en verschilt per afdeling, hetgeen de communicatie niet gemakkelijker maakt. ROC Tilburg is bereid te investeren in de zorgstructuur, mits de leerling gemotiveerd is.

Op het einde van het eindexamenjaar vindt een warme overdracht plaats, waarbij docenten van ROC Tilburg naar de Frater van Gemertschool komen om nieuwe leerlingen te bespreken. De organisatie verloopt binnen ROC Tilburg via de coördinator Studie en Handicap. Er is (nog) geen protocol, er zijn geen vaste afspraken. De samenwerking tussen Frater van Gemertschool en ROC Tilburg is groeiende.

Nadat de leerling van school is gegaan en naar ROC Tilburg gaat, is er weinig contact meer tussen de Frater van Gemertschool en het ROC. De decaan stuurt na enkele maanden een lijst met namen naar het ROC met de vraag om te reageren. Er wordt vanuit gegaan dat 'geen reactie' betekent: het gaat goed. De decaan heeft voldoende informele contacten binnen ROC Tilburg bij om eventuele problemen direct ondersteuning te kunnen bieden.

De mentor geeft aan dat de loopbaanoriëntatiebegeleiding (LOB) door de decaan wordt uitgevoerd. De mentor geeft informatie over open dagen. De leerlingen lopen stage, maar bij leerlingen met autisme loopt dit niet altijd goed. Hun beroepsvoorkeur is vaak ICT, daar is niet altijd plaats voor stage. Er zijn geen interne stages binnen de school. Er is geen ruimte voor extra begeleiding. Bovendien heeft interne stage niet de voorkeur van de mentor. Het hoort bij het diploma dat je zelfstandig een stage kunt doen, 'zo gewoon mogelijk'. De stagebegeleider vanuit school is vaak de mentor, maar het kan ook een andere docent zijn. De mentor helpt bij het invullen van de formulieren invullen naar vervolgschool en als het nodig is, is er contact met de vervolgschool.

HAVO - HBO

Het proces van bovenbouw naar een andere school verloopt strak. De mentor vindt het belangrijk om open te zijn over de mogelijkheden van de leerling. Bij twijfel of beperking wordt dit vanaf het begin al aangegeven. Er is contact over de leerlingen met de coördinatoren. Contacten met de scholen voor vervolgonderwijs verlopen via de decaan. Doordat het schooljaar 2009-2010 het eerste jaar is dat leerlingen van de Frater van Gemertschool een eindexamen op HAVO niveau kunnen doen, zijn er nog geen

structurele contacten met het HBO. Er zijn geen afspraken en documenten over procedures. Er vindt overleg plaats over loopbaanoriëntatie. Hierbij zijn aanwezig de zorgcoördinator, de autismecoördinator en de schooldecaan.

Verschillen MBO en HBO

De zorgstructuur in de vervolgopleiding is van belang. Uit de interviews blijkt dat ROC Tilburg een overdrachtsdossier hanteert, het HBO niet. Bij het HBO is er alleen de mondelinge overdracht van gegevens door ouders en leerling, er is geen contact met de mentor van de leerling vanuit de Frater van Gemertschool. De onderwijsfilosofie binnen het HBO is: zelfverantwoordelijkheid. De HBO scholen kennen geen handelingsplannen. De 'autismevriendelijkheid' van HBO instellingen is in ontwikkeling. Steeds meer hogescholen bieden een vorm van begeleiding aan studenten met autisme.

4.2.4. Toeleidingstraject naar vervolgonderwijs

Bij het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs zijn betrokken mentor, decaan, coördinator ASS-VO, zorgcoördinator, zorgteam, teamleider bovenbouw. In 3 HAVO kiezen leerlingen een profiel en in 3 VMBO TL kiezen leerlingen een sector en een vakkenpakket. In het begin van het schooljaar en in de loop van het schooljaar zijn er ouderavonden. Er zijn gesprekken van de leerling met de mentor en op verzoek met de decaan. De gesprekken gaan over wat de leerling nodig heeft om een bepaalde opleiding te volgen, wat het struikelblok is daarbij en over de competenties die ontwikkeld zijn. Hierbij wordt een competentiemodel gebruikt dat gericht is op MBO/HBO vaardigheden. Op basis van deze gegevens vindt een afweging plaats.
Het blijkt lastig om met leerlingen van de Frater van Gemertschool het keuzeproces in te gaan. De leerlingen weten vaak nog niet wat ze willen. Het keuzeproces duurt daardoor langer. De leerlingen ontvangen informatie, onder andere de brochure 'Wat nu', de ouders ook. De focus is in het laatste jaar gericht op het behalen van het diploma en de voorwaardelijke ondersteuning die daarbij nodig is. Zicht op het competentieprofiel is belangrijk voor het vervolgtraject. Om leerlingen een idee te geven van wat een bepaalde opleiding inhoudt, is een presentatie door een docent of een leerling van MBO of HBO nuttig.

4 TL

Het traject van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg en naar andere MBO/scholen is in het verleden ontwikkeld en wordt regelmatig bijgesteld. De contacten van de Frater van Gemertschool met ROC Tilburg zijn er wel, maar zijn (nog) niet structureel. De lijnen zijn weliswaar kort, maar elke opleiding heeft een eigen voordeur

en eigen personen die de intakegesprekken doen. Het is belangrijk leerlingen goed voor te bereiden op de intake op een MBO school. Om misverstanden te voorkomen is het goed om PGB-er of ouder mee te laten gaan naar de intake hoewel dit bij het MBO en bij leerlingen van deze leeftijd niet gebruikelijk is.
Het toeleidingstraject naar het MBO wordt voornamelijk uitgevoerd door de decaan. Er wordt een algemene ouderavond georganiseerd in het begin van het schooljaar. Vragen van ouders worden beantwoord door de mentor of door de decaan. Mentoren kunnen een beroep doen op de decaan. De activiteiten die plaatsvinden zijn uitgezet op een tijdlijn.
De warme overdracht van Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg is een bijeenkomst waarin wederzijds informatie-uitwisseling plaatsvindt over beide scholen en over de betreffende leerlingen. Dit is een initiatief dat tot nu toe tweemaal is uitgevoerd, zinvol blijkt, maar nog geoptimaliseerd kan worden. De opzet is: enerzijds algemene informatie over de werkwijze op de Frater van Gemertschool, anderzijds overleg over de individuele leerlingen.
Zowel mentoren van de Frater van Gemertschool als docenten van de MBO opleidingen hebben bepaalde opvattingen over de opleidingen die al dan niet geschikt zijn voor leerlingen met autisme. Het is nodig dat er meer aandacht komt voor de competenties van de individuele leerling: zicht op wat de leerling moet kunnen voor een opleiding of beroep en wat de leerling werkelijk kan. Het is daarbij belangrijk praktisch en concreet te blijven. 'Kunnen samenwerken, zelfstandigheid, plannen' zijn bijvoorbeeld te algemeen geformuleerd. Dit moet concreter worden gemaakt bij elke sector. Docenten van de Frater van Gemertschool moeten goed op de hoogte zijn van de opleidingen die aan de leerlingen geadviseerd worden.

5 HAVO

Het traject van HAVO naar HBO is nieuw op de Frater van Gemertschool en is nog in ontwikkeling. Door de mentor van 5 HAVO is een richtlijn ontwikkeld voor de loopbaanoriëntatie-activiteiten in leerjaar 3, 4 en 5 HAVO. De mentor van 5 HAVO heeft een begeleidingstraject opgezet voor leerlingen van 5 HAVO naar het HBO. Na dit jaar begint deze mentor met een nieuwe groep, derdejaars, om weer drie jaar de begeleiding van de leerlingen op zich te nemen. Dit betekent dat de procedures van de afgelopen jaren worden overgedragen aan collega-docenten. Om deze ervaringen en inzichten te borgen, is het nodig dat deze in een protocol of stappenplan worden opgenomen en daarmee structureel worden gemaakt.
Het PGB wordt door de mentor dringend geadviseerd aan ouders en leerlingen. In het 1e jaar vervolgonderwijs kan dan een studieloopbaanbegeleider worden aangesteld. Bij de leerlingen die dit advies hebben gevolgd, is de studieloopbaanbegeleider vaak al bekend en zijn er al wekelijkse contacten. Ouders en leerling moeten zelf aangeven of ze hulp

willen. In 5 HAVO wordt duidelijk gemaakt dat dit belangrijk is. De leerlingen moeten leren dat het probleem komt door het autisme en dat dit ook naar de vervolgopleiding moet worden gecommuniceerd. Belangrijk is daarbij om ook de positieve kant te benoemen. Mailcontact van de mentor met de studieloopbaanbegeleider is belangrijk. Er moet voor gezorgd worden dat leerlingen afspraken kunnen maken. Voor het overige wordt de taak bij het HBO gelegd. Het HBO kan bellen of mailen. Een nuttige afspraak is: 2x per jaar bellen door het HBO. Het vermoeden is dat momenteel gebeld wordt 'als het te laat is'. Beter zou het zijn om vooraf afspraken te maken over contactmomenten. Leerlingen van 4 en 5 HAVO vervullen twee stages van elk een week. Belangrijk is of de leerlingen al een bepaalde interesse hebben. Veel leerlingen kiezen voor het bekende. Dit is echter een kans om iets anders te proberen. Een onbekende stage kan opleveren dat duidelijk wordt wat je niet wil, of juist wel: de leerling krijgt een reëler beeld van het beroep. Op de Frater van Gemertschool is nog te weinig bekend over HBO opleidingen.

4.2.5. Methoden en documenten in het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs

Op de Frater van Gemert school wordt een aantal methoden en documenten gebruikt om het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs vorm te geven. Enkele documenten zijn nog in ontwikkeling. Voordat de keuze wordt gemaakt, dient een oriëntatie op beroepen plaats te vinden. Welke beroepen zijn er, wat moet je daarvoor kennen en kunnen. De reguliere beroepenoriëntatie geeft een te rooskleurig beeld. Leerlingen met autisme overschatten hun mogelijkheden. Op de Frater van Gemertschool is een eerste versie van een competentiemodel ontwikkeld voor leerlingen met autisme. In het model worden leerling, mentor en ouders betrokken.
De beroepenoriëntatie dient plaats te vinden de jaren voorafgaand aan het eindexamenjaar, in 2 TL en 3 HAVO. In het tweede leerjaar vinden al gesprekken met ouders plaats over dit onderwerp. Een draaiboek over de oriëntatie naar MBO/HBO is in ontwikkeling.
Een idee dat nog uitgewerkt moet worden, is het contact leggen met docenten van MBO/HBO. Er wordt gedacht aan het laten geven van proeflessen op de Frater van Gemertschool voor alle sectoren en profielen.

TL

Er bestaan reeds contacten tussen de Frater van Gemertschool en het MBO. Deze lijnen zouden structureel gemaakt moeten worden. De moeilijkheid is dat elke opleiding in het MBO zijn eigen voordeur en eigen intake heeft. Als Frater van Gemertschool moet je goed weten waar je de leerlingen naar verwijst, welke mogelijkheden er zijn. Er is een enorme diversiteit. Het beeld van de opleidingen bestaat mogelijk wel bij de decaan, niet

bij de mentoren. Anderzijds is nodig om te weten wat de leerling wil. Er moet niet teveel worden uitgegaan van wat de school denkt wat goed is voor de leerling. Het zijn altijd individuele trajecten waarbij samen met de leerling gezocht wordt naar de juiste keuze. De informatiegids voor de leerling 'En wat nu?' bevat de vervolgmogelijkheden na het VMBO in Midden Brabant en is samengesteld door de Decanenkring.

HAVO

LC data

Dit is een test via pc om de interesse van de leerling te onderzoeken. De lijst wordt ingevuld door de leerling.

Profielwijzer HAVO

De profielwijzer HAVO mondt uit in de profielkeuze.

Koerswijzer

In deze methode staan opleiding en beroepen. Koerswijzer is een methode om de profielkeuze te maken. De methode is ontwikkeld voor het regulier VO en is vrij theoretisch. De methode zou moeten worden uitgewerkt naar leerlingen met autisme.

De brug over

Dit is een brochure van het Theresialyceum. Hoewel geschreven voor het reguliere voortgezet onderwijs blijken er veel ideeën in te staan die bruikbaar zijn op de Frater van Gemertschool, zoals een meeloopdag.

Studeren met ASS.

Dit is een brochure van Fontys.

Draaiboek en tijdlijn

De mentor van 5 HAVO heeft in het schooljaar 2009-2010 een draaiboek en tijdlijn opgezet voor de toeleiding naar het HBO. Dit draaiboek heeft betrekking op 4 HAVO en 5 HAVO. Dit wordt een gestroomlijnd pakket met als basis de activiteiten van leerlingen en ouders in de toeleiding naar het HBO.

Nieuwe methode

In het schooljaar 2010-2011 wordt in 4 HAVO gestart met een nieuwe methode om de toeleiding naar het vervolgonderwijs te begeleiden.

4.3. Interviews met leerlingen Frater van Gemertschool

4.3.1. 4 TL

Er zijn negen leerlingen die worden voorbereid op het examen VMBO TL. Aan deze groep is het interview voorgelegd. Een leerling wenste niet mee te werken aan het interview. De interviews zijn afgenomen in februari-maart van leerjaar 4 VMBO TL. De

interviewvragen hebben betrekking op het toeleidingstraject, op de Frater van Gemertschool en op de nieuwe school.

Naar het vervolgonderwijs

Drie leerlingen willen naar het MBO. Van twee van deze leerlingen komt de definitieve keuze overeen met hun eerste voorkeur. Een leerling blijft nog een jaar op de Frater van Gemertschool. Vijf leerlingen weten in maart nog niet waar ze naartoe willen. De meeste leerlingen weten wel een voorkeur aan te geven. De definitieve keuze komt daarmee globaal overeen.

Naar het vervolgonderwijs				
	Wat wil je later worden		**Naar welke school ga je?**	
leerling	beroep	motivatie	Voorkeur in febr-mrt	Definitieve keuze in juli
1	uniformberoep	passie voor rijden	Land-luchtmacht Transport logistiek Sound Vision	Chauffeur goederen
2	-	interesse in robots	mechatronica	electrotechniek
3	-	interesse in landbouwmachines	Landbouwtechiek Autotechniek Helicon	Helicon
4	-	interesse in mediavormgeving	Mediavormgeving Eindhovense school	Media vormgeving Den Bosch
5	-	meevaren met familie op binnenvaartschip	Scheepvaart techniek	Fr van G 4 TL
6	-	-	-	Fr van G 4 TL
7	-	interesse in leger, land-luchtmacht	Leger Sport en bewegen	Sport en bewegen
8	-	-	-	-
9	-	interesse in tekenen	Grafische vormgeving Boxtel, Eindhoven, Rooi Pannen Tilburg	Grafische vormgeving Eindhoven

De leerlingen maken kennis met een vervolgopleiding via school, internet en familie. Open dagen en voorlichtingsavonden worden het meest bezocht. Twee leerlingen hebben een gesprek gehad op de nieuwe school en twee leerlingen hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een dag mee te lopen op de nieuwe school of bij een beroepsuitoefenaar.

Een leerling maakt een duidelijke keuze voor een beroep waarbij je een uniform moet dragen. De andere leerlingen kunnen wel hun interesse verwoorden, maar van het beroep dat daarbij kan horen, hebben ze geen idee, en evenmin welke competenties ze daarvoor nodig hebben. In de les op school is daar volgens de leerlingen nog geen aandacht aan besteed.

Geert weet nog niet zeker welke opleiding hij gaat volgen. Hij is bezig met een aanmelding voor de land- en luchtmacht, afdeling transport en logistiek. Als dit niet gaat lukken, dan gaat hij de BBL-opleiding transport en logistiek aan het ROC in Tilburg in volgen. Daarnaast is de opleiding, qua inhoud en structuur, ook haalbaar voor hem. Dit is ook de reden waarom hij altijd interesse heeft gehad in een uniformberoep.
Eigenlijk zou Geert graag in de richting van Sound & Vision willen werken, dit doet hij ook als hobby en hij heeft een bijbaantje in deze sector. Maar omdat de opleiding niet gestructureerd genoeg is, heeft hij hier uiteindelijk niet voor gekozen.

Frater van Gemertschool
Vier leerlingen geven aan dat de leerstof moeilijk is en dat het niet leuk is. Een leerling zegt geen moeite te hebben met de lesstof. Twee leerlingen zeggen vrienden te hebben. Een leerling zegt gepest te worden. Vier leerlingen geven aan liever niet samen te werken. Over planning en organisatie wordt niets gezegd door de leerlingen. Vijf leerlingen geven aan het huiswerk te maken, liefst meteen na schooltijd, hoewel het vaak saai is. Het leerwerk is een probleem voor een leerling. Twee leerlingen hebben huiswerkbegeleiding en daardoor gaat het goed. Een leerling verwacht dat het huiswerk op de vervolgopleiding beter zal gaan, omdat hij interesse heeft in de opleiding. Drie leerlingen krijgen begeleiding, twee in de vorm van huiswerkbegeleiding en een worden door gesprekken met de mentor.
Leerlingen geven aan dat de hygiëne beter kan, dat het lesrooster het hele jaar hetzelfde moet blijven, dat de lesdag later zou moeten beginnen en dat docenten de verschillen tussen de leerlingen beter zien en daar rekening mee houden. *"Ik ben zelf heel eerlijk, maar anderen niet altijd. Dus word ik ook niet altijd geloofd".*
Over het eindexamenfeest zijn de meningen verdeeld. Een leerling geeft een feest samen met zijn zus, een ander geeft een feest, omdat hij alle spullen in huis heeft: Sound and Vision, en de derde weet al precies hoe het feest eruit zal zien. Ruud gaat waarschijnlijk geen examenfeest geven*. "Dat kost alleen maar geld en ik ben al lang blij als ik hier van school af ben".*

De nieuwe school

Inhoudelijk hebben de leerlingen nog weinig idee van wat hun te wachten staat. Ze wachten het maar af, maar ze hopen wel dat er structuur zal zijn en een goede organisatie. *"Ik zie het wel. Ik kan wel dingen gaan lopen bedenken maar als het dan toch anders blijkt te zijn kost het weer veel moeite om dat beeld aan te passen".*

Ze denken dat de klassen groter zullen zijn. Dit zal echter geen probleem zijn, omdat de medeleerlingen straks dezelfde interesses hebben. Een leerling heeft een training gehad in contact maken en denkt dat dit straks goed zal gaan. Het huiswerk zal goed gaan, denken ze. Enkele leerlingen hebben extra begeleiding vanuit een extern bureau of hebben dit aangevraagd. *Sander weet moeilijk aan te geven wat hij verwacht van de nieuwe school. Dit omdat hij nog helemaal niet weet wat er komen gaat, hoe kan hij dat dan weten?.*

Het verschil tussen deze school en de nieuwe zal zijn dat de docenten je op een vervolgopleiding zelfstandiger en meer volwassen behandelen. Dit kan een voordeel zijn omdat je niet meer als klein kind behandeld wordt maar het kan ook een nadeel zijn.

Bij het kiezen van een opleiding kun je het beste uitgaan van je hobby, of van iets wat je leuk vindt om te doen. *"Volg je interesse en zoek daar dan de opleiding bij".* De informatie kun je krijgen via open dagen, van internet, of via de krant. Het oordeel over de informatie die je van de mentor krijgt, is wisselend. Twee leerlingen waarderen deze informatie wel, een ander zegt dat je dan juist gaat twijfelen en een vierde leerling is van mening dat je zelf je keuze moet maken. Wel is het volgens een leerling belangrijk dat je goede punten behaalt, want anders wil je een bepaalde opleiding volgen en kan dat niet omdat je punten niet voldoende zijn. *"Denk aan je toekomst! Stel jezelf de vraag: wat wil ik doen tot mijn 65e? Als je dat weet, ga dan open dagen bezoeken en verzamel zo veel mogelijk informatie".*

4.3.2. 5 HAVO

In het schooljaar 2009-2010 worden zeven leerlingen voorbereid op het examen HAVO. Aan deze groep is het interview voorgelegd. Een leerling wenste niet mee te werken aan het interview. De interviews zijn afgenomen in februari-maart van leerjaar 5 HAVO. De interviewvragen hebben betrekking op het toeleidingstraject, op de Frater van Gemertschool en op de nieuwe school.

Naar het vervolgonderwijs

Een leerling wil naar het MBO, 5 leerlingen naar het HBO en een leerling heeft niet deelgenomen aan het interview. De ondervraagde leerlingen weten in maart waar ze naartoe willen. Uit het overzicht blijkt dat de definitieve keuze van de leerlingen overeenkomt met hun oorspronkelijke wensen.

De leerlingen geven aan via ouders, open dagen en informatie van school kennis te hebben gemaakt met de opleidingen.

Naar het vervolgonderwijs				
	Wat wil je later worden		**Naar welke school ga je?**	
leerling	beroep	motivatie	Voorkeur in febr-mrt	Definitieve keuze in juli
11	ICT	ICT	ICT	Fontys ICT Game and Design
12	tuinarchitect		HAS Den Bosch landschapdesign	HAS Den Bosch landschapdesign
13	grafisch	Grafische vormgeving	Rotterdam grafisch	Grafisch lyceum R'dam
14	dierenarts-assistent	Dierenverzorging	HAS Den Bosch toegepaste biologie	HAS Den Bosch toegepaste biologie
15	-	-	-	-
16	accountancy		Fontys accountancy	Fontys bedrijfseconomie, accountancy
17	ICT medewerker-beheer	ICT	ROC ICT Beheer	ROC ICT

De leerlingen geven verschillende mogelijkheden aan om te zoeken naar een bij hen passende opleiding. Op internet gaan zoeken, naar de mensen om je heen luisteren, met klasgenoten zoeken naar opleidingen, op tijd beginnen met zoeken, en nagaan hoe het zit met extra ondersteuning met behulp van een PGB.
De leerlingen maken met name gebruik van open dagen om informatie over de opleidingen te verkrijgen. De leerlingen blijken een helder idee te hebben over hun interesse en het daarbij behorende beroep. Op school wordt daar weinig over gesproken, volgens hen. Ze geven niet aan dat ze weten wat er voor dat beroep gevraagd wordt aan competenties.
Mensen die een vervolgopleiding zoeken, moeten in ieder geval op internet via Google beginnen. Het bezoeken van open dagen is belangrijk. *"En luister goed naar de mensen om je heen, het kan je op ideeën brengen".*

Bekendheid met de opleiding					
Hoe ben je bekend geraakt met deze opleiding					
via school	lezen	internet	Ouders/familie	Anders: open dagen	Geen antw
2			5	5	

De mentor helpt Sjors met de contacten met de school in Rotterdam: hij gaat informeren waarom Sjors niet is aangenomen. Sjors weet namelijk niet of dat is omdat hij Asperger heeft of omdat hij de toelatingsopdracht gewoon niet goed gedaan heeft.

Rik heeft gekozen voor ROC ICT medewerker-beheer. Dit is een keuze die hij lang geleden al heeft gemaakt. ICT is hem met de paplepel ingegoten; zijn vader werkt ook in de ICT en vroeger was Rik dus al met oude computers op de zolder bezig. Er is gekozen voor het ROC, omdat dat dichtbij is en ze hanteren fijne leermethoden

Frater van Gemertschool

Over de lesstof zeggen de leerlingen weinig. Een leerling vindt wiskunde en scheikunde moeilijk, de overige vakken gaan goed bij deze leerling. Drie leerlingen melden spontaan dat ze de klas gezellig en hecht vinden. Ze helpen elkaar. Ze accepteren elkaar, zelfs de *"vreemde figuren die je in elke klas"* hebt. Er zijn leerlingen met eigen specialiteiten die samen een bedrijfje hebben opgezet voor het maken van websites. Bij enkele leerlingen verloopt het samenwerken goed, terwijl andere leerlingen vertellen dat het samenwerken niet vaak voorkomt, maar ze het graag willen oefenen. Drie leerlingen zeggen voldoende vrienden te hebben. Een leerling vindt dat hij voldoende zelfstandig is, een leerling geeft aan dat hij externe ondersteuning krijgt bij organiseren en plannen. Het huiswerk is saai en veel, maar het wordt wel gemaakt. De docenten moeten het dan wel goed en duidelijk opgeven. De noodzaak van begeleiding wordt door een leerling aangegeven; de andere leerlingen zeggen hier niets over.

Twee leerlingen zijn tevreden met de school en willen niets veranderen. Op het gebied van roosters en planning worden opmerkingen gemaakt over roosterwijzigingen (de dag tevoren doorgeven, graag), verschillende pauzetijden hanteren voor onderbouw en bovenbouw. De lesplanners moeten niet meer gebruikt worden, omdat de data niet overeenkomen en je er daardoor niets aan hebt. Over de docenten wordt gezegd dat zij duidelijke en consequent moeten zijn en de regels zonder af te wijken moeten hanteren. De onderlinge communicatie tussen docenten kan beter, volgens de leerlingen. Het huiswerk dient duidelijker te worden opgegeven. Het Open Leer Centrum zou altijd toegankelijk moeten zijn, ook voor spelletjes. Bordjes met bepaalde regels zijn onzin. "*Het bordje bij het gedeelte van de Rebound waarop staat 'na 9 uur mogen hier geen leerlingen komen'. Want dat is onzin en ongemakkelijk".*

De leerlingen zullen waarschijnlijk niet deelnemen aan een eindexamenfeest als dat georganiseerd wordt door de ouders of door de school. *Een echt feest gaat Sjors niet geven. Maar hij wil proberen om dit jaar de DJ van het schoolfeest op de Frater te worden.*

Frater van Gemert											
Hoe gaat het op school											
leerstof		sociaal				Organiseren en plannen		huiswerk		begeleiding	
		vrienden		samenwerken							
+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
-	1	3	-	3	2	1	1	4	2		1

Samantha merkt niet zo goed dat ze hier speciaal onderwijs volgt. Briefjes van bijvoorbeeld vrije dagen komen laat. Zo was er op donderdag een carnavalsfeest en kregen zij daarover op dinsdag pas bericht. Dit is, vooral voor mensen met autisme, te laat vindt Samantha. Verder vindt ze ook de combinatie van mensen met autisme en mensen met andere hulpvragen raar. Vooral omdat die andere leerlingen juist niet voor structuur en voorspelbaarheid zorgen.

De nieuwe school

Door vier leerlingen wordt verwacht dat de lesstof meer vakgericht zal zijn. Je krijgt vakken 'waar je iets aan hebt'. Het samenwerken zal wel moeilijk zijn, maar er is ook begeleiding, en bovendien leer je het door het 'gewoon te doen'. Drie leerlingen denken dat ze zelfstandiger moeten zijn; een van hen wil graag ondersteuning daarbij. Vijf leerlingen geven aan extra ondersteuning prettig te vinden. Een vast aanspreekpunt of een begeleider die wekelijks een gesprek met je voert, zijn enkele mogelijkheden.

De nieuwe school											
Hoe zal het gaan op de nieuwe school											
leerstof		sociaal				organiseren en plannen		huiswerk		begeleiding	
		vrienden		samenwerken							
+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
4	-	1	1	2	2	3			-	5	1

De lessen zullen anders zijn, meer beroepsgericht en praktisch. Je krijgt vakken *"waar je iets aan hebt".* Je mag stage lopen. De school is groter, maar omdat je slechts op een etage hoeft te zijn, heb je met de rest van de school niets te maken. Er wordt meer zelfstandigheid verwacht. De mensen zijn ouder. *"En een pluspunt zal zijn dat er betere pc's zijn op een andere school".*

Op de nieuwe opleiding is een begeleider voor leerlingen met autisme. Ook is Mitch verteld dat er één andere leerling met autisme zich heeft aangemeld. Dat is wel fijn, omdat je dan weet dat je niet alleen bent, "je zit dan met zijn tweeën in hetzelfde

schuitje. Met de begeleider heb je één keer per week een gesprek, dit geeft wel wat rust".

4.4. Ouders

Aan de ouders van de 18 schoolverlaters is een oudervragenlijst voorgelegd. De vragenlijst werd ingevuld door 16 ouderparen. De vragen hadden betrekking op de toekomstige school, op het toeleidingstraject op de Frater van Gemertschool en op ontwikkelpunten.

4.4.1.De toekomstige school

Er gaan 10 leerlingen naar het MBO, 5 leerlingen naar het HBO, over twee leerlingen is ten tijde van het invullen van de vragenlijst in maart 2010 nog geen beslissing genomen. Ouders hebben op de toekomstige school op verschillende manieren leren kennen, via de Frater van Gemertschool, via internet, familie en door het bezoeken van open dagen en voorlichtingsdagen. Ook hebben ze deelgenomen aan rondleidingen. De meeste ouders gaan een gesprek aan met de vervolgschool.
De ouders hebben geïnformeerd naar de aanwezigheid van deskundigheid op het gebied van autisme op de opleiding. Een aantal ouders weet wel dat er begeleiding is, of dat de school bereid is om zich te verdiepen in autisme, maar ze hebben nog geen idee hoe een en ander eruit gaat zien. Ze hebben vertrouwen in de opleiding die al een aantal studenten met autisme heeft, en dus ervaring. Het gaat daarbij minder om kennis dan om de mate van flexibiliteit en 'open minded' zijn van de docenten, *"Want als er een goede wil is, wordt er ook naar de juiste weg gezocht".* Ouders die al een gesprek gehad hebben op de nieuwe opleiding zijn daar positief over.
De meeste ouders vinden dat hun kind voldoende is toegerust voor de nieuwe opleiding. Ze geven aan dat hun kind voldoende zelfvertrouwen heeft opgedaan, dat hun kind gemotiveerd is omdat "*dit echt is wat hij wil en kan"*. De ouders van 3 leerlingen geven aan dat hun kind onzeker en angstig is, en nog steeds moeite heeft met organisatie, planning en uitvoering. De ouders van 6 studenten denken dat hun kind moeite zal hebben met sociale aangelegenheden, 7 ouderparen denken dat planning het grootste struikelblok is. Andere lastige zaken zijn: het tempo bijhouden, het wisselend rooster, de grotere klas, de zelfstandigheid, het ervaren van druk, veranderingen en het onbekende, het geaccepteerd worden, onduidelijke opdrachten, zelfstudie en huiswerk en het omgaan met medestudenten.
Alles zal anders worden, want enerzijds wordt er meer zelfstandigheid en doelgerichtheid gevraagd, anderzijds is er de verhoogde motivatie omdat nu een studie gekozen is die de

interesse heeft van het kind. De begeleiding zal minder zijn, de lesmethodieken zijn anders, zal hun kind zich daaraan kunnen aanpassen? Voor de ouders betekent de stap naar het vervolgonderwijs dat ze hun kind moeten 'loslaten', hoewel ze beseffen dat deze jongeren blijvend steun van de ouders nodig zullen hebben.

4.4.2. Het toeleidingstraject naar de toekomstige opleiding

Gevraagd werd naar de mate waarin ouders betrokken werden in het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs op de Frater van Gemertschool. Gesprekken met de mentor worden door 14 ouderparen genoemd, 10 ouderparen nemen deel aan ouderavonden, 2 ouderparen geven aan niet betrokken te zijn bij het toeleidingstraject. Gesprekken met de mentor worden als zeer positief beoordeeld. Bij andere ouders worden wisselende antwoorden gegeven, variërend van ouderbetrokkenheid niet nodig te vinden omdat hun zoon al weet wat hij wil, tot het ontvangen van schriftelijke informatie over feitelijke zaken als de data van open avonden. Ouders geven ook aan buiten school ondersteuning in het keuzeproces te krijgen, bijvoorbeeld door thuisbegeleiding. Een aandachtspunt is dat leerlingen de informatie die zij van school ontvangen niet of te laat doorgeven aan ouders. Een ouderpaar merkt op dat informatie over hoe de vervolgopleiding omgaat met autisme ontbreekt.
Aan open dagen nemen 13 ouderparen deel. Andere manieren van voorbereiding op het vervolgonderwijs zijn gesprekken op de nieuwe school, het aanvragen van een PGB voor coaching en thuisbegeleiding, het zoeken van informatie op internet, een keer het trein en bustraject naar de nieuwe school samen met hun zoon uitvoeren.

4.5. Ontwikkelpunten in de toeleiding naar het vervolgonderwijs

In deze paragraaf worden de knelpunten en ontwikkelpunten samengevat zoals deze uit de interviews naar voren zijn gekomen.

4.5.1. Algemeen

De interne ontwikkeling naar HAVO onderwijs voor leerlingen met autisme is goed op gang gekomen. Nu is het zaak om de positieve ontwikkeling voort te zetten en structureel te maken. Er is behoefte aan meer structuur. Dit zou kunnen in de vorm van een protocol of draaiboek.

4.5.2. School

Een protocol over meerdere schooljaren zou handig zijn. Wat in het schooljaar 2009-2010, het eerste jaar van de eindexamenklas 5 HAVO, werd geconstateerd dat in 4 HAVO stappen waren overgeslagen. In een protocol kunnen de stappen op schoolniveau worden

opgenomen. Zaken als studenten van een vervolgopleiding die over hun ervaringen komen vertellen, een ouderavond over het aanvragen van een PGB, kunnen al in het voorlaatste schooljaar plaatsvinden.

4.5.3. Mentor

Tot nu toe speelt de decaan een grote rol in 4 TL voor leerlingen met autisme. Mentoren hebben momenteel te weinig kennis van vervolgopleidingen en hebben te weinig tijd voor intensievere begeleiding.
Bij HAVO heeft de betreffende mentor een traject naar het HBO ontwikkeld. De toeleiding naar het vervolgonderwijs mag niet persoonsafhankelijk worden. Dat betekent dat overdracht en afstemming van ontwikkelde werkwijzen moet plaatsvinden naar docenten die in de bovenbouw werkzaam zijn. Om deze taak goed te kunnen uitvoeren, is kennis van autisme nodig, kennis van het onderwijs, een 'protocol' of stappenplan, en extra tijd in de normjaartaak.

4.5.4. Leerling

Er moet gefocust worden op wat hier op school gebeurt. De vraag is: welke competenties heeft de leerling nodig en hoe wordt daaraan gewerkt. Veel opleidingen zijn geïnteresseerd in de motivatie van de leerling. Ook dat is een aandachtspunt in de voorbereiding op het vervolgonderwijs. Het is verder belangrijk de leerlingen erop voor te bereiden dat er in het vervolgonderwijs minder of geen ondersteuning wordt geboden. Het klimaat is veel harder, er heerst een 'afrekencultuur'.
Mogelijke activiteiten voor leerlingen zijn:
De bestaande regionale voorlichtingsavond verplicht stellen
De meeloopdag in MBO/HBO verplicht stellen
Presentaties door MBO/HBO studenten op de Frater van Gemertschool laten plaatsvinden, als onderdeel van het keuzeproces. In het schooljaar 2009-2010 hebben studenten van Avans een dergelijke 'speeddating' georganiseerd. Dit zou een initiatief kunnen zijn van alle MBO/HBO opleidingen naar het MBO.

4.5.5. Ouders

Ouders zijn over het algemeen tevreden over het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs. Ze noemen de ruimte die hun kind heeft gekregen om de noodzakelijke toetsen te maken buiten de groep, het snel invullen van formulieren, de ondersteuning door de mentor positief. Ouderparen die minder tevreden zijn, wensen meer en duidelijker informatie. Ze wensen meer contact rond de leerlingen in de ASS klassen. Tevens is meer informatie gewenst over de bereidheid van vervolgscholen om leerlingen met ASS te begeleiden.

De activiteiten voor ouders die door de Frater van Gemertschool worden georganiseerd, worden wisselend ervaren. Voor een aantal ouders voldoen de activiteiten aan de verwachting, andere ouders wensen meer activiteiten. Ouders willen gezamenlijk overleg met de school en open communicatie. Ze denken dat het voorbereidingstraject al moet beginnen in het jaar voorafgaand aan het examenjaar. Trainingen zoals 'Diploma op zak' zouden in het jaar voorafgaand aan het examenjaar moeten plaatsvinden om nut te hebben voor de leerlingen. Gebleken is dat leerlingen niet altijd de informatie, zoals de data van open dagen, doorgeven aan de ouders. Komend schooljaar zal dan ook, naast de informatie die aan de leerlingen wordt verstrekt, ook een mail of brief naar ouders worden gestuurd met een lijst van de informatieavonden in MBO/HBO.
Ouders maken zich zorgen over de groepsgrootte in het vervolgonderwijs, over het lange reizen, over het huiswerk en de zelfstudie. Ook vragen ze zich af of hun kind zich zal kunnen aanpassen in het regulier onderwijs en of het aansluiting vindt bij groepsgenoten. Er zal een groot beroep worden gedaan op zelfstandigheid en planningsvaardigheden. Ze vragen zich af of ze zelf in staat zullen zijn hun kind los te laten.
Andere opmerkingen over de vervolgschool hebben te maken met de onbekendheid met die school. Voor ouders is ook alles nieuw. Ze zijn vertrouwd met de gang van zaken op de Frater van Gemertschool. Ze weten niet goed hoe ze aan informatie moeten komen over de nieuwe school, bijvoorbeeld over de begeleidingsmogelijkheden. Ze zijn van mening dat de communicatie van de nieuwe school met de ouders niet duidelijk is.
Ouders kunnen zelf een rol spelen door goed op de signalen van hun kind te letten en het kind serieus te nemen. Ze kunnen zelf ook initiatieven nemen, het kind motiveren en steunen, maar ze moeten niet het kind alles uit handen nemen. Ze willen meer informatie ontvangen over het vervolgonderwijs zodat ze hun kind beter kunnen bijstaan. Ook willen ze graag horen over de ervaringen van andere ouders.

4.5.6. MBO/HBO

Nazorg voor leerlingen die naar het vervolgonderwijs zijn gegaan, kan plaatsvinden in de vorm van structureel contact met het MBO/HBO op mentor/docent niveau. De afspraken daartoe kunnen worden gemaakt tijdens de warme overdrachtbijeenkomst.
Het kost veel tijd om de juiste personen te bereiken in MBO/HBO. Op elke afdeling van MBO/HBO zou een aanspreekpunt moeten zijn voor ouders en toeleverende scholen.
Het MBO kan een rol spelen in de LOB (Loopbaan Oriëntatie en Begeleiding). Testen voor de opleiding Sport en Beweging (ROC Tilburg) zijn in het schooljaar 2009-2010 bijvoorbeeld uitgevoerd op de Frater van Gemertschool.
De begeleiding verloopt voor leerlingen met autisme in principe zoals voor alle LWOO leerlingen. Dit is voor leerlingen met autisme niet voldoende. Het zou goed zijn als het MBO de leerling al tevoren leert kennen. Een manier om dit te realiseren is het

organiseren van meeloopdagen door ROC Tilburg, gericht op de individuele leerling. Tijdens de intake zou al een duidelijk beeld moeten ontstaan over de ondersteuning die de leerling in het MBO nodig heeft.
De warme overdracht is twee jaar geleden opgestart en kan nog verbeterd worden. De volgende stap kan zijn dat ROC Tilburg een 'auti-protocol' ontwikkelt waarin de begeleidingsmogelijkheden binnen ROC Tilburg zijn beschreven.
Aan het knelpunt van een hoger cognitief niveau en een relatief lager vaardigheidsniveau van leerlingen met autisme kan tegemoet worden gekomen door een leerling op twee niveaus te laten instromen: cognitief op niveau 4, uitvoerend op niveau 2. Het door studenten MBO/HBO organiseren van een 'speeddating' voor leerlingen met autisme op de Frater van Gemertschool kan worden opgenomen als onderdeel van het cursusprogramma op de MBO/HBO school.

Hoofdstuk 5
Leerlingen met autisme in het vervolgonderwijs

In het schooljaar 2009-2010 zijn 10 leerlingen met autisme van de ASS-VO groepen van de Frater van Gemertschool naar het MBO gegaan. De overgang van leerlingen met autisme van de Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs is onderzocht door middel van een interview, vragenlijsten en het bijwonen van relevante bijeenkomsten. Er is een ambulant begeleiders (AB) geïnterviewd. Een bijeenkomst van zorgcoördinatoren van ROC Tilburg is bijgewoond, evenals de bijeenkomst over de warme overdracht van de Frater van Gemertschool naar het ROC. Aan het leerlinginterview hebben 7 leerlingen meegewerkt; de vragenlijst werd ingevuld door de ouders/verzorgers van 5 leerlingen.

5.1. Met autisme naar MBO en HBO

5.1.1. Het middelbaar beroepsonderwijs MBO

MBO

Het middelbaar beroepsonderwijs MBO is een Nederlandse onderwijsvorm. De meeste MBO opleidingen zoals bouw, techniek, zorg, sociale beroepen, economische beroepen worden gegeven op Regionale Opleidingencentra (ROC's).
Het onderwijs wordt gegeven op 4 niveaus. De toelatingseisen voor het MBO zijn VMBO of enkele jaren HAVO/VWO

ROC Tilburg

Het ROC Tilburg kent meer dan 144 opleidingen. Al deze opleidingen hebben een plek binnen één van de 17 scholen. Op het ROC Tilburg leren jongeren een vak. Het ROC wil graag goed aansluiten op de huidige arbeidsmarkt. Het huidige onderwijs op het ROC bestaat ook uit het opdoen van praktijkervaring in het beroepenveld. Het ROC bestaat uit: theorielessen, praktijklessen, werkgroepen, projecten en stages. Het ROC werkt nauw samen met allerlei instellingen en bedrijven. Ze zorgen ervoor dat het onderwijs steeds past bij de huidige praktijk.

Zorgstructuur ROC Tilburg

ROC Tilburg heeft een zorgstructuur ontwikkeld voor leerlingen met verschillende problematieken. Sinds 2006 is Leerlinggebonden Financiering (LGF), het ‘rugzakje’,

mogelijk binnen het MBO. Met deze LGF worden ambulant begeleiders vanuit het REC ingezet in het MBO.
Iedere student binnen het ROC Tilburg heeft een eigen coach met als belangrijkste taken begeleiding bij het onderwijstraject en signaleren van problematiek.
Iedere opleiding of cluster van opleidingen heeft een coördinator studentenbegeleiding. De taken zijn: ondersteunen van de coaches bij de uitvoering van hun taak en doorverwijzing verzorgen naar de zorg binnen de school.
Per locatie van het ROC Tilburg is er een trajectbegeleider met als belangrijkste taken: het fungeren als poortwachter bij instroom en uitstroom. Daarnaast is de trajectbegeleider verantwoordelijk bij doorverwijzing naar de zorg, zowel binnen de school als extern.
Op elke locatie is een coördinator Studie en Handicap werkzaam, die een taak heeft bij de intake, plaatsing en begeleiding van studenten met een studiebelemmering/handicap gedurende de schoolloopbaan. Ook het bespreken van de mogelijkheden na de opleiding behoort tot de taak. Voor LGF studenten is er een nauwe samenwerking met de zorgcoach.
De zorgcoach vervult een belangrijke rol bij de begeleiding van studenten met een 'rugzakje'. Hierbij horen de taken: het vertalen van een handelingsplan van de student, het vinden van een geschikte stageplaats en het ondersteunen van de LGF student om de opleiding tot een goed einde te brengen. Naast de begeleiding in de eerste lijn zijn er voor studenten ook mogelijkheden voor extra begeleiding binnen de school; schoolmaatschappelijk werk, schoolpsycholoog en diverse trainingen zoals assertiviteit, faalangstreductie, sociale vaardigheden en agressieregulatie. Daarnaast zijn er mogelijkheden voor heroriëntatie op het beroep vanwege bijvoorbeeld een verkeerde beroepskeuze: beroepskeuzetesten en speciale oriëntatietrajecten.

5.1.2. HBO

HBO opleidingen worden verzorgd door hogescholen. Zij leiden op tot hogere kaderfuncties binnen het bedrijfsleven en de overheid. In tegenstelling tot universiteiten zijn HBO opleidingen primair gericht, naast de overdracht van vaktheoretische kennis, op de ontwikkeling van vaardigheden in nauwe aansluiting op de beroepspraktijk.
Hogescholen kunnen zijn onderverdeeld in verschillende organisatorische eenheden, vaak faculteiten genoemd. Binnen een faculteit zijn verschillende opleidingen te volgen.
De meeste opleidingen hebben vanaf het derde jaar een specialisatiemogelijkheid, waarbij studenten van dezelfde opleiding kunnen kiezen uit verschillende lesprogramma's. In het derde jaar is, in tegenstelling tot universiteiten, een stage of een leerarbeidsplaats verplicht. In het vierde jaar schrijft de student een scriptie of afstudeeropdracht en loopt stage of heeft een leerarbeidsplaats. Bij een leerarbeidsplaats

komt de student echt in dienst van het bedrijf. HBO opleidingen duren meestal 4 jaar. Daarvan omvat de voorbereidende fase 1 jaar en de hoofdfase 3 jaar. Om te studeren aan een hogeschool is een vooropleiding HAVO, VWO of MBO niveau 4 vereist.
Voor HBO en Universiteit is het niet mogelijk leerlinggebonden financiering aan te vragen. Extra begeleidingsmogelijkheden worden afhankelijk van de persoon en de opleiding geboden. De Stichting Handicap en Studie is een expertisecentrum voor onderwijs en handicap. Zij zet zich in voor jongeren met een functiebeperking, een beperking in hun functioneren, waaronder autisme. Ze wil stimuleren dat ook deze jongeren succesvol kunnen studeren in het hoger onderwijs in de opleiding van hun keuze. Voor studenten met autisme in het hoger onderwijs heeft de stichting een reader ontwikkeld die ook bedoeld is voor begeleiders zoals studieadviseurs, studentendecanen en docenten. De reader is te vinden op de site van de Stichting Handicap en Studie.

5.1.3. Vraagstelling van het onderzoek

Leerlingen met autisme uit de groep 4 TL van de Frater van Gemertschool zijn in het schooljaar 2009-2010 naar het eerste jaar ROC Tilburg gegaan. De vraag is welke factoren belemmerend dan wel bevorderend zijn geweest voor een succesvolle doorstroming van deze leerlingen naar het MBO.
Het onderzoek naar de overgang van 10 leerlingen met autisme uit de ASS-VO groepen Frater van Gemertschool bestond uit een gesprek met een ambulant begeleider, het bijwonen van een bijeenkomst van de zorgcoördinatoren en van een bijeenkomst over de warme overdracht van de Frater van Gemertschool naar het ROC. Aan het interview hebben 7 leerlingen meegewerkt; de vragenlijst werd ingevuld door de ouders/verzorgers van 5 leerlingen.

Ontvangen gegevens ROC				
Aantal lln	Ambulant begeleider	Interview leerling	Oudervragenlijst	Documenten zorgcoördinatoren
10	1	7 (70%)	5 (50%)	2

5.2. Begeleiding studenten met autisme

5.2.1. Ambulante Begeleiding

In 2006 is de Leerlinggebonden Financiering (LGF) ingevoerd in het MBO. Hiermee wordt ambulante begeleiding van studenten met autisme in het MBO mogelijk. De LGF-gelden worden in overleg met REC Midden-Brabant sinds het schooljaar 2009-2010 mede ingezet om per afdeling van ROC Tilburg zorgcoaches aan te stellen. Een zorgcoach is degene die op een afdeling van ROC Tilburg de zorg rond een student met LGF

coördineert. De ambulant begeleider krijgt daarmee tevens tot taak de zorgcoaches te coachen en te scholen. De ambulant begeleider onderhoudt contacten met de zorgcoach en met de ouders van de student. ROC Tilburg kent een coördinator Studie en Handicap voor overkoepelende taken rond zorgstudenten.
Om een goed beeld te krijgen van de overgang van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg is een ambulant begeleider geïnterviewd. De onderwerpen van het interview waren: de overgang van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg, het verloop van het 1e jaar MBO met stage, en de contacten met de ouders.

Intake
Een student kan bij ROC Tilburg op verschillende niveaus instromen. Na de algemene intake bij een afdeling van ROC Tilburg volgt voor cluster 4 studenten een tweede intake, waarbij de coördinator Studie en Handicap aanwezig is om te bekijken of de student aan de vereiste competenties kan voldoen.
Personen die intake uitvoeren, blijken niet voldoende op de hoogte van PGB en/of LGF. Ze weten evenmin voldoende van stoornissen als autisme. De ambulant begeleider wordt niet uitgenodigd bij de intakegesprekken, terwijl deze deskundig is en over studentgerichte informatie beschikt. Vaak vindt de student zelf en de ouders zijn het daar soms mee eens, dat de school niets over de student mag weten, want dat is volgens hen een 'eerlijke kans'. Aan het ROC wordt daardoor te weinig informatie gegeven.

Warme overdracht
In het schooljaar 2009-2010 vond voor het eerst een bijeenkomst voor de warme overdracht van leerlingen van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg plaats. De zorgcoaches van ROC Tilburg waren uitgenodigd op de Frater van Gemertschool. Na een algemene inleiding door de coördinator autisme van de Frater van Gemertschool werden de aangemelde studenten besproken met de docenten van de Frater van Gemertschool. De warme overdracht kan nog verder ontwikkeld worden. Een van de vragen is: wie neemt deel aan de warme overdracht. Belangrijk is dat de informatie over de betreffende studenten wordt doorgegeven via de mentor van de Frater van Gemertschool aan de mentoren, coaches genoemd, van het ROC. De inhoud van de informatie die door de Frater van Gemertschool wordt gegeven, kan uitgebreid en verbeterd worden. Naar aanleiding van het handelingsplan van de Frater van Gemertschool dienen afspraken gemaakt te worden met de betreffende afdeling van ROC Tilburg.

Student
Bij begeleiding van de student is informatieoverdracht nodig aan coaches en medestudenten. De student wil dit vaak niet, terwijl medestudenten reageren: "*Hadden*

we dat maar eerder geweten, dan hadden we hem geholpen en niet gepest". Ook bij herindicaties, nodig voor voortzetting van financiering en begeleiding, komt het voor dat de student niet mee wil werken. De student zegt: " *Ik ga niet naar een psychiater, ik ben niet gek".* Anderzijds is er vaak onbegrip voor het gedrag van de student. Bijvoorbeeld een student die graag alleen wil staan in de pauze wordt gezien als iemand die niet met de anderen mee wil doen, terwijl de student behoefte heeft aan rust.
Het is belangrijk dat studenten een goede start maken in het ROC Tilburg. Voorkomen moet worden dat studenten verloren lopen doordat er (nog) geen zorgcoach is of een ander duidelijk aanspreekpunt.

Ouders
Ouders worden door de opleiding onvoldoende op de hoogte gehouden. De studenten worden door de opleiding gezien als bijna volwassen en worden als zodanig aangesproken.

Zorgcoaches en mentoren
Er is een afdelingsleider/directeur per school. De positie van de zorgcoach in het schoolteam is nog niet duidelijk uitgewerkt. De zorgcoach stuurt collega's aan wanneer het gaat over de studenten die hij/zij in begeleiding heeft, maar is tegelijkertijd zelf coach/mentor van een groep en dus collega. De zorgcoach heeft daarmee twee posities in de hiërarchie. De taken van de zorgcoach dienen verhelderd te worden naar collega's. Belangrijk is dat de zorgcoach status krijgt. Collega's nemen vaak meer aan van een buitenstaander, zoals de ambulant begeleider. Deze dient dan wel ingeschakeld te worden.
Het behoort tot de taak van de zorgcoach contacten met derden te onderhouden, onder andere met de ambulant begeleider. De afspraak is dat er 1 contactpersoon voor de ambulant begeleider is vanuit de afdeling van ROC Tilburg. Dit is echter niet altijd de persoon die de student het beste kent.
Het begrip voor studenten met autisme kan verbeteren door kennis van de stoornis. Het docententeam van het ROC moet in het begin van het schooljaar geïnformeerd worden, om problemen te voorkomen. De aandachtspunten per student kunnen kort samengevat worden voor alle docenten.
Coaches/mentoren blijken te weinig tijd te krijgen voor begeleiding. De zorgcoach heeft teveel studenten en heeft eveneens te weinig tijd. De vraag doet zich dan voor hoe de leerlinggebonden financiering wordt ingezet. Ook voor het REC is vaak onduidelijk hoe de gelden worden besteed.
De deskundigheid van zorgcoaches is zeer wisselend. De zorgcoaches zelf geven aan behoefte te hebben aan nascholing.

De organisatie van het aantal personen rond een student zou efficiënt moeten worden vormgegeven. Duidelijke afspraken zijn nodig over wie wat doet.

Ambulante begeleiding
Door de aanstelling van de zorgcoaches heeft de ambulant begeleider de student onvoldoende in beeld. De zorgcoach heeft gesprekken met de student. De ambulant begeleider is hier op verzoek van de zorgcoach bij betrokken. Het volgen van het studieproces van de student is niet mogelijk op die manier. De ambulant begeleider krijgt vragen van de zorgcoach over de uiting van het autisme bij deze student. De vraag is vaak: is het gedrag te verklaren vanuit autisme of hoort het bijvoorbeeld bij 'normaal pubergedrag' ?
Het komt voor dat een ambulant begeleider achteraf te horen krijgt dat een student is gestopt met de opleiding. De vraag of het mislukken te wijten is aan het autisme zou vooraf door de ambulant begeleider onderzocht kunnen worden. De ambulant begeleider kan hierover voorlichting geven en ondersteunen.

Stage
Er zijn twee stagebegeleiders: een vanuit de afdeling van ROC Tilburg en een vanuit het bedrijf. Daarnaast zijn er nog de coach/mentor binnen de school en de ambulant begeleider.
Op de stageplaats gaat het vaak mis. In de stages wordt van studenten onder meer verwacht dat hij zelfstandig is, hulp kan vragen, kan samenwerken, verantwoordelijk kan zijn, kan plannen en organiseren.
De stage begint vaak al meteen in het begin van het schooljaar, terwijl de student met autisme nog onvoldoende is voorbereid of de competenties nog niet bezit, zoals zelfstandig werken, verantwoordelijkheid, samenwerken. Er zijn onvoldoende tussenstappen. Opdrachten als: 'lever dit in november in' kunnen deze studenten niet overzien, er zijn tussenstappen nodig. Stage moet rustig worden voorbereid en opgebouwd, stap voor stap. Ondersteuning is nodig bij plannen en organiseren. Er kan niet van worden uitgegaan dat de student vanaf het begin al zelfstandig is.
Op het stagebedrijf moet één aanspreekpunt zijn voor de student. In het bedrijf is te weinig kennis over stoornissen zoals autisme. Belangrijk is om in het bedrijf informatie te geven over autisme en andere stoornissen. De beslissing of een student mag komen, zou pas daarna genomen mogen worden.

5.2.2. Overleg Zorgcoaches

Onder leiding van de Coördinator Studie en Handicap vindt regelmatig overleg plaats tussen de zorgcoaches van de diverse afdelingen van ROC Tilburg. Hierbij worden ook de bij ROC Tilburg betrokken ambulant begeleiders van REC Midden Brabant uitgenodigd. Besproken worden praktische zaken als het overstappen van studenten naar een andere opleiding, toelatingscriteria, advies van de school om te stoppen met de opleiding, aannamebeleid bij andere MBO-opleidingen, aanvragen LGF. In het zorgcoaches-overleg van juni 2010 zijn de hierna volgende punten besproken.

Intake en overdracht

De intake van zorgleerlingen roept vragen op bij de zorgcoaches. Enkele zorgcoaches hebben voldoende informatie ontvangen, via de ouders of via de ambulant begeleider. Andere zorgcoaches hebben niet voldoende informatie. Er is weliswaar een overdrachtsdossier, maar het gaat om het 'verhaal' achter het dossier.

Student

Studenten zelf willen vaak geen informatie geven. Ze willen een 'nieuwe start' maken op school en stage. De toeleverende school zou in de voorbereiding aandacht moeten besteden aan het feit dat informatie over de stoornis onmisbaar is. De beroepskeuze van de student is niet altijd duidelijk. Studenten komen met hun eigen verwachtingen naar het MBO. De praktijk is vaak anders. Dit heeft ook te maken met interne advisering en begeleiding van de toeleverende school.

Ouders

De student komt vaak alleen naar de intakegesprekken, zonder de ouders. Voor zorgleerlingen wordt noodzakelijk gevonden dat ouders meekomen. Een 18-jarige mag zelf ondertekenen. Ouders mede laten tekenen zou standaard moeten worden volgens de zorgcoaches. Ook zou bij de intake specifiek gevraagd moeten worden naar PGB/LGF. Bij de tweede intake wordt de ambulant begeleider uitgenodigd.

Begeleiding

Binnen de toekomstige vormgeving van Passend Onderwijs zal de LGF niet meer leerlinggebonden zijn. Binnen school zullen de mogelijkheden voor extra begeleiding bekeken moeten worden. Een lastig probleem is dat de beschikbare begeleidingstijd niet voldoende is voor de vele vragen die ouders hebben. Andere ouders vinden hun zoon voldoende zelfstandig, zodat ze als ouders op de achtergrond kunnen blijven.
De zorgcoach moet de overstap van VSO-leerlingen goed in de gaten houden. Momenteel vindt begeleiding door de school van herkomst te incidenteel plaats. Zorgcoaches wensen

structureel een jaar lang begeleiding vanuit de toeleverende school. Zorgleerlingen komen soms te laat in het juiste traject. Het speciaal onderwijs zou beter in beeld moeten komen bij het ROC zodat coaches de leerling beter kunnen inschatten.
Taken van zorgcoaches/trajectbegeleider/mentor/coördinator studie en handicap zouden duidelijker in beeld moeten worden gebracht.

5.3. Interview met studenten

5.3.1. Studentgegevens

In het schooljaar 2009-2010 hebben 10 toekomstige studenten uit de ASS-VO groepen van de Frater van Gemertschool de overstap gemaakt naar het MBO. Deze studenten zijn naar een afdeling van ROC Tilburg gegaan. Aan de studenten is een interview voorgelegd, waaraan 7 studenten hebben meegewerkt. Het interview heeft betrekking op het toeleidingstraject op de Frater van Gemertschool en op de eerste ervaringen van de studenten op ROC Tilburg.
Van 5 van de 10 studenten zijn persoonlijke gegevens beschikbaar. De studenten hebben een gemiddelde leeftijd van 17 jaar. Vier studenten hebben de classificatie PDD-NOS, een student heeft de classificatie autisme. Bij 2 studenten is sprake van comorbiditeit (dyscalculie en ADD, GTS). Drie studenten zijn na het basisonderwijs naar het regulier voortgezet onderwijs gegaan. Twee studenten zijn meteen na het basisonderwijs naar de TL groepen van de Frater van Gemertschool gegaan. Twee studenten hebben gedoubleerd. De gekozen richtingen in het MBO zijn: ICT (2), administratie (1), maatschappelijke dienstverlening (2).

Studentgegevens eerste jaar MBO										
lft	IQ	class	bao	sbo	so	vo	v(s)o	frvg	mbo	doubl
17	-	PDDNOS Dyscalculie ADD	x			1		TL 2-3-4	ICT beheer	nee
18	-	PDDNOS	x			1-2		TL 3-3-4	Socmaatsch dienstverl	ja
16	98	PDDNOS GTS	x					TL 1-2-3-4	ICT	nee
18	-	PDDNOS	-	-	-	-	-	-	admin	nee
-	-	autisme	-	-	-	1-2	-	TL 3-4	jeugdzorg	ja

5.3.2. Het eerste jaar in het MBO

Keuze voor opleiding en beroep

De studenten hebben zich georiënteerd op de vervolgopleiding door middel van open dagen en schriftelijke informatie via de decaan. *"Je ziet en leert veel op zo'n dag."*
De mentor helpt ook bij de keuze, vooral in de voorlichting over het ROC. De uiteindelijke keuze wordt door de student zelf gemaakt. Sommige studenten zijn zelf actief in de benadering van bedrijven. Van internet wordt weinig gebruik gemaakt. Met de ouders hebben ze wel overlegd. De ouders zijn het eens met de keuzes van hun kinderen. De keuze wordt soms vanuit een hobby gemaakt. Een duidelijke beroepswens is slechts bij 1 student aanwezig. Sommigen weten het nog helemaal niet, anderen kiezen voor een opleiding waar je nog veel mogelijkheden mee hebt.
Een student wil coach/ervaringsdeskundige worden op het gebied van autisme. *"Hulpverleners putten niet uit eigen ervaring en dat vind ik juist heel belangrijk voor een coach, want dan is er meer* begrip".
De studenten hebben een globaal idee van de eisen die de opleiding stelt. Competenties die genoemd worden, zijn: secuur en netjes moet kunnen werken, inzicht hebben, verantwoordelijkheid kunnen dragen, met name voor de veiligheid tijdens de praktijklessen, kunnen samenwerken, met collega's en klanten om kunnen gaan, talen goed spreken en een technische achtergrond hebben.

Eerste schooljaar MBO

De meeste studenten zeggen graag naar school te gaan. Ze hebben interessante vakken en leuke klasgenoten. *"Ik mag naar school en vroeger had ik wel eens het gevoel ik moet naar school".* Je wordt op het ROC op een volwassen manier benaderd. *"Ik houd daar wel van."* Sommige lessen vinden ze niet zo fijn; dat is afhankelijk van het onderwerp van de les. Anderen werken met tegenzin aan de opdrachten en hebben geen zin om op te letten.
Binnen het ROC is er een coach en een zorgcoach. Studenten kunnen met beiden gesprekken voeren. Dit vinden ze prettig. Elke student is verplicht om met de coach voortgangsgesprekken te voeren. Deze zijn gericht op de studie. Dat je terecht kunt bij de coach geeft een rustig gevoel.
De band met de docenten is goed. Sommige docenten leggen klassikaal goed uit. Dat vinden de studenten prettig.
De omgang met klasgenoten verloopt goed. Het zijn vooral de gezamenlijke interesses die een band scheppen. Naast klasgenoten zijn er vrienden. De vriendschap is meestal beperkt tot school. De pauzes worden samen doorgebracht.
Samenwerken komt weinig voor; als het voorkomt, helpen studenten elkaar. Om samen te werken, moet je kunnen overleggen, opdrachten en taken verdelen, en indien nodig

elkaar er op aanspreken als de zaken niet lopen zoals ze zouden moeten lopen. *"We geven elkaar tips hoe we dingen kunnen aanpakken".*
Lesuitval blijkt weinig voor te komen. Als het voorkomt, gaan studenten naar de aula, naar buiten om te roken, naar het computerlokaal om te werken of naar de supermarkt iets lekkers halen. Bij een aantal lessen staat er een vervangende opdracht op het Blackboard.
In de pauzes gaan de studenten meestal naar buiten, om te kletsen. Er wordt wat gepraat over het werk, school en hobby's. Eten doen ze in de aula. Het duurde wel even om aan de drukte daar te wennen, maar nu gaat het goed.
Het maken en leren van huiswerk blijkt mee te vallen. Als er al huiswerk gegeven wordt, kan dit vaak tijdens de lessen op school worden gemaakt. Thuis moet nog wel worden gestudeerd voor proefwerken en toetsen.
Thuis vertellen de studenten weinig over school. Een student heeft na een conflict de afspraak gemaakt, dat hij thuis alleen nog over de leuke dingen op school vertelt. Een ander vertelt thuis weinig over school, want *"dat is veel te technisch."*

5.3.3. Verschillen ROC en Frater van Gemertschool

ROC Tilburg
De studenten voelen zich prettig in het ROC omdat ze als volwassenen benaderd worden. Ze moeten meer zelf plannen en regelen. De opleiding zelf is nuttiger. Een student vindt dat er eerder gestart kan worden met een beroepsopleiding.
De groepsgrootte was kleiner op de Frater van Gemertschool. Toch worden de grotere klassen niet als vervelend ervaren. Er zijn geen vervelende leerlingen op het ROC. Ze zitten hier in een 'gewone' klas, niet met andere studenten met autisme. Ook dat vinden ze fijn. De structuur op de Frater van Gemertschool was fijn, maar hier in het ROC is deze gelukkig ook aanwezig in boeken en lesstof. In het begin moesten ze wel wennen en voelden ze zich niet veilig. Een student geeft aan op de Frater van Gemertschool veel steun te hebben gehad van de mentor. Hij vond het begin op het ROC erg moeilijk, maar ondervond veel steun van zijn ouders. En tenslotte is de airco fijn in het ROC! *"In het MBO moet je veel zelfstandiger zijn, je wordt losgelaten, je moet meer je eigen ding doen, dat moet geoefend worden. Met een beeldspraak: je wordt vanuit de vissenkom de rivier ingegooid".*

Frater van Gemertschool
Op de Frater van Gemertschool was het naar school komen lastig voor sommige leerlingen. De lesstof was gemakkelijk. Niet alle vakken waren boeiend, maar een vak als geschiedenis juist wel.
De begeleiding was prettig. Er werd rekening gehouden met de leerlingen. Met overleg kon je dingen regelen. In de ASS-stroom zagen de leraren wat meer door de vingers. Er

waren kleine klassen, dat was prettig. Niet zo leuk was dat iedereen elkaar kende, ook alle leraren. Sommige leerlingen waren niet zo leuk. De mentoren waren aardig.
De studenten willen nog wel een keer naar de oude school. Een student heeft zijn mentor nog gesproken in oktober, dat vond hij erg leuk.

5.3.4. HBO studenten

Door de mentor van HAVO 5 is via mail bij de studenten geïnformeerd naar hun eerste ervaringen in het HBO. Op deze vraag hebben 4 studenten gereageerd.
De vragen hadden betrekking op de overgang naar de vervolgopleiding, de voorbereiding daarop door de Frater van Gemertschool, en hun ervaringen met autisme op de nieuwe school.

De overgang naar het HBO

De berichten van de studenten zijn positief. Na een gewenningsperiode voelen ze zich prettig op school. De tijd op de Frater van Gemertschool wordt positief gewaardeerd. *"De eerste dag was nogal lastig, veel mensen in een kleine ruimte. Dat gaf veel onrust in mijn hoofd. Ik ben naar buiten gegaan. Uiteindelijk kwam een klasgenoot mij tegen en nodigde mij uit om bij de rest van de klas te zitten. Superb! Ik vond dat geweldig, zoiets had ik in geen jaren meegemaakt op de basis- en middelbare school".*

Met autisme in het HBO

Studenten vinden het lastig om een presentatie over zichzelf te houden, vooral als dat voor een grote groep is. Als er iets onduidelijk is, leidt dit tot onrust. De informele sfeer in het HBO, waar iedereen, ook de docenten, elkaar bij de voornaam noemt, was wennen.
Niet elke student met autisme wil dat zijn klasgenoten weet hebben van het autisme. Het liefst zijn ze een 'normaal' lid van de groep. *"Ik ben nu zover dat men niet aan mij kan zien dat ik autisme heb (op mensen die ervaring hebben met autisme na) en daar ben ik trots op".* Een student, van wie het autisme bekend is in de klas, vindt dat de klas goed met hem omgaat: *"Hoe gaat de klas ermee om? Super! Ik word geaccepteerd zoals ik ben en als ik eens vervelend bezig ben, zeggen ze het".*

Terugblik op de Frater van Gemertschool

Studenten kijken op de periode op de Frater van Gemertschool terug als een ontspannen en leuke tijd, vooral de laatste jaren. *"Het HBO is wel relaxter, ik mag veel meer en praktisch geen huiswerk (op ICT dan), maar het kan nog steeds niet aan de Frater tippen".* De Frater van Gemertschool is *"Een topschool met goede leraren".*

5.4. Ouders

5.4.1. Oudervragenlijst

Aan de ouders van 7 leerlingen werd een vragenlijst voorgelegd. De vragenlijst werd ingevuld door de ouders/verzorgers van 5 leerlingen. De vragen hadden betrekking op de ervaringen in het eerste jaar MBO en op het laatste schooljaar op de Frater van Gemertschool.

5.4.2. Het eerste jaar in het MBO

Alle ondervraagde ouders zijn van mening dat hun zoon een goede keuze heeft gemaakt voor de vervolgopleiding, vanwege de kwaliteiten en competenties voor deze richting.
Een ouder maakt de opmerking dat het niveau eigenlijk te laag is. Een vervelende ervaring is dat de opleiding waarvoor de leerling wilde inschrijven, veranderd is. Dit geeft veel stress, want nu moet er weer een nieuwe keuze worden gemaakt. Het is belangrijk dat hij zijn interesse kan volgen. De verwachtingen van ouders over de opleiding worden slechts ten dele waargemaakt. De beloofde lestijden kloppen bijvoorbeeld niet.
Ouders weten niet of er op de opleiding voldoende deskundigheid over autisme is.
De leerlingen werden goed begeleid op de Frater van Gemertschool. Dit is nu minder.
Er is een zorgcoördinator en de mentor heeft extra uren, maar hoe dat zal uitwerken, is afwachten. Een ouder geeft aan dat de problemen van hun zoon niet begrepen worden. Deze leerling heeft veel angsten door onduidelijkheid en veranderingen. Dit alles maakt dat het vertrouwen in de deskundigheid en ervaring op het gebied van autisme spectrum stoornissen van deze opleiding beperkt is. Er is weinig contact met ouders, de leerlingen krijgen nauwelijks begeleiding, de problemen van de leerlingen worden niet begrepen, de leerlingen worden onderschat in wat ze *wel* kunnen. Soms staat de school wel open voor advies, maar betwijfeld wordt of de informatie bekend is bij alle docenten.
Over de voorbereiding op de opleiding zijn ouders matig tevreden. De leerlingen zijn voldoende toegerust qua kennis. Probleem blijft het plannen en doorzetten; dit ligt niet aan de school, maar aan de leerling zelf. Ook bleken veel dingen achteraf toch anders en niet duidelijk. De begeleider via het PGB heeft een ondersteunende rol gespeeld.
De leerlingen blijven moeite hebben met planning maken, structuur aanbrengen en het naar school gaan. De communicatie is vaak onduidelijk. De leerlingen krijgen teveel ruimte bij samenwerken in de werkgroepen. Leerling en ouders ervaren onbegrip voor de stoornis.
Veranderingen bij de leerlingen zijn de grotere zelfstandigheid die gevraagd wordt, de verhoging van de motivatie doordat de opleiding beroepsgericht is, en het groeiende zelfvertrouwen. Voor de ouders betekent de stap naar het MBO dat er weinig contact is

met school. De ouders zien dat hun zoon veel begeleiding nodig heeft en dat de problemen vanuit het autisme blijven bestaan.

5.4.3. Frater van Gemert Tilburg laatste schooljaar

Ouders zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding door de Frater van Gemertschool. Ze noemen met name de gesprekken met de mentor en de begeleiding van de keuze voor de vervolgopleiding. Ze nemen deel aan ouderavonden en mentorgesprekken. Individuele begeleiding wordt in sommige gevallen uitgevoerd door de begeleider vanuit het PGB. Ook hebben ze schriftelijke informatie ontvangen over open dagen en over mogelijke opleidingen. Ze gaan met hun kind naar open dagen en nemen deel aan rondleidingen. Praten met hun kind over de keuze en over de komende veranderingen vinden ze belangrijk.

5.5. Ontwikkelpunten

5.5.1. Ontwikkelpunten begeleiding studenten met autisme

Intake en overdracht

Personen die de intake uitvoeren, dienen goed geïnformeerd te zijn over PGB en LGF, over studenten met stoornissen, en over wat dit van de opleiding vraagt. In alle fasen van de overgang van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg zou de ambulant begeleider betrokken moeten zijn. De ambulant begeleider zou aanwezig moeten zijn bij de intakegesprekken. De ambulant begeleider kan de student voorbereiden op het intakegesprek. De zorgcoach moet over het overdrachtsdossier kunnen beschikken bij de intake.

De warme overdracht kan verder ontwikkeld worden, zowel qua organisatie (welke deelnemers) als qua inhoud. De warme overdracht kan gezien worden als een eerste contactmoment tussen coaches/mentoren van ROC Tilburg en mentoren van de Frater van Gemertschool. De afspraken die zijn gemaakt bij de warme overdracht kunnen in het eerste schooljaar worden geëvalueerd in de vervolgcontacten van ROC Tilburg met de Frater van Gemertschool.

Student

Studenten willen een ‘nieuwe start’ maken. De toeleverende school zou in de voorbereiding aandacht moeten besteden aan het feit dat informatie over de stoornis onmisbaar is.

Studenten hebben een duidelijk aanspreekpunt nodig, zeker bij de start van het schooljaar.

Een route voor de student binnen de zorgstructuur zou handig zijn. Wie is het aanspreekpunt voor de student, wanneer komt een student ter bespreking in het zorgteam, wie neemt de beslissing over ondersteuning, wat is de volgende stap. Duidelijkheid hierover biedt mogelijkheden tot preventieve maatregelen.

Ouders

Voor zorgleerlingen wordt noodzakelijk gevonden dat ouders meekomen naar de intakegesprekken. Het zou goed zijn telkens de ouders te mailen als de student informatie of aanwijzingen krijgt.

Begeleiding

In 2006 is gestart met ambulante begeleiding in het MBO. Tot nu toe is er geen heldere organisatie tot stand gekomen. De ambulant begeleider zou vanaf het eerste gesprek in het VMBO moeten worden ingeschakeld. De ambulant begeleider kan ondersteunen bij herindicatie. De taak van coaching van de zorgcoach door de ambulant begeleider dient opnieuw bezien te worden. Wat is mogelijk, wat werkt, wie is waarvoor verantwoordelijk, zijn vragen die hier spelen.

De zorgcoaches zijn in het schooljaar 2009-2010 gestart. Evaluatie van het fenomeen zorgcoaches met betrekking tot inhoud en afbakening van taken is nodig.

Coaches/mentoren zouden evenals zorgcoaches extra uren moeten krijgen uit de leerlinggebonden financiering ten behoeve van het begeleiden van zorgleerlingen.

De taken van de zorgcoach dienen verhelderd te worden naar collega's.

Deskundigheidsbevordering van zorgcoaches is een aandachtspunt.

Het docententeam moet in het begin van het schooljaar geïnformeerd worden, om problemen te voorkomen. De aandachtspunten per student kunnen kort samengevat worden voor alle lesgevers.

De organisatie van het aantal personen rond een student zou efficiënt moeten worden vormgegeven. Duidelijke afspraken zijn nodig over wie wat doet.

De stagebegeleiding vanuit school zou kunnen worden uitgebreid zodat de stage rustig kan worden voorbereid en opgebouwd, stap voor stap. Ondersteuning is nodig bij plannen en organiseren.

Op het stagebedrijf moet één aanspreekpunt zijn voor de student. Aan het bedrijf moet informatie worden gegeven over autisme en andere stoornissen. Hierbij kunnen ook de verwachtingen van het bedrijf worden bijgesteld, zoals over zelfstandig zijn, hulp vragen, samenwerken, plannen. ROC Tilburg kan hiervoor een beroep doen op relevante zorginstellingen, zoals MEE en GGZ.

5.5.2. Tips van studenten

Tips voor de opleiding

Vakken die geen link hebben met de opleiding, zouden afgeschaft moeten worden. Bij de administratieve opleiding wordt te weinig hardwarekennis aangeboden en teveel kantoorwerkzaamheden. Je zou moeten kunnen kiezen uit twee uitstroomrichtingen: kantoor en hardware.

De lunchpauze mag korter zijn, de lessen kunnen dan eerder stoppen en het lesrooster kan meer over de hele week worden verspreid. Lesuitval moet eerder worden doorgegeven. Minder tussenuren zou ook prettig zijn.

Een student wil graag les willen krijgen in verschillende lokalen. Hij zit nu de hele dag in hetzelfde lokaal. Hij zou ook graag wat meer klassikale uitleg willen krijgen.

De communicatie kan verbeterd worden: *"Er moet meer duidelijkheid komen tussen de leraren onderling, betere communicatie tussen de docenten en naar de leerlingen toe".*

Tenslotte een tip voor het ROC: *"Houd de introductie zoals vorig jaar. Die was goed om kennis te maken met klasgenoten en om het gebouw te leren kennen door een rondleiding".*

Tips voor nieuwe studenten

Je moet je verdiepen in de opleiding en informatie verzamelen over beroepen, bijvoorbeeld bij de decaan. De mentor kan je helpen door belangstelling te tonen en ideeën aan te dragen.

Daarna ga je alle stappen na. Blijf niet hangen in je eerste keuze, maar ga verder onderzoeken. Dit zegt een student die nu inziet dat zijn eerste keuze voor hem niet geschikt zou zijn. De mentor kan je daar niet bij helpen: *"Het gaat erom wat **ik** wil, niet zij!"*

Een kennismakingsbezoek vooraf is prettig. Van open dagen en meeloopdagen leer je het meest. Probeer daar zoveel mogelijk vragen te stellen. Dit is belangrijk als je nog onzeker bent over de keuze; je moet het wel durven en willen. Meelopen is de beste manier. Je kunt ook andere leerlingen vragen naar ervaringen. Het intakegesprek zou voorbereid moeten worden. Studenten weten niet goed het verschil tussen intake (individueel) en kennismakingsbezoeken samen met andere studenten.

"Ik zou zelf een gesprek willen regelen met iemand van de opleiding; die kan dan vertellen hoe de intake gaat".

De route naar school bekijken is belangrijk, zodat je weet waar je aan toe bent als je start. Je kunt bijvoorbeeld in de grote vakantie een keer met de fiets of bus naar het ROC gaan. *"Dan weet je hoe je er moet komen en dat geeft rust!"*

Ouders kunnen je ondersteunen bij je keuze. Ze kunnen meegaan naar open dagen en met andere ouders praten. ze kunnen je ideeën geven. De invloed van de mentor van je

vorige school en je begeleider is echter zeker zo belangrijk en het komt beter over dan dat je ouders iets voor je regelen; bovendien is dat beter voor je zelfstandigheid.
Nieuwe studenten moeten weten dat de structuur bij het MBO veel losser is dan bij de Frater van Gemertschool. Ook zou moet meer aandacht worden besteed aan de introductie in het gebouw.
Belangrijk is het om rustig te blijven. *"Laat het gewoon over je heen komen. Anders maak je je zelf maar gek!"*

5.5.3. Ontwikkelpunten volgens ouders

Betrokkenheid van ouders bij de voorbereiding

Bij de voorbereiding op het vervolgonderwijs voelen ouders zich wisselend betrokken. Ouders wensen meer individuele begeleiding van hun kind in het voorbereidingstraject. Ze vinden dat ouders hier meer bij betrokken moeten worden. Goede communicatie en goed contact met mentor en zorgcoördinator MBO is belangrijk. Ouders moeten betrokken worden bij de overdrachtsgesprekken en bij de intake. *"Als wij hier niet bij waren geweest, was het voor Bert heel moeilijk geweest. De kans dat hij was afgehaakt, zou groot zijn geweest".*

Zorgen van ouders

Ouders maken zich zorgen over de grootte van de klas, over het omgaan met veranderingen en met de nieuwe drukke omgeving. Ze vragen zich af of hun kind het voor elkaar zal krijgen om elke dag naar school te gaan.
Ook over de manier van onderwijs geven (competentiegericht) maken ze zich zorgen.
En tenslotte, over het begrip dat de nieuwe school voor hun kind zal hebben. Kan de school flexibel omgaan met het gedrag van deze leerlingen? Accepteert de school het dat het voor een groot deel onmacht is en geen onwil?
Verbeterpunten zijn volgens de ouders: kennisoverdracht over autisme, samenwerking tussen scholen en het uitwisselen van ervaringen.

Hoofdstuk 6
Samenvatting, conclusie en aanbevelingen

In dit rapport *Uit de vissenkom, in de rivier* wordt verslag gedaan van een onderzoek naar wat jongeren met autisme, hun ouders en de school nodig hebben om hun schoolloopbaan tot een succes te laten worden.
Door het autisme wordt de continuïteit van de schoolloopbaan van leerlingen met autisme belemmerd, met name wanneer sprake is van de overgang naar vervolgonderwijs. Het voorliggende onderzoek heeft betrekking op de overgang van leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs, en op de overgang van leerlingen met autisme van Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg en HBO. De doelstelling is zicht te krijgen op succesfactoren en belemmerende factoren op de continuïteit van de schoolloopbaan van leerlingen met autisme.
Het project past binnen de kaders van Passend onderwijs doordat gestreefd wordt naar een succesvolle schoolloopbaan voor leerlingen met autisme. Projecten dienen volgens de Stuurgroep Passend onderwijs Midden Brabant te voldoen aan een aantal voorwaarden: er moet sprake zijn van leerlinggebondenheid, organisatiegebondenheid, ouderbetrokkenheid en betrokkenheid van de hulpverlening. Het project werd opgezet en uitgevoerd door het Autisme Steunpunt Midden Brabant en MEE regio Tilburg. Het project werd gesubsidieerd door de Stuurgroep Passend onderwijs Midden Brabant.

6.1. Schoolverlaters met autisme op SBO Wester*wel*

De overgang van leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs werd onderzocht door interviews met mentor, intern begeleider en ambulant begeleider en interviews met schoolverlaters.
In het schooljaar 2009-2010 zijn 7 leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het VO gegaan. Bij 4 personen uit de leerlingenzorg is een interview afgenomen, 5 leerlingen hebben meegewerkt aan een interview.

Zorgstructuur voor leerlingen met autisme op SBO Westerwel
De zorg voor leerlingen met autisme op SBO Wester*wel* is opgenomen in de algemene zorgstructuur van de school, met enkele extra voorzieningen, zoals de Stuurgroep Autisme voor het beleid en de Werkgroep Autisme voor zaken van meer praktische aard. Aandachtspunten in de recente ontwikkeling zijn de ontwikkeling van een doorgaande lijn

in begeleidingsplannen en handelingsplannen en de afbakening van taken tussen intern en ambulant begeleider.

Contacten SBO Westerwel, VO en VSO
SBO Weste*rwel* is goed bekend met de VO scholen in de regio. Er zijn geen standaardprocedures. SBO Weste*rwel* streeft naar intensievere contacten met het Voortgezet Onderwijs, ook na plaatsing van de leerlingen, bijvoorbeeld een structurele terugkoppeling tweemaal per jaar.

Het toeleidingstraject van SBO Westerwel naar het VO
In principe volgen de SBO leerlingen dezelfde procedure naar het VO als basisschoolleerlingen. In de voorbereiding naar het voortgezet onderwijs wordt in de klas en individueel met leerlingen gesproken over de stap naar het voortgezet onderwijs. Leerlingen worden gestimuleerd om aan open dagen en meeloopdagen deel te nemen. Om de leerlingen goed te kunnen voorbereiden, is kennis over het voortgezet onderwijs noodzakelijk. Een vast aanspreekpunt op de VO school is belangrijk.

De leerlingen in het toeleidingstraject
Op SBO Weste*rwel* zijn 4 leerlingen geïnterviewd waarvan 2 met de diagnose Asperger en 2 met PDD-NOS, met een gemiddelde leeftijd van 12 jaar en een IQ van benedengemiddeld (1 leerling) en tot hoogbegaafd (3 leerlingen). Alle leerlingen zijn afkomstig uit het basisonderwijs. Drie leerlingen gaan na SBO Weste*rwel* naar het regulier voortgezet onderwijs. Een leerling gaat naar het VSO.
De interviews hebben betrekking op de voorbereiding op het VO door SBO Weste*rwel* en op de kennismaking met de nieuwe school. Een leerling heeft lees- en spellingproblemen, alle leerlingen hebben gedragsproblemen op sociaal-emotioneel gebied, en moeite met sociale vaardigheden, werkhouding en taakaanpak.
Bij het zoeken naar een nieuwe school is de rol van de ouders zeer belangrijk. Daarnaast zoeken de leerlingen informatie op internet en laten ze zich informeren door de leerkracht op de huidige school.
De leervakken vinden ze niet moeilijk. Samenwerken wel. Klasgenoten worden als vrienden beschouwd. Huiswerk vinden ze niet leuk, zelfs saai, maar het is wel belangrijk. Omdat je meer huiswerk krijgt in het voortgezet onderwijs moet je leren plannen. Het huiswerk op school maken is een serieuze optie.
De leerlingen zouden zaken aan het uiterlijk van de school willen veranderen (bijvoorbeeld meer speeltoestellen, laarzen beschikbaar hebben in de school), of aan het lesrooster (later beginnen, minder spelling en rekenen). Ook de nieuwe school wordt beschreven in uiterlijkheden als standbeelden, oude gordijnen en bakstenen.

De leerlingen verwachten dat ze nieuwe vrienden zullen krijgen. Ze zouden het prettig vinden als er persoonlijke begeleiding is, liefst door een vast persoon.

Ouders in het toeleidingstraject
Ouders zijn bezorgd of gaat lukken met de overgang naar het Voortgezet Onderwijs en stellen veel vragen. Het schooladvies komt in overleg met de ouders tot stand. De reacties van ouders op de begeleiding van het toeleidingstraject naar het VO zijn positief. Er is veel communicatie met ouders.

6.2. Leerlingen met autisme in het Voortgezet Onderwijs

In het schooljaar 2009-2010 zijn 7 leerlingen met autisme van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs (VO) gegaan. Bij 4 personen uit de leerlingenzorg is een interview afgenomen, 5 leerlingen hebben meegewerkt aan een interview en de ouders van 4 leerlingen hebben een vragenlijst ingevuld.

Ambulante begeleiding
Bij de overdracht van leerlingen vanuit SBO Wester*wel* komt de ambulant begeleider in beeld. In het VO hebben zorgcoördinatoren de taak de leerlingenzorg te coördineren. De ambulant begeleider heeft regelmatig contact met de zorgcoördinator die functioneert als tussenpersoon naar de docenten. De visie van de VO school is bepalend voor de inzet van de ambulant begeleider. De ambulant begeleider heeft in het eerste schooljaar een tiental gesprekken met de leerling. In veel gevallen zijn acceptatie van de stoornis en de uiting ervan op school en thuis onderwerp van gesprek. Eenmaal per 6 weken is er een overleg met ouders, zorgcoach, mentor en leerling. Er wordt een jaarhandelingsplan gemaakt, dat vervolgens vertaald wordt in 6-wekenplannen.
Contacten met ouders verlopen zowel incidenteel, naar wederzijdse behoefte, als structureel bij evaluaties van het begeleidingsplan.

Leerlingen met autisme in het voortgezet onderwijs
De leerlinginterviews hadden betrekking op het toeleidingstraject van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs en op de ervaringen tot nu toe in het voortgezet onderwijs. Van het toeleidingstraject weten de leerlingen zich niet veel te herinneren. Wel wordt duidelijk dat ouders daarin een belangrijke rol spelen, ook bij het keuzeproces. Het vele huiswerk in het VO bleek een tegenvaller. De leerlingen vinden dat SBO Wester*wel* hen daar beter op moet voorbereiden.

Ouders

Ouders maken zich zorgen over de overgang naar het VO. Ze vragen zich af of de nieuwe school over voldoende autismedeskundigheid beschikt. Goede voorlichting en een heel goede overdracht naar de nieuwe school vinden ze belangrijk. De ouders zijn tevreden over de inzet van SBO Wester*wel* vanwege de kleinschaligheid, de directe aanpak en de goede contacten met ouders.

6.3. Schoolverlaters met autisme op de Frater van Gemertschool

De overgang van leerlingen met autisme van de Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs werd onderzocht door middel van interviews met mentoren, coördinatoren en decaan, interviews met leerlingen en vragenlijsten voorgelegd aan ouders. In het schooljaar 2009-2010 hebben 18 leerlingen uit de ASS-VO groepen van de Frater van Gemertschool de school verlaten, 9 leerlingen uit de TL groep en 9 leerlingen uit de HAVO groep. Aan deze leerlingen is een interview voorgelegd. Uit de TL groep namen 9 leerlingen deel aan het interview. Uit de HAVO groep namen 6 leerlingen deel aan het interview. Door de ouders zijn 16 vragenlijsten geretourneerd. Op school zijn 6 personen geïnterviewd.

School

De focus is in het examenjaar gericht op het behalen van het diploma en de voorwaardelijke ondersteuning die daarbij nodig is. De taken in het kader van de overgang naar het vervolgonderwijs liggen bij de decaan en de mentoren. De mentor heeft contacten met ouders. De decaan en de coördinatoren werken op klassenoverstijgend niveau aan loopbaanoriëntatie. Zij brengen het leerlingprofiel in relatie met de richting van de beroepsopleiding.
In het toeleidingstraject vinden ouderavonden plaats en gesprekken van de leerling met de mentor en de decaan. Hierbij wordt een competentiemodel gebruikt dat gericht is op MBO/HBO vaardigheden. Zicht op het competentieprofiel is belangrijk voor het vervolgtraject. Om leerlingen een idee te geven van wat een bepaalde opleiding inhoudt, is een presentatie door een docent of een leerling van MBO of HBO nuttig. Het is nodig dat er meer aandacht komt voor de competenties van de individuele leerling: zicht op wat de leerling moet kunnen voor een opleiding of beroep en wat de leerling werkelijk kan. Het is daarbij zaak om competenties als ‘kunnen samenwerken, zelfstandigheid, plannen’ concreet te maken bij elke opleiding. De activiteiten in het toeleidingstraject zijn uitgezet op een tijdlijn. Het gehele traject zou meer gestroomlijnd kunnen verlopen dan momenteel het geval is.

Het traject van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg wordt regelmatig bijgesteld. Het lastige is dat elke opleiding een eigen voordeur heeft en eigen personen die de intakegesprekken doen. Het traject van HAVO naar HBO is nieuw op de Frater van Gemertschool en is nog in ontwikkeling. De mentor van 5 havo heeft een begeleidingstraject ontwikkeld voor leerlingen van 5 HAVO naar het HBO. Dit kan worden opgenomen in een stappenplan of protocol dat door alle mentoren gevolgd kan worden.

De leerlingen worden overgedragen naar ROC Tilburg in een bijeenkomst 'warme overdracht'. Dit is een initiatief dat nog geoptimaliseerd kan worden. Uitgebreid naar het HBO is eveneens nodig.

Het is belangrijk leerlingen goed voor te bereiden op de intake op ROC Tilburg. Om misverstanden te voorkomen is het goed om PGB-er of ouder mee te laten gaan naar de intake hoewel dit bij ROC Tilburg en bij leerlingen van deze leeftijd niet gebruikelijk is. Belangrijk is dat in het eerste jaar van het vervolgonderwijs een studieloopbaanbegeleider en/of een ambulant begeleider beschikbaar is. Deze zou al bekend moeten zijn voordat de overstap naar het vervolgonderwijs wordt gemaakt, opdat er contact kan zijn tussen de mentor van de Frater van Gemertschool en de studieloopbaanbegeleider en/of ambulant begeleider. Vervolgcontact tussen de scholen in het eerste schooljaar is van belang. De huidige situatie is dat ROC Tilburg contact opneemt met de Frater van Gemertschool wanneer er iets niet goed gaat.

Mentor

De mentoren bereiden de leerlingen concreet voor op wat zij kunnen verwachten in het vervolgonderwijs, namelijk het massale, het vrijblijvende, de grote eigen verantwoordelijkheid. Van de leerlingen wordt in het MBO en HBO leeftijdsadequaat gedrag verwacht. Het wordt belangrijk gevonden dat de leerlingen de contacten die ze nu hebben via hun klas behouden, eventueel via internet. Ook worden contacten buiten school gestimuleerd.

Leerling

Het maken van een keuze voor een vervolgopleiding is lastig voor leerlingen met autisme door hun beperkte zelfinzicht. De keuze voor een vervolgopleiding wordt vooral bepaald door hun interesse. Bij leerlingen met autisme is echter sprake van een verschil tussen de intellectuele mogelijkheden van de leerling en de competenties en vaardigheden die de leerling beheerst. De leerlingen denken zelf dat de leerstof moeilijk zal zijn in het vervolgonderwijs. Zij verwachten geen moeilijkheden met organisatie en planning. Ze hopen dat de school voldoende structuur en begeleiding zal bieden. Het verschil tussen deze school en de nieuwe zal zijn dat de docenten je op een vervolgopleiding

zelfstandiger en meer volwassen behandelen. De lesstof zal meer vakgericht zijn. De leerlingen verwachten extra begeleiding en zeggen dit prettig te vinden.

Ouders
De ouders vinden over het algemeen dat ze voldoende betrokken worden bij het toeleidingstraject naar het vervolgonderwijs van hun kind. Het contact vindt vooral plaats met de mentor en daarnaast met de decaan. De ouders willen graag meer zicht op de vervolgopleidingen, met name wat de deskundigheid over autisme en de mogelijkheden tot begeleiding betreft.

MBO/HBO
De decaan neemt deel aan het decanenoverleg op regionaal niveau. De samenwerking tussen Frater van Gemertschool en ROC Tilburg kent een stijgende lijn. In ROC Tilburg is de zorgstructuur nog in ontwikkeling. Op het einde van het eindexamenjaar vindt een warme overdracht plaats, waarbij docenten van ROC Tilburg naar de Frater van Gemertschool komen om nieuwe leerlingen te bespreken. De organisatie verloopt binnen ROC Tilburg via de coördinator Studie en Handicap. Er is (nog) geen protocol, er zijn geen vaste afspraken. Nadat de leerling van school is gegaan en naar ROC Tilburg gaat, is er weinig contact meer tussen de Frater van Gemertschool en ROC Tilburg. Knelpunten zijn: er is te weinig tijd voor individuele leerlingen, de zorgstructuur in ROC Tilburg is nog in opbouw, er is discussie over leerlingen die als 'moeilijk' bekend staan, met elke ROC school moet afzonderlijk onderhandeld worden.

Doordat het schooljaar 2009-2010 het eerste jaar is dat leerlingen van de Frater van Gemertschool een eindexamen op HAVO niveau kunnen doen, zijn er nog geen structurele contacten met het HBO. Er zijn geen afspraken en documenten over procedures. De onderwijsfilosofie binnen het HBO is: zelfverantwoordelijkheid. De HBO scholen kennen geen handelingsplannen. De 'autismevriendelijkheid' van HBO instellingen staat nog in de kinderschoenen, maar de bereidheid is aanwezig om te investeren in extra zorg voor deze leerlingen.

6.4. Leerlingen met autisme in het MBO

Het onderzoek naar de overgang van 10 leerlingen met autisme uit de groep 4 TL van de Frater van Gemertschool bestond uit een gesprek met een ambulant begeleider, interviews met 7 leerlingen die naar ROC Tilburg zijn gegaan en een vragenlijst die door de ouders van 5 leerlingen werd in gevuld. Tevens werd een

bijeenkomst bijgewoond van de zorgcoördinatoren en de bijeenkomst over de warme overdracht van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg.

Ambulante begeleiding

In 2006 is gestart met ambulante begeleiding in het MBO. In alle fasen van de overgang van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg zou de ambulant begeleider betrokken moeten zijn.

De zorgcoaches bij ROC Tilburg zijn beschikbaar vanaf het schooljaar 2009-2010. Door de aanstelling van de zorgcoaches heeft de ambulant begeleider de student onvoldoende in beeld. De contacten verlopen via de zorgcoaches. Tot nu toe is er geen heldere organisatie tot stand gekomen. De positie van de zorgcoach in het schoolteam is nog niet duidelijk. De afbakening van taken met de ambulant begeleider is nog onvoldoende uitgewerkt. Taken van zorgcoaches, trajectbegeleider, mentor, coördinator studie en handicap zouden duidelijker in beeld moeten worden gebracht. Vergroting van de kennis over autisme in het docententeam is nodig om het begrip voor studenten met autisme te verbeteren.

Onder leiding van de Coördinator Studie en Handicap vindt regelmatig overleg plaats tussen de zorgcoaches van de diverse afdelingen van ROC Tilburg, waar vooral praktische zaken worden besproken, zoals het overstappen van studenten naar een andere opleiding. Een van de vragen bij de verdere ontwikkeling van de warme overdrachtsbijeenkomst is: wie neemt deel aan de warme overdracht, de zorgcoach of de coach/mentor.

Bij de intake bij ROC Tilburg wordt door de leerling vaak te weinig informatie gegeven, omdat student en ouders vinden dat de school niets over de student mag weten. De studenten worden door de opleiding gezien als bijna volwassen en worden als zodanig aangesproken, waardoor ouders buiten beeld zijn.

Op de stageplaats gaat het vaak mis. In de stages wordt van studenten onder meer verwacht dat hij zelfstandig is, hulp kan vragen, kan samenwerken, verantwoordelijk kan zijn, kan plannen en organiseren. De stage begint vaak al meteen in het begin van het schooljaar, terwijl de student met autisme nog onvoldoende is voorbereid. Op het stagebedrijf moet één aanspreekpunt zijn voor de student. In het bedrijf is te weinig kennis over stoornissen zoals autisme.

Interview met studenten

Er zijn 7 studenten geïnterviewd. Het interview had betrekking op het toeleidingstraject op de Frater van Gemertschool en op de eerste ervaringen van de studenten op ROC Tilburg.

Van 5 van de 10 studenten zijn persoonlijke gegevens beschikbaar. De studenten hebben een gemiddelde leeftijd van 17 jaar. Vier studenten hebben de classificatie PDD-NOS, een student heeft de classificatie autisme. Bij 2 studenten is sprake van comorbiditeit (dyscalculie en ADD, GTS). Drie studenten zijn na het basisonderwijs naar het regulier voortgezet onderwijs gegaan. Twee studenten zijn meteen na het basisonderwijs naar de TL groepen van de Frater van Gemertschool gegaan. Twee studenten hebben gedoubleerd. De gekozen richtingen zijn: ICT (2), administratie (1), maatschappelijke dienstverlening (2).

ROC Tilburg

De studenten hebben zich georiënteerd op de vervolgopleiding door middel van open dagen en schriftelijke informatie via de decaan. De studenten voelen zich prettig in ROC Tilburg omdat ze als volwassenen benaderd worden. Ze moeten meer zelf plannen en regelen. De opleiding zelf is nuttiger. De groepsgrootte was even wennen, maar het gaat goed. Er is voldoende structuur in de lesstof en in de boeken.
De meeste studenten zeggen graag naar school te gaan. Ze hebben interessante vakken en leuke klasgenoten. Binnen ROC Tilburg is er een coach/docent en een zorgcoach. Studenten kunnen met beiden gesprekken voeren. De band met de docenten is goed.
De omgang met klasgenoten verloopt goed, vooral de gezamenlijke interesses scheppen een band. Samenwerken komt weinig voor; áls het voorkomt, helpen studenten elkaar.
Er is weinig lesuitval. Bij lesuitval en andere vrije momenten als pauzes gaan studenten naar de aula, naar het computerlokaal of naar buiten de stad in.
Het maken en leren van huiswerk blijkt mee te vallen. Thuis vertellen de studenten weinig over school.

Ouders

De vragenlijst die aan de ouders werd voorgelegd, werd ingevuld door de ouders/verzorgers van 5 leerlingen. De vragen hadden betrekking op de ervaringen in het eerste jaar ROC Tilburg en op het laatste schooljaar van de Frater van Gemertschool.
Alle ondervraagde ouders zijn van mening dat hun zoon een goede keuze heeft gemaakt voor de vervolgopleiding, vanwege de kwaliteiten en competenties voor deze richting.
Ouders weten niet of er op de opleiding voldoende deskundigheid over autisme is. Over de voorbereiding op de opleiding zijn ouders matig tevreden. De studenten zijn voldoende toegerust qua kennis. Probleem blijft het plannen en doorzetten; dit ligt niet aan de school, maar aan de leerling zelf. De leerlingen blijven moeite hebben met planning maken, structuur aanbrengen en het naar school gaan. De communicatie is vaak onduidelijk. De leerlingen krijgen teveel ruimte bij samenwerken in de werkgroepen. Zowel leerling als ouders ervaren onbegrip voor de stoornis. Voor de

ouders betekent de stap naar het MBO dat er weinig contact is met school, terwijl ze zien dat hun zoon nog steeds veel begeleiding nodig heeft.
Ouders wensen meer individuele begeleiding van hun zoon in het voorbereidingstraject. Ze vinden dat ouders hier meer bij betrokken moeten worden. Goede communicatie en goed contact met de mentor van de Frater van Gemertschool en met de zorgcoach van ROC Tilburg is belangrijk. Ouders moeten betrokken worden bij de overdrachtsgesprekken en bij de intake.
Verbeterpunten zijn volgens de ouders: kennisoverdracht over autisme, samenwerking tussen scholen en het uitwisselen van ervaringen.

6.5. Conclusie en aanbevelingen

Door alle partijen, leerling, ouders en school worden positieve ontwikkelingen gezien in het proces van de overgang van leerlingen met autisme naar een vervolgschool. Dat neemt niet weg dat er nog heel wat wensen op tafel liggen. De hierna volgende aanbevelingen hebben tot doel de tot nu toe bereikte resultaten in het kader van de overgang van leerlingen met autisme naar het vervolgonderwijs te optimaliseren.
De Stuurgroep Passend onderwijs Midden Brabant heeft als uitgangspunt genomen de begrippen leerlinggebondenheid, organisatiegebondenheid, ouderbetrokkenheid en betrokkenheid van de hulpverlening (zie H. 1). De hierna volgende conclusies en aanbevelingen zijn rond deze onderwerpen geordend. In 6.6.1 komt de overgang van SBO Wester*wel* aan de orde, in 6.6.2 de overgang van Frater van Gemertschool naar MBO/HBO en tenslotte volgen, in 6.6.3. adviezen om maatwerk voor individuele leerlingen/studenten met autisme te vertalen naar de organisatie.

6.5.1. Van SBO Wester*wel* naar het voortgezet onderwijs

Leerling/student

Het beeld dat de leerling heeft van de nieuwe school is vaak beperkt tot uiterlijkheden. Suggesties ter verbetering zijn:

- een proefles bijwonen
- een oudleerling laten vertellen over zijn ervaringen in het voortgezet onderwijs

Voor de leerlingen individueel wordt de overgang goed geregeld. Op algemeen niveau zouden structurele procedures ontwikkeld moeten worden.
Het startmoment op de VO school vraagt veel van SBO leerlingen met autisme. De VO scholen kunnen meer gebruik maken van de kennis over de leerling die al bij SBO Wester*wel* aanwezig is.

Om de start voor te bereiden, is aan te raden dat de mentor, zodra die bekend is, vóór de zomervakantie al contact opneemt met SBO Wester*wel*, indien mogelijk vooraf aan de kennismakingsmiddag begin juli.
De VO school kan in het begin van het nieuwe schooljaar een leerkracht of intern begeleider van SBO Wester*wel* uitnodigen om in het docententeam van de VO school voorlichting over autisme te geven.
Om de overgang van SBO Wester*wel* vloeiend te laten verlopen is aan te bevelen reeds op SBO Wester*wel* aandacht te besteden aan het omgaan met huiswerk, met name het leren ordenen en plannen.
Het is zinvol om met de VO school te bespreken of er mogelijkheden zijn om het huiswerk op school te maken. Voor leerlingen met autisme geldt immers: school is school, thuis is thuis.
Voor leerlingen met autisme is een aanspreekpunt of een vaste begeleider/mentor in het VO strikt noodzakelijk.
Een leerling met autisme is erg afhankelijk van de mentor. Belangrijk is dat de mentor 'feeling' heeft voor dit type leerling.
Persoonlijke begeleiding is belangrijk voor de leerling. De ambulant begeleider voert psycho-educatie uit gericht op de overstap van SBO Wester*wel* naar het regulier onderwijs. Deze ambulante begeleiding zou al op SBO Wester*wel* moeten beginnen.
Leerlingen met autisme denken vaak dat hun autisme 'over' is wanneer ze naar een reguliere VO school gaan. In de voorbereiding op het VO moet aan de orde komen, bijvoorbeeld tijdens de psycho-educatie, dat het autisme ook in het VO een rol zal spelen.

Organisatie

SBO Westerwel

Op schoolniveau zijn faciliteiten nodig om met de leerlingen het toeleidingstraject te kunnen doorlopen in de vorm van extra tijd en gespreksruimte.
De doorgaande lijn van begeleidingsplannen en handelingsplannen van het ene naar het volgende schooljaar dient verder ontwikkeld te worden.
De afbakening van taken tussen intern begeleider en ambulant begeleider zal duidelijker moeten worden.
Belangrijk is de communicatie open te houden naar de toeleverende school en naar de leerling.

VO

De VO school wil hetzelfde beleid voor alle leerlingen, liefst vastgelegd in een protocol. Dit protocol dient ontwikkeld te worden.

De groeperingsvorm 'kleine groep' is werkbaar voor praktijklessen.
De mentor geeft niet alle vakken en is daardoor niet altijd beschikbaar voor de leerling. Voor de leerling moet helder zijn, bij wie hij terecht kan indien de mentor niet bereikbaar is.
De zorgcoördinator heeft structureel tijd tekort. Afspraken over taken en het aantal te begeleiden leerlingen zijn noodzakelijk.
De basiskennis van docenten over autisme is weliswaar aanwezig, maar het bijhouden van ontwikkelingen vergt voortdurend aandacht/bijscholing.

VSO
Bij het schakelen naar een vervolgschool is een instroomtraject wenselijk.
De toeleverende basisschool zou al in groep 7 het vervolgonderwijs moeten bespreken.
De aanmeldingsprocedure zou meer gestroomlijnd moeten verlopen.

Contacten SBO met VO en VSO
Het contact van SBO Wester*wel* met het VO en ook met speciale scholen als de Frater van Gemertschool en het VSO is beperkt. Men houdt zich exact aan de stedelijke afspraken, verder is er nauwelijks terugkoppeling. De afspraken zijn te algemeen, terwijl maatwerk nodig is. Gestreefd moet worden naar een werkelijk 'warme overdracht'.
Er zijn geen schriftelijke afspraken, dit zou wel wenselijk zijn.
Een goede onderlinge communicatie tussen SBO Wester*wel* en het VO is nodig. Het initiatief tot goede contacten kan zowel uitgaan van SBO Wester*wel* als van de VO scholen.
In november-december wordt het rapport VO en/of het handelingsplan naar SBO Wester*wel* gestuurd. De VO school ontvangt daar meestal geen reactie op terug. In het kader van nazorg is structureel contact in het eerste jaar VO wenselijk.
Enkele suggesties:

- ruim voor de zomervakantie contact VO en SBO Wester*wel* op mentorniveau
- algemene informatie over autisme door bijvoorbeeld SBO Wester*wel*, ambulant begeleider of Autisme Steunpunt voor VO docenten
- contact op mentorniveau, op initiatief van de VO school
- specifieke informatie over leerlingen door SBO Wester*wel*
- structurele terugkoppeling over de leerling door de VO school tweemaal per jaar

Ambulante begeleiding
Naast de samenvatting van het dossier die de ambulant begeleider ontvangt, is persoonlijke informatie over de leerling van de groepsleerkracht van SBO Wester*wel* zinvol.

Alle contacten van de ambulant begeleider met de VO school verlopen via de zorgcoach. Dit werkt belemmerend als er directe praktijkvragen van docenten komen. Een telefonisch spreekuur en e-mailcontact voor docenten is beschikbaar. Dit moet bekend worden gemaakt in het docententeam.
De neutrale positie van de ambulant begeleider in de VO school kan een voordeel zijn in de advisering/coaching van docenten ten opzichte van de zorgcoach die immers een collegiale en/of een machtsverhouding heeft met de docenten. Dit vereist een cultuurverandering binnen de school en een bezinning op de taken van zorgcoördinator / ambulant begeleider.
Het is aan te bevelen dat een ambulant begeleider meerdere leerlingen begeleidt op dezelfde school. Dit betekent dat de ambulant begeleider meer tijd aanwezig is op school en bij crisis snel beschikbaar is.

Ouderbetrokkenheid

Ouders blijken niet goed te weten waar ze informatie kunnen vinden over de VO scholen. Ze ontvangen de brochure 'Die kant op' (BOVO). Ze wensen echter meer en concrete informatie vroeg in het schooljaar. Enkele suggesties zijn:

- voorlichting geven over het VO
- kennismaking met VO scholen
- presentatie over het VO door het SWV of door VO scholen op een ouderavond
- ouders van SBO leerlingen in het eerste jaar VO ervaringen laten vertellen op een ouderavond

Het schooladvies komt medio januari. Dit vinden ouders vrij laat, omdat dit kort voor de open dagen van het voortgezet onderwijs is. Ze willen graag eerder kunnen afstemmen met Westerwel.
Ouders maken zich zorgen over hoe het met hun kind zal gaan in het VO. Vragen die zij zich stellen, zijn:

- stemt de VO school voldoende af op leerlingen met autisme
- wordt er bij activiteiten als excursies, schoolreisjes, kamp, introductiedagen voldoende rekening gehouden met leerlingen met autisme
- is de kennis over autisme van docenten toereikend voor de begeleiding van hun kind
- worden de leerlingen met autisme voldoende voorbereid op SBO Westerwel en begeleid in het VO op het omgaan met agenda, lesrooster, planning en huiswerk

Het contact van ouders met de VO school zal anders zijn dan bij SBO Westerwel. Enkele suggesties voor een goed contact zijn:

- huisbezoek door de mentor. Dit zou standaard moeten zijn. Naast de kennismaking levert dit inzicht in de thuissituatie op. De ouders vinden het prettig en voelen zich serieus genomen.
- een vast aanspreekpunt op school voor de ouders
- informeel contact via telefoon en e-mail
- op ouderavonden gelegenheid bieden voor contact over individuele leerlingen

Betrokkenheid van de hulpverlening

Uit het onderzoek blijkt dat externe hulpverlening niet voldoende in beeld is bij de scholen. Wanneer buiten school ondersteuning plaatsvindt van ouders en/of leerling is dit vaak niet op school bekend. Voor leerlingen met autisme is echter de afstemming van hulp in verschillende situaties essentieel.

Psycho-educatie is vaak nodig voor leerlingen met autisme. De overgang van SBO Weste*rwel* naar regulier onderwijs wordt door leerlingen met autisme soms geïnterpreteerd als: ik ga naar het gewoon onderwijs en dus is mijn autisme 'over'. Wanneer psycho-educatie op school niet mogelijk is, kan externe zorg worden overwogen.

Persoonlijke begeleiding in de vorm van psycho-educatie is op school niet altijd mogelijk. Knelpunten zijn: de beperkte beschikbare tijd van de zorgcoördinator, de onduidelijke positie van de ambulant begeleider in de school, de beperkte tijd van de mentor en soms het ontbreken van adequate kennis. Externe hulpverlening kan een goed alternatief zijn. Enkele suggesties ter verbetering zijn:

- inschakelen externe hulpverlening ter ondersteuning van leerling en ouders
- school verwerft kennis over de sociale kaart van de autisme hulpverlening
- school organiseert een ouderavond waarbij zorginstellingen zich presenteren
- zorginstelling geeft op school informatie over het PGB aan ouders
- psycho-educatie wordt gericht op het ontwikkelen van een reëel zelfbeeld
- zorg op school wordt afgestemd met externe hulpverlening

6.5.2. Van Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg en HBO

Leerling/student

Naast de gerichtheid op en de aandacht voor de examenvakken blijft persoonlijke begeleiding nodig in verband met de door het vervolgonderwijs vereiste competenties en motivatie. Vanwege de hoge tijdsdruk in het examenjaar dient hiervoor in de voorafgaande schooljaren aandacht te zijn.

De leerlingen zijn tevreden over de ondersteuning die decaan en mentor bieden in het keuzeproces. Het is echter ook goed om leerlingen te stimuleren zelf informatie te zoeken. Het gaat erom wat de leerling zélf wil, hij zal zelf keuzes moeten leren maken.

Voor studenten met autisme is belangrijk dat ze overzicht hebben over het rooster. Als er wijzigingen zijn, willen ze dit vooraf weten.
Studenten hebben een duidelijk aanspreekpunt nodig, zeker bij de start van het schooljaar.
Het is belangrijk de leerlingen erop voor te bereiden dat er in het vervolgonderwijs minder of geen ondersteuning wordt geboden. Het klimaat is zakelijker en van de studenten wordt meer zelfstandigheid verwacht.
De toekomstige studenten hebben behoefte aan een concreet beeld van de school. Introductie in het gebouw blijkt goed te werken.
Enkele suggesties:

- kennismakingsbezoek aan de vervolgopleiding
- deelname aan open dagen en meeloopdagen
- zoveel mogelijk vragen stellen op open dagen en meeloopdagen
- andere leerlingen vragen naar ervaringen
- het intakegesprek goed voorbereiden met mentor of ouders
- zelf een gesprek regelen met iemand van de opleiding
- presentaties door MBO/HBO studenten op de Frater van Gemertschool. Dit zou een initiatief kunnen zijn van alle MBO/HBO opleidingen naar het VMBO en kan tevens een studieopdracht zijn
- de route naar school bekijken
- verplicht stellen van bepaalde activiteiten, zoals het bezoeken van de bestaande regionale voorlichtingsavond, de meeloopdag in MBO/HBO

Organisatie

Frater van Gemertschool

De interne ontwikkeling naar HAVO-onderwijs voor leerlingen met autisme is goed op gang gekomen. Nu is het zaak om de positieve ontwikkeling voort te zetten en deze structureel te maken. Dit zou kunnen in de vorm van een protocol of draaiboek.
Studenten willen een 'nieuwe start' maken in het MBO en willen niet altijd informatie over hun autisme geven. De Frater van Gemertschool zou in de voorbereiding aandacht moeten besteden aan het feit dat informatie over de stoornis aan het MBO/HBO onmisbaar is voor een goede begeleiding in het MBO.

De begeleiding naar het vervolgonderwijs mag niet persoonsafhankelijk worden. Dat betekent dat overdracht en afstemming van ontwikkelde werkwijzen moet plaatsvinden naar docenten die in de bovenbouw werkzaam zijn.

Een protocol over meerdere schooljaren zou handig zijn. In een protocol kunnen de stappen op schoolniveau worden opgenomen en wordt de werkwijze tevens overdraagbaar naar andere docenten.
Een vraag waar de school zich op moet beraden, is: moet elke mentor de toeleiding naar het vervolgonderwijs kunnen begeleiden, is dit een taak voor de decaan alleen of voor een beperkt aantal mentoren.
Er dient een besluit te worden genomen over de begeleiding van het toeleidingstraject naar MBO/HBO. Moet elke mentor dit kunnen, worden enkele mentoren aangewezen of is dit een taak van de decaan.
Om de toeleiding naar het vervolgonderwijs goed te begeleiden, is kennis van autisme nodig, kennis van het onderwijsveld, een 'protocol' of stappenplan en extra tijd in de normjaartaak.
Enkele suggesties:

- studenten van een vervolgopleiding die over hun ervaringen komen vertellen
- een ouderavond over het aanvragen van een PGB
- voorlichtingsactiviteiten in het voorlaatste schooljaar laten plaatsvinden

MBO/HBO
Aan het knelpunt van een hoger cognitief niveau en een relatief lager vaardigheidsniveau van leerlingen met autisme kan tegemoet worden gekomen door een leerling op twee niveaus te laten instromen: cognitief op niveau 4, uitvoerend op niveau 2. Nagegaan dient te worden of dit mogelijk is.
Personen die de intake uitvoeren, dienen goed geïnformeerd te zijn over PGB en LGF, over studenten met stoornissen, en over wat dit van de opleiding vraagt.
Tijdens de intake zou al een duidelijk beeld moeten ontstaan over de ondersteuning die de leerling in het MBO nodig heeft. Een manier om dit te realiseren is het organiseren van meeloopdagen door MBO/HBO, gericht op de individuele leerling.
De zorgcoach moet bij de intake over het overdrachtsdossier kunnen beschikken.
De introductie bij het ROC zoals deze vorig schooljaar heeft plaatsgevonden, was goed om kennis te maken met klasgenoten en om het gebouw te leren kennen door een rondleiding. Deze opzet van de introductie kan gehandhaafd blijven.
Het docententeam moet in het begin van het schooljaar geïnformeerd worden over de leerlingen met autisme.
De aandachtspunten per student kunnen kort schriftelijk samengevat worden voor alle lesgevers.
Een route voor de student binnen de zorgstructuur zou handig zijn. Wie is het aanspreekpunt voor de student, wanneer komt een student ter bespreking in het

zorgteam, wie neemt de beslissing over ondersteuning, wat is de volgende stap. Duidelijkheid hierover biedt mogelijkheden tot preventieve maatregelen.
De organisatie van het aantal ondersteunende personen rond een student zou efficiënt moeten worden vormgegeven. Het gaat hier onder meer om ambulant begeleider, zorgcoach, mentor, stagebegeleider, externe hulpverlener. Duidelijke afspraken zijn nodig over wie wat doet.
De zorgcoaches zijn in het schooljaar 2009-2010 gestart. Evaluatie van het fenomeen zorgcoaches met betrekking tot inhoud en afbakening van taken is nodig.
De taken van de zorgcoach dienen verhelderd te worden naar collega's.
De deskundigheidsbevordering van zorgcoaches is een aandachtspunt. Het Autisme Steunpunt kan hierbij worden ingezet.
De stagebegeleiding vanuit school zou kunnen worden uitgebreid zodat de stage rustig kan worden voorbereid en opgebouwd, stap voor stap. Ondersteuning is nodig bij plannen en organiseren.
Voor studenten met autisme is een vast aanspreekpunt of een vaste begeleider op de stageplek noodzakelijk.
Aan het stagebedrijf moet informatie worden gegeven over autisme en andere stoornissen.
Specifieke informatie over de student met autisme kan blijken uit het meegebrachte portfolio. Op basis van deze informatie kunnen de wederzijdse verwachtingen van student en opleiding op elkaar worden afgestemd.
ROC Tilburg kan voor aanvullende begeleiding van vaardigheden als zelfstandigheid, plannen, samenwerken tevens een beroep doen op relevante zorginstellingen, zoals MEE en GGZ.

Contacten Frater van Gemertschool met MBO/HBO
Op elke afdeling van MBO/HBO zou een aanspreekpunt moeten zijn voor ouders en toeleverende scholen.
Het MBO kan een rol spelen in de LOB (Loopbaan Oriëntatie en Begeleiding) op de Frater van Gemertschool.
Het door studenten MBO/HBO organiseren van een 'speeddating' voor leerlingen met autisme op de Frater van Gemertschool kan worden opgenomen als onderdeel van het cursusprogramma op de MBO/HBO school.
De warme overdracht is twee jaar geleden opgestart en kan nog verbeterd worden qua organisatie (welke deelnemers: zorgcoördinatoren en/of docenten) en inhoud.
De warme overdracht kan gezien worden als een eerste contactmoment tussen coaches/mentoren van ROC Tilburg en mentoren van de Frater van Gemertschool. De afspraken die zijn gemaakt bij de warme overdracht kunnen in het eerste schooljaar

worden geëvalueerd in de vervolgcontacten van ROC Tilburg met de Frater van Gemertschool.
Nazorg voor leerlingen die naar het vervolgonderwijs zijn gegaan, kan plaatsvinden in de vorm van structureel contact met het MBO/HBO op mentor/docent niveau. De afspraken daartoe kunnen worden gemaakt tijdens de warme overdrachtbijeenkomst.
ROC Tilburg zou een 'auti-protocol' kunnen ontwikkelen waarin de begeleidingsmogelijkheden binnen ROC Tilburg zijn beschreven. Dit biedt tevens duidelijkheid naar ouders.

Ambulante begeleiding
In 2006 is gestart met ambulante begeleiding in het MBO. Tot nu toe is er geen heldere organisatie tot stand gekomen. De ambulant begeleider zou vanaf het eerste gesprek moeten worden ingeschakeld.
De ambulant begeleider zou aanwezig moeten zijn bij de intakegesprekken. De ambulant begeleider kan de student voorbereiden op het intakegesprek.
In alle fasen van de overgang van de Frater van Gemertschool naar ROC Tilburg zou de ambulant begeleider betrokken moeten zijn.
De ambulant begeleider kan ondersteunen bij herindicatie.
De taak van coaching van de zorgcoach door de ambulant begeleider dient opnieuw bezien te worden. Vragen die hier spelen, zijn: Wat is mogelijk? Wat werkt? Wie is waarvoor verantwoordelijk?

Ouderbetrokkenheid
Ouders zijn over het algemeen tevreden over het toeleidingstraject op de Frater van Gemertschool naar het vervolgonderwijs.
Ouders zijn van mening dat het voorbereidingstraject al moet beginnen in het jaar voorafgaand aan het examenjaar.
Ouders kunnen een rol spelen door goed op de signalen van hun kind te letten en het kind serieus te nemen.
Voor ouders is alles nieuw. Ze zijn vertrouwd met de gang van zaken op de Frater van Gemertschool. Ze weten niet goed hoe ze aan informatie moeten komen over de nieuwe school. Ouders willen meer informatie ontvangen over het vervolgonderwijs zodat ze hun kind beter kunnen bijstaan.
Ouders zouden erbij gebaat zijn wanneer het ROC de begeleidingsmogelijkheden voor autisme bekend maakt, bijvoorbeeld via een 'auti-protocol'
Ouders willen gezamenlijk overleg met de school en open communicatie. De ouders wensen meer contact rond de leerlingen in de autismegroepen. Ouders willen graag de ervaringen van andere ouders vernemen. Ze wensen meer informatie over de bereidheid van vervolgscholen om leerlingen met autisme te begeleiden.

Voor zorgleerlingen wordt noodzakelijk gevonden dat ouders meekomen naar de intakegesprekken. Dit is een lastig punt. De leerlingen vinden dat het beter overkomt, als je zonder ouders naar de intake gaat. Sommige ouders denken dat hun kind te weinig informatie over zichzelf zal geven, waardoor een goede begeleiding bij de start in het geding komt. Andere ouders zijn van mening dat de beste start is geen informatie te geven over het autisme van hun kind.
Gebleken is dat leerlingen niet altijd de informatie, zoals de data van open dagen, doorgeven aan de ouders. Het zou goed zijn telkens de ouders te mailen als de student informatie of aanwijzingen krijgt.
Ouders maken zich zorgen over de groepsgrootte in het vervolgonderwijs, over het lange reizen, over het huiswerk en zelfstudie, over het omgaan met veranderingen en met de nieuwe drukke omgeving. Ook vragen ze zich af of hun kind zich zal kunnen aanpassen in het regulier onderwijs en of het aansluiting vindt bij groepsgenoten. Er zal een groot beroep worden gedaan op zelfstandigheid en planningsvaardigheden. Ze vragen zich af of ze zelf in staat zullen zijn hun kind los te laten.
Ook over de manier van onderwijs geven (competentiegericht) maken ze zich zorgen. En tenslotte, over het begrip dat de nieuwe school voor hun kind zal hebben. Ziet de school in dat het voor een groot deel onmacht is en geen onwil?
Suggesties ter verbetering zijn:

- kennisoverdracht over autisme aan de nieuwe school
- samenwerking tussen scholen
- uitwisselen van ervaringen met andere ouders

Betrokkenheid van de hulpverlening

De hulpverleningsmogelijkheden van relevante zorginstellingen als MEE en GGZ zijn te weinig bekend in het MBO/HBO.
In het MBO/HBO is vaak niet bekend of buiten school ondersteuning van student/gezin plaatsvindt.
In de voorbereiding op de intakegesprekken zou met de student besproken moeten worden hoeveel de nieuwe school moet weten over zijn autisme. Hier kan een externe persoonlijk begeleider een rol spelen.
Begeleiding van studenten met autisme is vaak nodig op het gebied van zelfstandigheid, leren studeren, omgaan met medestudenten en sociale gebeurtenissen. Hiervoor kan een beroep worden gedaan op externe instanties.
Enkele suggesties ter verbetering zijn:

- bij de intake de vraag stellen of externe ondersteuning aanwezig is
- afstemming van de zorg op school met externe zorg
- school verwerft kennis over de sociale kaart van de autisme hulpverlening

- informatie over een PGB door een hulpverleningsinstantie
- 'markt' van zorginstellingen op een ouderavond organiseren

6.5.3. Van individueel maatwerk naar structurele organisatie

Uit het onderzoek 'Uit de vissenkom in de rivier: met autisme naar het vervolgonderwijs' is gebleken dat op het individuele niveau van leerling/student met autisme maatwerk nodig is. Dit wordt inderdaad en naar tevredenheid geboden. De vertaling naar de organisatie in de vorm van structurele maatregelen vindt echter nog niet voldoende plaats. Successen zijn te zeer afhankelijk van individuele docenten en van toevallige ontmoetingen tussen scholen.

Passend onderwijs vraagt om de verbinding van datgene wat leerling en ouders nodig hebben met wat school en hulpverlening kunnen bieden. Hulpvragen op school blijven veelal beperkt tot pedagogische en didactische vragen. Wat ouders nodig hebben, blijft vaak uit zicht van de school. De school heeft te weinig weet van hulpverlenings-mogelijkheden buiten school. In het kader van Passend onderwijs worden in 2012 zorgplicht en onderwijszorgprofielen ingevoerd. In het onderwijszorgprofiel maakt de school duidelijk welke interne zorg de school zelf kan bieden en waar externe zorg nodig is.

Om organisatie en afstemming van onderwijs en hulpverlening op regionaal niveau mogelijk te maken, spelen de samenwerkingsverbanden van primair en voortgezet onderwijs een centrale rol. Vanuit de samenwerkingsverbanden werden en worden initiatieven genomen om een samenhangend stelsel van voorzieningen binnen en tussen de scholen te realiseren door het maken van gezamenlijke afspraken en het dragen van gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de schoolloopbaan van individuele leerlingen.

Het maatwerk dat de leerling/student met autisme nodig heeft, wordt begrensd door de mogelijkheden van de organisatie. Om bij de metafoor van de vissenkom en de rivier te blijven: waar twee ecosystemen elkaar ontmoeten, elk met hun eigen mogelijkheden en grenzen, kunnen de samenwerkingsverbanden fungeren als 'ecosysteemdienst'. Een ecosysteemdienst biedt verschillende diensten die elk gerelateerd zijn aan verschillende aspecten van het menselijk welzijn, zoals bijvoorbeeld de drinkwatervoorziening. Het samenwerkingsverband als 'ecosysteemdienst' kan de link leggen tussen individueel maatwerk en (school)organisatie(s), waardoor individuele successen benut worden om de organisatie te verbeteren.

Bronnen

Clijsen, A., Lieverloo, L. van., Mathijssen, B., Schoots, H. (2007). *Protocol overgang leerlingen met autisme van voortgezet onderwijs naar vervolgopleiding*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Derksen, J. (2011). *De basiszorg versterken*. *Fundament geven aan de Onderwijszorgprofielen in het SWV VO Midden Brabant.* Tilburg: SWV VO Midden Brabant.

Hermans-Franssen, A. M. E. & Derksen, J. (2008). *Op weg naar pASSend onderwijs. Begeleidingsprotocol Autisme in het voortgezet onderwijs.* Tilburg: SWV VO & Autisme Steunpunt Midden-Brabant.

Hermans, A., Poppel, C. van., & Derksen, J. (2005). *"Geef mij de ruimte". De positie van leerlingen met autisme in het Voortgezet Onderwijs in Midden-Brabant.* Tilburg: Samenwerkingsverband Voortgezet Onderwijs Midden-Brabant en Regionaal Expertisecentrum Midden Brabant.

Meire, P. (z.j.) *Ecosysteem services: welke, waar en hoeveel, kan dat gemeten worden?* Antwerpen: Universiteit. Departement Biologie, Onderzoeksgroep Ecosysteembeheer. (geraadpleegd:Google, 2011).

Paquot, P. & Dijk, van, A. (2007). *Kaïro, een methodiek voor leerlingen met autisme in het beroepsonderwijs.* Doorwerth: Dr. Leo Kannerhuis.

Petit, R., Groenenberg, R., & Kuyvenhoven, G. (2010). *Over de grens. Begeleiding van zorgleerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs: beleid en praktijk.* Utrecht, 's Hertogenbosch: ECBO Expertisecentrum Beroepsonderwijs

Stekelenburg F, Prins E. (2005). *Buiten De Boot. Een onderzoek onder (ouders en partners van) mensen met autisme.* Bilthoven: Nederlandse Vereniging voor Autisme.

www.passendonderwijs.nl

www.autismesteunpuntmiddenbrabant.nl

www.meeregiotilburg.nl

www.samenwerkingsverbandvomb.nl

www.autisme-nva.nl

www.autismevlaanderen.be

www.autismecentraal.com

www.handicap-studie.nl

www.onderwijsconsulenten.nl